सुंदरविलास.

जगजीवन दलपतनें

राजनगरमें

मामाकी हवेलीमें युनाइटेड प्रि.

और जनरल एजन्सी कंपनी

"लिमिटेड" के प्रेसमें

रणछोडलाल गंगारामनें

मुद्रांकित करकें

प्रसिद्ध कीये.

शके १८०५.

संवत १९३९.

सुंदरविलास.

जगजीवन दलपतनें

राजनगरमें

मामाकी हवेलीमें युनाइटेड प्रि.

और जनरल एजन्सी कंपनि

" लिमिटेड " कें प्रेसमें

रणछोडलाल गंगारामनें

मुद्रान्कित करकें

प्रसिद्ध कीये.

शके १८०५.

संवत् १९३९.

ॐ श्रीपरमात्मने नमः

श्री सुंदरविलास प्रारंभ.

अथ श्री गुरुदेवको अंग. १

इंदव छंद.

મોજ કરિ ગુરૂદેવ દયા કરી, શબ્દ સુનાય કહ્યો હરિ નેરો;
જ્યોં રવિકે પ્રગટે નિસિ જાત સુ, દૂરિ કિયો ભ્રમ ભાન અંધેરો;
કાયક વાયક માનસહૂ કરિ, હૈ ગુરૂદેવહિ વંદન મેરો;
સુંદરદાસ કહૈ કર જુરિ કે, દાદુ દયાલકો હું નિત ચેરો. ૧
પૂરણ બ્રહ્મ વિચાર નિરંતર, કામ ન ક્રોધ ન લોભ ન મોહૈ;
શ્રોત્ર ત્વચા રસના અરૂ પ્રાણ સુ, દેખિ કછૂ કહુ નૈન ન મોહૈ;
જ્ઞાન સ્વરૂપ અનૂપ નિરૂપન, જાસુ ગિરા સુનિ મોહન મોહૈ;
સુંદરદાસ કહે કર જોરિ જ્યુ, દાદૂ દયાલહિ મોર ન મોહે. ૨
ધીરજવંત અડિગ્ગ જિતેંદ્રિય, નિર્મલ જ્ઞાન ગહ્યો દ્રઢ આદૂ;
શીલ સંતોષ ક્ષમા જીનકે ઘટ, લાગી રહ્યો સ્ત્ર અનાહદ નાદુ;
ભેખ ન પક્ષ નિરંતર લક્ષ જુ, ઔર કછું નહિ વાદ વિવાદુ;
યે સબ લછન હૈં જિનમાહિં સુ, સુંદરકે ઉર હૈ ગુરૂ દાદુ. ૩
ભોજલમેં બહિ જાત હુતે જિન, કાઢિ લિયો અપનો કરિ આદુ;
ઔર સંદેહ મિટાય દિયે સબ, કાંનનિ ટેર સુનાયકે નાદૂ;
પૂરન બ્રહ્મ પ્રકાશ કીયો પુનિ, છુટ ગયો સબ વાદ વિવાદુ;
ઐસી કૃપા જુ કરી હમ ઉપર, સુંદરકે ઉર હે ગુરૂ દાદુ. ૪
કોઉક ગોરખકું ગુરૂ થાપત, કોઉક દત્ત દિગંબર આદૂ;
કાઉક કંથર કોઉક ભરથર, કોઉ કબીરકી રાખત નાદૂ;
કોઉ કહૈ હરદાસ હમાર જુ, યોં કરિ ઠાનત વાદ વિવાદુ;
ઔર તું સંત સબે શિર ઉપર, સુંદરકે ઉર રહૈં ગુરૂ દાદૂ. ૫
કોઉ વિભૂતિ જટા નખ ધારિક, કહૈં યહ ભેખ હમારહિ આદૂ;
કોઉક કાંન ફરાય ફિરૈં પુનિ, કોઉક સિંગી બજાવત નાદૂ;
કોઉક કેસ લુચાઈ કરૈ વ્રત, કોઉક જંગમ કે સિવવાદુ
યું સબ ભુલી પરે જીતહિ તિત, સુંદરકે ઉર રહૈ ગુરૂ દાદુ. ૬

જોગિ કહે ગુરુ જૈન કહે ગુરુ, બોધ કહૈં ગુરુ જંગમ માનૈં;
ભક્ત કહૈં ગુરુ ન્યાસી કહૈં વનવાસી કહેં ગુરુ ઓર બખાનૈં;
શેખ કહૈં ગુરુ સુફિ કહૈં ગુરુ, યા હીત સુંદર હોત હિરાનૈં;
બાહુ કહૈં ગુરુ બાહુ કહૈં ગુરુ, હૈં ગુરુ સોઈ સબે ભ્રમ ભાનૈં. ૭
સો ગુરુદેવ લિપૈં ન છિપૈં કછુ, સત્વ રજો તમ તાપ નિવારી;
ઈંદ્રિય દેહ મૃષા કરિ જાનત, સીતલતા સમતા ઉર ધારી;
વ્યાપક બ્રહ્મ-વિચાર અખંડિત, દ્વૈત ઉપાધી સબે જિને ટારી;
શબ્દ સુનાય સંદેહ મિટાવત, સુંદર વા ગુરુકી બલિહારી. ૮
પૂરન બ્રહ્મ વતાય દીયો જિન, એક અખંડિત વ્યાપક સારે;
રાગ રૂ દ્વેષ કરૈં અબ કોનસું, જો અહિ મૂલ વહી સબ ડારે;
સંશય શોક મીટ્યો મનકો સબ, તત્વ-વિચાર કહ્યો નિરધારે;
સુંદર સુધ કીયે મલ ધોયજુ, હૈ ગુરુકો ઉર ધ્યાન હમારે. ૯
જ્યું કપડા દરજી ગહિ બ્યોતત, કાષ્ટહિકું બઢઈ કસિયાનૈં;
કુંચનકું જુ સોનાર કસે પુનિ, લોહકો ઘાટ લોહારહિ જાનૈ;
પાહનકું કસિ લેત સિલાવટ, પાત્ર કુંભારકે હાથ નિપાનૈ;
તેસહિ શિષ્ય કસૈં ગુરુદેવ જુ, સુંદરદાસ તબૈ મન માનૈં. ૧૦

મનહર છંદ.

સત્રૂહુ ન મિત્ર કોઉ, જાકે સબ હૈં સમાન,
દેહકો મમત્વ છાંડિ, આતમાહી રામ હૈં;
ઓરહુ ઉપાધિ જાકે, કબહુ ન દેખિયત,
સુખકે સમુદ્રમેં રહત આઠો જામ હૈં;
રિદ્ધિ અરૂ સિદ્ધિ જાકે, હાથ જોરિ આગે ખરી,
સુંદર કહત તાકે, સબહિ ગુલાંમ હૈં;
અધિક પ્રસંસા હમ, કૈસેં કરિ કહિ સકૈં,
એસે ગુરુદેવકો હમારે જુ પ્રનામ હૈં. ૧૧
જ્ઞાનકો પ્રકાસ જાકે, અંધકાર ભયો નાસ,
દેહ-અભિમાન જીન, તજ્યો જાંનિ છારથી;
સોઈ સુખ-સાગર, ઉજાગર વૈરાગર જું,
જાકે બૈન સુનત, બિલાત હૈ બિકારથી;
અગમ અગાધ અતિ, કોઉ નહિ જાનૈ ગતિ,
આતમાકો અનુભવ, અધિક અપારથી;
એસે ગુરુદેવ વંદનીક, તિહુ લોકમાંહી,

સુંદર બિરાજમાન, સોભત ઉદારેષી. ૧૨

કાહૂસુ ન રોષ તોષ, કાહૂસુ ન રાગ દોષ,
કાહૂસુ ન વેરભાવ, કાહૂસુ ન ઘાત હે;
કાહૂસુ ન બકવાદ, કાહૂસુ નહિ વિખ્વાદ,
કાહુસૂં ન સંગ ન તો, કાહુ પક્ષપાત હૈ;
કાહૂસુ ન દુષ્ટ બેન, કાહૂસુ ન લેન દેન,
બ્રહ્મકો બિચાર કછૂ, ઓરે ન સુહાત હૈ;
સુંદર કહત સોઈ, ઈસનિકો મહાઈસ,
સોઈ ગુરૂદેવ જાકે, દૂસરી ન બાત હૈ, ૧૩

લોહકું જ્યું પારસ પખાંનહું પલટ લેત,
કંચન છૂવત હોત, જગમેં પ્રમાંનીયે;
દ્રુમકું જ્યું ચંદન પલટકે લગાય બાસ,
આપકે સમાન તાકોં, સીતલતા આનીયેં;
કીટકું જ્યું ભ્રંગહુ પલટકે કરેત ભ્રંગિ,
સોઉ ઉડિ જાય તાકો, અચરજ માનીયેં;
સુંદર કહત યહ, સગરે પ્રસિધ વાત,
સદ સિષ પલટેં સો, સદગુરૂ જાનિયેં. ૧૪

ગુરૂ બિન ગ્નાંન નહીં, ગુરૂ બિન ધ્યાન નહીં,
ગુરૂ બિન આતમ-વિચાર ન લહતુ હે;
ગુરૂ બિન પ્રેમ નહીં, ગુરૂ બિન નેમ નહી,
ગુરૂ બિન સીલહૂ સંતોષ ન ગહતુ હેં;
ગુરૂ બિન પ્યાસ નહી, બુધીકો પ્રકાસ નહી,
ભ્રમહુકો નાંસ નહીં, સંશય રેહતુ હે;
ગુરૂ બિન વાટ નહી, કોડી વિન હાટ નહી,
સુંદર પ્રગટ લોક, વેદ યું કહતુ હે. ૧૫

પેઢકે ન બેઠો પાસ, અક્ષર ન બાંચી સકે,
બિનહી પઢેતેં કેસેં. આવત હે ફારસી;
જવ્હરિકે મિલે બિન, પરખિ ન જાને કોઈ,
હાથ નગ લીયેં રેહે, સંસય ન ટારસી;
બેદહુ ન મિલ્યો કોઉ, બુટિકું બતાય દેત,
બદ બિનુ પાયે વાકે, ઔષદ હે છારસી;
સુંદર કહત મૂખ, રંચહ ન દેખ્યો જાઈ,
ગુરૂ બિન ગ્નાન જૈસે, અંધેરેમ આરસી. ૧૬

ગુરૂકે પ્રસાદ બુદ્ધિ, ઉત્તમ દિસાકૂં ગહેં,
ગુરૂકે પ્રસાદ ભવ-દુઃખ વિસરાઇયેં;
ગુરૂકે પ્રસાદ પ્રેમ, પ્રીતિહુ અધિક બાઢેં,
ગુરૂકે પ્રસાદ રામ, નામ ગુન ગાઇયે;
ગુરૂકે પ્રસાદ સબ, જોગકી જુગતિ જાંનેં,
ગુરૂકે પ્રસાદ સુંન્યમેં, સમાધિ લાઇયેં;
સુંદર કહત ગુરૂદેવ જો કૃપાલ હોઈ,
તિનકે પ્રસાદ તત્વ-જ્ઞાંન પુંન પાઇયેં. ૧૭
ડુબત ભોસાગરમેં, આયકે બંધાવે ધીર,
પારહુ લંગાય દેત, નાવકો જ્યોં ખેવ સો;
પરઉપગારી સબ, જીવનકે સારે કાજ,
કબહુ ન આવે જાકે, ગુનનિકો છેવ સો;
બચન સુનાય ભય, ભ્રમ સબ દૂર કરેં,
સુંદર દિખાઈ દેત, અલખ અભેવ સો,
ઓરહુ સનેહિ હમ, નીકે કરિ સોધી દેખે,
જગમેં ન કોઉ હિતકારી ગુરૂ દેવ સો. ૧૮
ગુરૂ માત ગુરૂ તાત, ગુરૂ બંધુ નિજ ગાત,
ગુરૂદેવ નખ શિખ, સકલ સંવાર્યો હે;
ગુરૂ દિયે દિવ્ય નૈન, ગુરૂ દિયે મુખ બૈન,
ગુરૂદેવ શ્રવન દે, સબદ ઉચાર્યો હે; }
ગુરૂ દિયે હાથ પાંવ, ગુરૂ દિયે શીશ-ભાવ,
ગુરૂદેવ પિંડ માંહી, પ્રાન આય ડાર્યો હે;
સુંદર કહત ગુરૂ,—દેવ જુ કૃપાલ હોઈ,
ફિર ઘાટ ઘડિ કરિ, મોહિ નિસતાર્યો હે. ૧૯
કોઉ દેત પુત્ર ધન, કોઉ દેત બલ ધન,
કોઉ દેત રાજ સાજ, દેવ રિષ મુન્યો હેં;
કોઉ દેત જસ માન, કોઉ દેત રસ આન,
કોઉ દેત વિદ્યા જ્ઞાન—જગતમેં ગુન્યોં હે;
કોઉ દેત રિદ્ધિ સિદ્ધિ, કોઉ દેત નવ નિધિ,
કોઉ દેત ઓર કછૂ, તાતેં સીસ ધુન્યો હેં;
સુંદર કહત એક, દીયો જીન રામ નામ,
ગુરૂસો ઉદાર કોઉ, દેખ્યો હે ન સુન્યો હે. ૨૦
આંભીહૂકી રેનુકાતો, સંખ્યા કોઉ કહત હૈં,

બારહુ અઢાર દ્રુમ, તિનકે જો પાત હે;
મેઘનિકી સંખ્યા સોઉ, રવિને કહિ બિચારિ,
બૂંદનિકી સંખ્યા તેઉ, આયકેબિલાત હેં;
તારેનકી સંખ્યા સોઉ, કહી હેં પુરાનમાંહી,
રોમનિકી સંખ્યા પુનિ, કીતનેક ગાત હેં;
સુંદર જહાંલોં જંત, તિનહીકો આવે અંત,
ગુરૂકે અનંત ગુંન, કાપૈ કહે જાત હે ! ૨૧
ગોવિંદકે કીયે જીવ, જાત હેં રસાતલકોં,
ગુરૂ ઉપદેસે સો તો, છૂટે જમ ફંદતે;
ગોવિંદકે કીયે જીવ, બસ પરે કર્મનકે,
ગુરૂકે નિવારે સુ ફિરત હે સ્વછંદતેં;
ગોવિંદકે કીયે જીવ બૂડત ભો-સાગરમેં,
સુંદર કહત ગુરૂ કાઢે દુઃખ—દૂંદતેં;
ઓરહૂ કહાંલોં કછુ મુખતેં કહોં બનાય,
ગુરૂકી તો મહીમા અધીક હે ગોવિંદતેં. ૨૨
ચિંતામણિ પારસ કલપ-તરૂ કામ ધેનુ,
ઓરહુ અનેક નિધિ, વારિ વારિ નાખિયેં;
જોઇ કછૂ દેખીયેં સો, સકલ વિનાસવંત,
બુધિમેં વિચાર કરિ, બહુ અભિલાખીયેં;
તાતેં મન વચન કરમ કરિ કર જોરી,
સુંદર ચરન સીસ મેલિ દીન ભાખિયે;
બહુત પ્રકાર તીનોલોક સબ સોધિ હમ,
એસી કોન ભેટ ગુરૂદેવ આગે રાખીયેં. ૨૩
મહાદેવ વામદેવ, રૂષભ કપિલદેવ,
બ્યાસ સુકદેવ જયદેવ નામદેવ જુ;
રામાનંદ સુખાનંદ, કહિયે અનંતાનંદ,
સુરેસુરાનંદહૂકે, આનંદ અછેવ જુ;
રેદાસ કબીરદાસ, સોઝાદાસ પીપાદાસ,
દાસહૂકે દાસભાવ. ભાવહુકી ટેવ જુ;
સુંદર સકળ સંત, પ્રગટ જગત માંહી,
તેસે ગુરૂ દાદુદાસ ,લાગે હરિ-સેવ જુ. ૨૪
ગુરૂદેવ સર્વોપરિ, અધિક વિરાજમાન,
ગુરૂદેવ સબહીતેં, અધિક ગરિષ્ટ હેં;

ગુરૂદેવ દતાત્રય, નારદ સુકાદિ મુનિ,
ગુરૂદેવ ગ્નાનઘન, પ્રગટ વસિષ્ટ હે;
ગુરૂદેવ પરમ આનંદમય દેખીયત,
ગરૂદેવ વર વરિયાનહુ વરિષ્ટ હે;
સુંદર કહત કછુ, મહિમા કહિ ન જાય,
એસે ગુરૂદેવ દાદુ મેરે શિર ઇષ્ટ હે. ૨૫
જોગી જૈન જંગમ સંન્યાસી વનવાસી બૌધ,
ઓર કોઉ ભેખ પક્ષ, સબ ભ્રમ માન્યો હે;
તાપસ રૂ રૂષીસ્વર, મુનીશ્વરે કવિશ્વરે,
સબનિકો મત દેખી, તત્વ પહિચાન્યો હે;
વેદસાર તત્વસાર, સમૃતિ પુરાન સાર,
ગ્રંથનિકો સાર સોઈ, હૃદે માંહિ આન્યો હે;
સુંદર કહત કછૂ, મહીમા કહિ ન જાય,
ઐસો ગુરૂદેવ દાદુ, મેરે મન માન્યો હે. ૨૬
જીતે હે જુ કામ ક્રોધ, લોભ મોહ દૂર કીયે,
ઓર સબ ગુનનિકો, મદ જિન ભાન્યો હે;
ઉપજે ન તાપ કોઈ, સીતલ સ્વભાવ જાકો,
સબહીમેં સમતા સંતોષ ઉર આન્યો હે;
કાહુસોં ન રાગ દોષ, દેત સબહીકો તોષ,
જીવતહી પાયો મોક્ષ. એક બ્રહ્મ જાન્યો હે;
સુંદર કહત કછૂ, મહીમા કહી ન જાય,
ઐસો ગુરૂદેવ દાદૂ, મેરે મન માન્યો હે. ૨૭

ઇતિ શ્રીગુરૂદેવકો અંગ સંપૂર્ણ. ૧

अथ उपदेशचिंतामणीको अंग २,

हंसाल छंद.

વો સહી ચતુર સુજાન પરવીન અતિ, પરે જનિ પિંજરે મોહ-કૂવા;
પાય ઉતમ જનમ લાય લે ચપલ મન, ગાય ગોવિંદ-ગુન જીત જૂવા;
આપહિ આપ અજ્ઞાન નલિની બંધ્યો, બિના પ્રભુ-વિમુખ કે બેર મુવા;
દાસ સુંદર કહે પર્મપદ તો લહે, રામ હરિ રામ હરિ બોલ સૂવા. ૧
નફસ સેતાનકો કેદ કર આપને, ક્યા દુનિમે ફિરે ખાય ગોતા;

હે ગુનેગાર ભી ગુનાહી કરત હે, આયગા માર તબ ફિરે રોતા;
જીન તુજે ખાકસેં અજબ પેદા કીયા, તું ઉસે ક્યોં ફરામોસ હોતા;
દાસ સુંદર કહે સરમ તબહિ રહે, હક્ક તું હક્ક તું બોલ તોતા. ૨
આબકી બૂંદહિ વજૂદ પેદા કીયા, નૈન મુખ નાસિકા કર સંજૂતી;
એલ એસા કરે ઓહી લાંયે ફિરે, જાગકે દેખ ક્યા કરે સૂતી;
ભૂલિ ઉસ ખસમકો કામ તેં ક્યા કીયા, એગહિ યાદ કર મરે નિપૂતી;
દાસ સુંદર કહે સરવ સુખ તો લહે, ભી તુહી ભાં તુહી બોલ તુતી. ૩
અવલ ઉસ્તાદકે કદમકી ખાક હો, હિરસ બગુજાર સબ છોડ ફૈના;
યાર દિલદાર દિલમાંહી તું યાદ કર, હૈ તુઝે પાસ તું દેખ નૈના;
જાનકા જાન હૈ જિંદકા જિંદ હૈ, સુખનિકા શુખન કછુ સમજ સૈના;
દાસ સુંદર કહે સકલ ઘટમેં રહે, એક તું એક તું બોલ મૈના. ૪

मनहर छंद.

કાનકે ગયેતેં કહા કાન એસે હોત મૂઢ!
નૈનકે ગયેતેં કહા નૈન એસે પાઇયેં!
નાસિકા ગયેતેં કહા નાસિકા સુગંધ લેત!
મુખકે ગયેતેં કહાં મુખ એસે ગાઇયેં!
હાથકે ગયેતેં કહા હાથ એસે કામ હોત!
પાવકે ગયેતે એસે પાવ કિત ધાઇયે!
યાહિંતેં બિચારિ દેખ સુંદર કહત તોહિ,
દેહકે ગયેતેં એસી દેહ કિત પાઇયેં! ૫
બેર બેર કહ્યો તોહી, સાવધાન ક્યોં ન હોઇ?
મમતાકી મોટ શીર, કાહેકોં ધરતુ હૈ?
મેરો ધન મેરો ધામ, મેરે સુત મેરી વામ,
મેરે પસુ મેરે ગામ, ભુલ્યોહિ ફિરતુ હૈ;
તું તો ભયો બાવરો, બિકાઈ ગઇ બુદ્ધિ તેરી;
એસો અંધ-કૂપ ગેહ, તામે તું પરતુ હૈ;
સુંદર કહત તોહી, નેકહુ ન આવે લાજ,
કાજકો બિગારકે અકાજ ક્યોં કરતુ હૈ? ૬
તેરે તોકો પેચ પર્યો, ગાંઠિ અતિ ઘુરિ ગઈ,
ખુલ્લા આઇ છોરે ક્યોંહી, છૂટત ન જબહુ;
તેલસું ભિંજોઇ કરી, સાથરા લપેટિ રાખે,
કૂકરકો પુંછ સુધા હોત નાહી તબહુ;

સાસુ દેત સીખ વહુ કીરીકું ગિનત જાઈ,
કહત કહત દિન બીત ગયો સબહુ;
સુંદર અજ્ઞાની એસે, છોડે નાંહી અભિમાન,
નિકસત પ્રાન લગ, ચેતે નાંહી કબહુ. ૭
વાલુમાંહી તેલ નહી નિકસત કાહુ બીધ,
પથર ન ભિજ બહુ વરશત ઘન હે;
પાનીકે મથેતે કહું ઘીઉ નહી પાઈયત,
કુકસકે કૂટે કહું નિકસત કન હે!
સુન્યહીકી મૂઠી ભરી, હાથ ન પરત કછુ,
ઉસરમેં વોહે કહા નિપજત અનહે,
ઉપદેશ ઓષદ સો કોન વિધિ લાગે તાહી;
સુંદર અસાધ રોગ ભયો જાકે મન હે. ૮
વેરી ઘરમાંહી તેરે જાનત સનેહી મેરે,
દારા સુત વિત તેરે ખોસિ ખોસિ ખાયગેં;
ઓરહુ કુટંબ લોગ લુટે ચહુ આરહીતેં,
મીઠી મીઠી બાત કહી તોસોં લપટાંએગે;
સંકટ પરેગો જબ કોઈ નહી તેરોતબ,
અંતહી કઠન બાંકીબેર ઉઠિ જાએગે;
સુંદર કહત તાતેં જુઠોહિ પ્રપંચ સબ,
સ્વપનકી ન્યાઈ સબ દેખત વિલાએગે ૯
વારૂકે મંદિરમાંહી બેઠી રહ્યો સ્થિર હોઈ,
રાખત હેં જીવનકી આસ કેઉ દીનકી;
પલ પલ છીજત ઘટત જાત ઘરી ઘરી;
બિન સતબાર કહા ખબર ન છીનકી,
કરત ઉપાય જુઠે લેનદેન ખાનપાન;
મુસાઈત ઉતફિરે તાકી રહી બિનકી;
સુંદર કહત મેરી મેરી કરી ભુલો સઠ,
ચંચલ ચપલ માયા ભઈ કિંન કિંનકી. ૧૦
શ્રવન લે જાઈ કરિ નાદ કોલેં ડારે ફાંસી,
નૈન હુલે જાઈ કરિ રૂપ વસ કર્યો હે:
નાસીકા લે જાય કરિ બહુત સુંગ્રાવેગંધ;
રસના લે જાઈ કરી સ્વાદ મન હર્યોહે,
ત્વચાહુ લે જાઈ કરી નારીસો પરસ કરે;

સુંદર કોઈક સાધુ, ઠગનિતેં ડર્યો હૈ,
કામ ઠગ ક્રોધ ઠગ, લોભ ઠગ મોહ ઠગ,
ઠગનિકી નગરમેં, જીવ આઈ પર્યો હૈ ૧૧
પાયો હૈ મનુષ્ય દેહ, ઔસર બન્યો હૈ એહ,
ઐસો દેહ બેર બેર, કહો કહાં પાઈયે?
ભુલત હૈ બાવરે તું, અબકે સિયાનો હોઈ,
રતન અમુલ સો તો, કાહેકું ઠગાઈયે?,
સમુઝિ બિચાર કરિ, ઠગનિકો સંગ ત્યાગી,
ઠગબાજી દેખી કહું મન ન ડુલાઈયે;
સુંદર કહત તાતેં, સાવધાન ક્યું ન હોઈ,
હરિકો ભજન કરિ, હરિમેં સમાઈયે. ૧૨
ઘરિ ઘરિ ઘટત છીજત જાત છિન છિન,
ભિજતહી ગરી જાત, માટીકસો ઢેલ હૈ;
મુકિતકે દ્વાર આઈ, સાવધાન ક્યું ન હોઈ?
બેર બેર ચઢત ન, તિયા કોસો તેલ હૈ;
કરિલે સુકૃત હરિ, ભજ લે અખંડ નર,
યાહીમેં અંતર પરે, યામેં બ્રહ્મ મેલ હૈ;
મનુષ્ય જનમ યહ, જીત ભાવે હાર અબ,
સુંદર કહત યામેં, જુવા કસો ખેલ હૈ. ૧૩
યૌવનકો ગયો રાજ, ઔર સબ ભયો સાજ,
આપની દુઆઈ ફેરિ, દમામો બજાયો હૈ;
લકુટી હથ્યાર લિયે, નૈન કર ઢાલ દિયે,
સ્વેત વાર ભયે તાકે, તંબુસો તનાયો હૈ;
દસન ગયે સુ માનો, દરવાન દૂરિ કિયે,
જો ગરિ પરિ સો આન, બિછાનો બિછાયો હૈં;
સીસ કર કંપત સુ, સુંદર નિકાર્યો રિપુ,
દેખતહિ દેખત બુઢાપો દોરી આયો હે. ૧૪
દેહકો ન દેહ કછુ, દેહકો મમત્વ છાંડ,
દેહ તો દમામો દિયે, દેહ દેહ જાત હૈ;
ઘટ તો ઘટત ઘરિ ઘરિ ઘટ નાશ હોત,
ઘટકે ગયેતેં ઘટકી ન ફિર બાત હૈ;
પિંડ પિંડમાંહિ પિંડ, પિંડકું ઉપાવત હૈ,
પિંડ પિંડ ખાત પુનિ, પિંડહીકો પાત હૈ;

સુંદર ન હોય જાસૂં, સુંદર કહત જગ,
સુંદર ચેતનરૂપ, સુંદર વિખ્યાત હે. ૧૫

इंदव छंद.

ગ્રીવ ત્વચા કટિ હે લટકી કચ,- હૂ પલટે અજહૂ રત બામી;
દંત ગયે મુખકે ઉખરે નખ,- રે ન ગયે સુ ખરો ખર કામી;
કંપત દેહ સનેહ સુ દંપતિ, સંપતિ જંપત હે નિશિ જામી;
સુંદર અંતહુ ભૌન તજ્યો ન ભ-જ્યો ભગવંત સુ લૌન-હરામી.૧૬
દેહ ઘટી પગ ભૂમિ મંડે નહિ, ઔ લઠિયા પુનિ હાથ લઈ જૂ,
આંખીહૂ નાક પરૈ મુખતે જલ, સીસ હલૈ કટિ ઢીચનઈ જૂ;
ઇશ્વરકૂ કબહુ ન સંભારત, દુઃખ પરૈ તબ હાઈ દઈ જૂ
સુંદર તૌહુ બિષૈ સુખ વંછત, ધારે ગયે પૈ બગૈ ન ગઈ જૂ. ૧૭

सवैया छंद.

પાઈ અમુલક દેહ યહે નર, ક્યું ન બિચાર કરૈ દિલ અંદર?
કામહુ ક્રોધહુ લોભહુ મોહહુ, લૂટત હૈ દશહુ દિશિ દૂંદર;
તું અબ બંછત હે સુર-લોકહિ, કાલહુ પાઈ પરૈં સું પુરંદર;
છાંડિ કુબુદ્ધિ સુબુદ્ધિ -હદૈ ધરિ, આતમ રામ ભજે ક્યું ન સુંદર?૧૮

इंदव छंद.

ઈંદ્રિનકે સુખ માનત હે સઠ, યાહિહિતે બહુતે દુખ પાવૈ;
જ્યું જલમેં જખ માંસહિ લાલચ, સ્વાદ બંધ્યો જલ બાહરિ આવૈ;
જ્યુ કપિ મૂઠિ ન છાંડત હે રસ,- ના બસ બંધ પરયો બિલલાવૈ;
સુંદર ક્યું પહિલે ન સંભારત? જો ગુડ ખાય સુ કાન બિંધાવૈ. ૧૯
કૌન કુબુદ્ધિ ભઈ ઘટ અંદર, તું અપને પ્રભુસું મન ચોરૈ;
ભુલી ગયો વિષયા સુખમેં સઠ. લાલચ લાગી રયો અતિ થોરે;
જ્યુ કોઉ કંચન છાર મિલાવત, લે કરિ પથ્થરસુ નગ ફોરૈ;
સુંદર યા નરદેહ અમુલક, તીર લગી નઉકા કિત બોરૈ! ૨૦
દેખનકે નર શોભત હૈં જસ, આહિ અનૂપમ કેલિકુ ખંભા;
ભીતર તૌ કછુ સાર નહી પુનિ, ઉપર છીલક અંબર દંભા;
બોલત હે પરિ નાહિ કછુ સુધી, જ્યુંહિ બહારતે બાજત કુંભા;
રૂસિ રહે કપિ જ્યુ છિન માંહિ સુ,યા હિત સુંદર હોત અચંભા.૨૧
દેખનકે નર દીસત હૈં પરિ, લચ્છન તૌ પશુકે સબહી હૈં;

બોલત ચાલત પીવત ખાત સુ, વે ઘર વે વન જાત સહી હૈં
પ્રાત ગયે રજની ફિરિ આવત, સુંદર યુ નિત ભાર વહી હૈં;
ઔર તુ લચ્છન આઈ મિલે સબ, એક કમી શિર સિંગ નહી હૈં. ૨૨
પ્રેત ભયો કિ પિશાચ ભયો કિ નિશાચર સોં જીતહી તિત ડોલૈ!
તું અપની સુધી ભુલિ ગયો મુગ્ધ,-તેં કછુ ઔરકિ ઔરહિ બોલૈ;
સોઈ ઉપાય કરૈ જુ મરૈ પચ્ચિ, બંધન તૌ કબહુ નહિ ખોલૈ;
સુંદર જા તનમેં હરિ પાવત, સો તન નાશ કિયો મતિ ભોલૈ. ૨૩
પેટતેં બાહરિ હોતહિ બાલક, આઈ જુ માતુ પયોધર પીનો,
મોહ બંધ્યો દિનહી દિન ઔર ત,-રુન ભયો તિયકે રસ ભીનો;
પુત્ર પ્રપુત્ર બંધ્યો પરિવાર સુ, ઐસિહિ ભાંતિ ગયે પન તીનો;
સુંદર રામકો નામ બિસારિ સુ. આપહિ આપકું બંધન કીનો. ૨૪
માત પિતા સુત ભાઈ બંધ્યો યુવ,- તીકે કહે કહ કામ કરૈ હૈ!
ચોરિ કરૈં બટપારિ કરૈં ફિર, પિ બનજી કરિ પેટ ભરૈં હૈ;
સીત સહૈ સિર ધામ સહૈ કહ સુંદર સોરન માંહિ મરૈહે,
બાંધિ રહ્યો મમતા સબસું નર યાહીતેં બાંધ્યોહિ બાંધ્યો ફિરૈહૈં.૨૫
તુ ઠગિકે ધન ઔરકુ લ્યાવત, તેરઉ તૌ ઘર ઔરહી ફોરૈ;
આગ લગેં સબહી જરિ જાઈસુ તૂં દમરી દમરી કર જોરૈ,
હાકમકો ડર નાહીન સુજત સુંદર એકહીવાર નિચોરેં;
તું ખરચે નહી આપનખાઈસુ, તેરેહી ચાતુરી તોહીકું બોરૈ. ૨૬

मनहर छंद.

કરત પ્રપંચ ઈન પંચનાકે બસ પર્યો,
પરદારા રત ભૈ ન, આનત બુરાઈકો;
પર ધન હરૈ પર જીવકી કરત ઘાત
મદ્ય માંસ ખાય લવલેશ ન ભલાઈકો;
હોયગો હિસાબ જબ, મુખતેં ન આવે જવાબ,
સુંદર કહત લેખો, લેત રાઈ રાઈકો;
ઈહા તૌ કીયો વિલાસ, યમકો ન તોહિ ત્રાસ,
ઉહાં તો નહિ હૈ કછુ, રાજ પોપાં બાઈકો. ૨૭
દુનિયાકું દોરતા હૈ, ઔરતકું લોરતા હૈ,
વજુજકું મોરતા હૈ, બટો ઇસ રાઈકા;
મુરઘીકું મોસતા હૈ, બકરીકું રોસતા હૈ,

ગરીબકૂં ઓસતા હે, બેમેહેર ગાઈકા;
જુલમકું કરતા હે, ધનીસુ ન ડરતા હૈ
દોજકકું ભરતા હે, ખજાના બલાઈકા;
હોયગા હિસાબ જબ, આવેગા ન જ્વાબ તબ,
સુંદર કહત ગુન્હેગાર હૈ ખુદાઈકા. ૨૮

કર કર આયો જબ, ખર ખર કાટ્યો નાર,
ભર ભર બાજ્યો ઢોલ, ઘર ઘર જાન્યો હૈ;
દર દર દોર્યો જાય, નર નર આગે દીન,
બર બર બકત ન, નેક અલસાન્યો હૈ;
સર સર સોધૈ ધન, તર તર તોરૈ પાત,
જર જર કાટત, અધિક મોદ માન્યો હૈ;
ફર ફર ફૂલ્યો ફિરૈ, ડર ડરપૈ ન મૂઢ,
હર હર હસત ન સુંદર સંકાન્યો હૈ. ૨૯

જનમસેં રાચ્યો જાઈ, ભજન વિમુખ સઠ,
કાહેકું ભવન કૂપ, બિન મીચ મરૈ હે?
ગહત અવિદ્યા જાનિ, શુક નલિની જ્યું મૂઢ,
કર્મ ઔ વિકર્મ કરૈ, કરત ન ડરૈ હે;
આપહીતેં જાત અંધ, નરકમેં બેર બેર,
અજહુ ન શંક મનમાંહિ અબ કરૈ હે!
દુઃખકો સમૂહ અવલોકિકે ન ત્રાસ હોઈ,
સુંદર કહત નર નાગ—પાસ પરૈ હે. ૩૦

જગ મગ પગ તજી, સજી ભજી રામ નામ,
કામ ક્રોધ તન મન, ઘેરિ ઘેરિ મારિયે;
ઝૂઠ મૂઠ હઠ ત્યાગ, જાગ ભાગ સુનિ પુનિ,
ગુન જ્ઞાન આનિ આન વારિ વારિ ડારિયે;
ગહિ તાહિ જાહિ શેષ, ઇશ સશિ સુર નર,
ઔર બાત હેત તાત, ફેરિ ફેરિ જારિયે;
સુંદર દરદ ખોઈ, ધોઈ ધોઈ બેર બેર,
સાર સંગ અંગ રંગ, હેરિ હેરિ ધારિયે. ૩૧

दुर्मिला छंद.

હઠ યોગ ધરો તન જાત બિયા, હરિ નામ વિના મુખ ધરે પરે;

સઠ સોગ હરો છિન ગાત કિયા, ચરિ ચામ દિના ભુખ પૂરિ જરૈ;
ભઠ ભોગ પરો ધન ધાતધિયા, અરિ કામ કિના સુખ જૂરિ મરૈ;
મઠ રોગ કરો ધન ધાત હિયા, પરિ રામ તિના દુખ દુરિ કરૈ: ૩૨
ગુર જ્ઞાન ગહે અતિ સોહ સુખી, મન મોહ તજે સબ કાજ સરૈ;
ધુર ધ્યાન રહે પતિ ખોઈ મુખી, રન લોહ બજે તબ લાજ પરૈ;
સુર તાન નહે હતિ દોઈ દુખી, તન છોહ સજે અબ આજ મરૈ;
પુર થાન લહે મતિ ધોઇ રૂખી, જન વોહ રજૈ જબ રાજ કરૈ, ૩૩

अथ कालचिंतामणीको अंग ३.

इंदव छंद.

મંદિર મ્હેલ બિલાયત હૈં ગજ, ઊંઠ દદામ દિના ઇક દો હૈં;
તાતહુ માત તિયા સુત બંધવ, દેખધું પામર હોતબિછો હૈ;
ઝૂઠ પ્રપંચસું રાચિ રહ્યો સઠ, કાઠકિ પૂતરિ જ્યૂં કપિ મોહૈં;
મેરિહિ મેરિ કહે નિત સુંદર, આંખિ લગે કહિ કૌનકુ કોહૈં.
યે મમ દેશ બિલાયત હૈં ગજ, યે મમ મંદિર યે મમ થાતી;
યે મમ માત પિતા પુનિ બંધવ, યે મમ પૂત સુ યે મમ નાતી;
યે મમ કામિનિ કેલ કરૈં નિત, યે મમ સેવક હે દિન રાતી;
સુંદર એસહિ છાંડિ ગયો સબ, તેલ જરયો સુ બુઝી જબ બાતી.
તૈં દિન ચારિ બિરામ લિયો સઠ, તોર કહે કછુ હે ગઈ તેરી।
જૈસહિ બાપ દદા ગય છાંડિ સુ, તેસહિ તૂં તજી હે પલ ફેરી,
મારહિ કાલ ચપેટ અચાનક, હોઈ ધરીકમે રાખકિ ઢેરી;
સુંદર લે ન ચલે કછુ યે સંગ, ભુલિ કહે નર મેરિહિ મેરી.
કે યહ દેહ જરાયકે છાર કિ, યાકિ કિયાકિ કિયાકિ કિયા હૈ;
કે યહ દેહ જમીમહિ ગારિ દિ, યાકિ દિયાકિ દિયાકિ દિયા હૈ;
કે યહ દેહ રહે દિન ચાર જી, યાકિ જીયાકિ જીયાકી જીયાહૈ;
સુંદર કાલ અચાનક આઈ લિ, યાકિ લિયાકિ લિયાકિ લિયા હૈ.
દેહ સનેહ ન છાંડત હૈ નર, જાનત હે થિર હે યહ દેહા;
છીજત જાત ઘટે દિનહી દિન, દીસત હે ઘટકો નિત છેહા;
કાલ અચાનક આઈ ગહે કર, ઠાહ ગિરાઈ કરૈં તન ખેહા;
સુંદર જાનિ યહે નિહચે ધરિ, એક નિરંજનસું કર નેહા.

તૂં કછુ ઔર બિચારત હે નર, તોર વિચાર ધર્યોહિ રહેગો;
કોટિ ઉપાય કરૈ ધનકે હિત, ભાગ લિખ્યો તિતનોહિ લહેગો;
ભોરકિ સાંજ ઘરી પલમાંઝ સુ, કાલ અચાનક આઈ ગહેગો;
રામ ભજ્યો ન કિયો કછુ સુકૃત, સુંદર યૂં પછતાઈ રહેગો.
ભૂલિ ગયોહરિ નામકુ તૂં સઠ, દેખ ધું કૌન સંયોગ બન્યો હૈ!
કાલ અચાનક આઈ ગહે કંઠ, પેખ ધું જુડહિ તાન તન્યો હૈ;
છાર કરે સબ ધામકું લૂટિ અ,-નાદિકુ ઐસહિ જીવ હન્યો હૈ;
કોઉ ન હોત સહાય કુટુંબ ત, નાદિક સુંદર યુંહિ સુન્યો હૈ. ૭
બીત ગયે પિછલે સબહી દિન. આવત હૈં અગલે દિન નેરે;
કાલ મહાબલવંત બડો રિપુ, સાધિ રહ્યો સિર ઊપર તેરે;
એક ઘરીમંહિ મારિ ગિરાવત, લાગત તાહિ કછૂ નહિ બેરે;
સુંદર સંત પુકારિ કહૈં સબ, હૂં પુનિ તોહિ કહૂં અબ ટેરે. ૮
સોઈ રહ્યો કહા ગાફિલ વ્હે કરિ. તો શિર ઉપર કાલ દહારૈ
ધામસ ધૂમસ લાગિ રહ્યો સઠ, આઈ અચાનક તોહિ પછારૈ
જ્યૂં બનમેં મૃગ કૂદત ફાંદત, ચિત્ર ગલે નખસું ઉર ફારૈ;
સુંદર કાલ ડરૈ જિનકે ડર, તા પ્રભુકૂ કહુ ક્યું ન સંભારૈ?
ચેતત ક્યું ન અચેતન ઓંધત, કાલ સદા શિર ઉપર ગાજે;
રોકિ રેહે ગઢકે સબ દ્વારનિ, તૂં તબ કૌન ગલી હુઈ ભાજે?
આઈ અચાનક કેશ ગહે જબ, યા કરિકે પુનિ તોહિ જુ લાજે
સુંદર કૌન સહાય કરે જબ, મૂડહિ મૂડ બરાબર બાજે. ૧૦
તૂં અતિ ગાફિલ હોઈ રહ્યો સઠ, કુંજર જ્યું કછુ શંક ન આનૈ;
માય નહી તનમેં અપનો બલ, મત્ત ભયો બિષયા સુખ ઠાનૈ;
ખોસત ખાત સબૈ દિન બીતત, નીત અનીત કછૂ નહિ જાનૈ;
સુંદર કેહરિ કાલ મહારિપુ, દંત ઉખારિ કુંભસ્થલ ભાનૈ. ૧૧
માત પિતા યુવતી સુત બાંધવ, આઈ મિલ્યો ઈનસેં સનબંધા;
સ્વારથકે અપને અપને સબ, સો યહ નાહિન જાનત અંધા;
કર્મ વિકર્મ કરે તિનકે હિત, ભાર ધરૈ નિત આપુન કંધા;
અંતબિછોહ ભયો સબસૂં પુનિ, યાહિત સુંદર હે જગ અંધા. ૧૨
સંત સદા ઉપદેશ બતાવત, કેશ સબૈ શિર સ્વેત ભયે હૈં;
તૂં મમતા અજહૂ નહિ છાંડત, મૌતહુ આઈ સંદેસ દયે હૈં
આજુ કિ કાલ ચલે ઉઠિ મૂરખ, તેરહિ દેખત કેત ગયે હૈં!
સુંદર ક્યૂં નહિ રામ સંભારત, યા જગમેં કહુ કૌન રહે હૈં! ૧૩

मनहर छंद.

કરત કરત ધંધ, કછુહિ ન જાનૈ અંધ
આવત નિકટ દિન, આગલે ચપાક દે;
જૈસે બાજ તીતરકું, દાબત હૈ અચાનક,
જૈસે બક મછરીકું લીલત લપાક દે;
જૈસે મક્ષિકાકી ઘાત, મકરિ કરત આય,
જૈસે સાપ મૂસકકું, ગ્રસત ગપાક દે;
ચેત રે અચેત નરે, સુંદર સંભાર રામ,
એસે તોહિ કાલ આય, લેઇગો ટપાક દે. ૧૪
મેરો દેહ મેરો ગેહ, મેરો પરિવાર સબ,
મેરો ધન માલ મૈં તૌ, બહુવિધ ભારો હું;
મેરે સબ સેવક હુકમ કોઉ મેટૈ નાહિ,
મેરી યુવતીકો મૈં તૌ, અધિક પિયારો હું;
મેરો વંશ ઊંચો મેરે, બાપ દાદા ઐસે ભયે,
કરત બડાઇ મૈં તૌ, જગત ઉજારો હું;
સુંદર કહત મેરો મેરો કરિ જાને સઠ,
ઐસે નહિ જાને મૈં તૌ કાલહીકો ચારો હું. ૧૬
જગતેં જનમ ધર્યો, તબહીતે ભૂલિ પર્યો,
બાલપનમાંહિ ભૂલ્યો, સમઝ્યો ન રેખમેં;
યૌવન ભયો હૈ જબ, કામ વશ ભયો તબ,
યુવતીસુ એકએક ભુલિ રહ્યો સુખમેં;
પુત્રહુ પ્રપુત્ર ભયે, ભૂલ્યો તબ મોહ બાંધિ,
ચિંતા કરિ કરિ ભૂલ્યો, જાનૈ નહિ દુઃખમેં;
સુંદર કહત સઠ, તીનું પનમાંહિ ભૂલ્યો,
અંત પુનિ જાઇ પર્યો, કાલહીકે મુખમેં. ૧૬
ઊઠત બૈઠત કાલ, સોવત જાગત કાલ,
ચલત ફિરત કાલ, કાલ ઉર ધર્યો હૈ;
કહત સુનત કાલ ખાતહુ પિવત કાલ,
કાલહિકે ગાલમાંહિ હર હર હર્યો હૈ;
તાત માત બંધુ કાલ, સુત દારા ગૃહ કાલ,
સકલ કુટુંબ કાલ, કાલ જાલ ફસ્યો હૈ;

સુંદર કહત એક રામ બિન સબ કાલ,
કાલહીકો કૃત્ય કિયો અંત કાલ ગ્રસ્યો હૈ. ૧૭
જબત જનમ લેત, તબહીતેં આયુ ઘટે,
માઇ સો કહત મેરો, બડો હોત જાત હૈ;
આજ ઔર કાલ ઔર, દિન દિન હોત ઔર,
દોર્યો દોર્યો ફિરત ખેલત અરૂ ખાત હૈ;
બાલપન બીત્યો જબ, યૌવન લગ્યો હૈ આઈ,
યૌવનહુ બીતે બુઢો, ડોકરો દિખાત હૈ;
સુંદર કહત ઐસે, દેખતહી બૂઝિ ગયો,
તેલ ઘટિ ગયે જૈસે, દીપક બુઝાત હૈ. ૧૮
સબ કોઊ ઐસે કહે, કાલ હમ કાટત હે,
કાલ તો અખંડ નાશ સબકો કરતુ હૈ;
જાકે ભય બ્રહ્મા પુનિ, હોત હૈ કંપાયમાન,
જાકે ભય સુરાસુર. ઇંદ્રહુ ડરતુ હૈ;
જાકે ભય શિવ અરૂ, શેષનાગ તીનું લોક,
કેઇક કલપ બીતે, લોમસ પરતુ હૈ.
સુંદર કહત નર, ગરવ ગુમાન કરે,
તું તો સઠ એકહી, પલકમેં મરતુ હૈ; ૧૯
કાલ સમ બલવંત, કોઊ નહિ દેખિયત,
સબકો કરત અંત, કાલ મહા જોર હૈ;
કાલહીકો ડર સુની, ભગ્યો મૂસા પેગંબર.
જહાં જહાં જાઇ તહાં તહાં વાકો ગોર હૈ;
કાલ ભયાનક ભયભીત સબ કિયે લોક,
સ્વર્ગ મૃત્યુ પાતાલમેં, કાલહીકો સોર હૈ;
કાળહિકો કાલ એક સુંદર અખંડ બ્રહ્મ,
વાસુ કાલ ડરે જોઈ ચલો વહી ઔર હૈ; ૨૦
બરષા ભયેતેં જૈસે, બોલત ભંમોરી સ્વર,
ખંડ ન પરત કહુ, નેકહુ ન જાનિયે;
જૈસે પુંગી બાજત અખંડ સ્વર હોતપુનિ,
તાહુને ન અંતર અનેક રાગ ગાનિયે;
જૈસે કોઈ ગુડીકું ચઢાવત ગગનમાંહિ,
તાહુકી સુ ધ્વની સુની વૈસેહી બખાનિયે;

સુંદર કહત તૈસે, કાલકો પ્રચંડ વેગ,
રાત દીન ચાલ્યો જાઈ અચરજ માનિયે. २१
માયા જોરિ જોરિ નર, રાખત જતન કરિ,
કહત હે એક દિન, મેરે કામ આઈ હે;
તોહિ તો મરત કછુ, બેર નહિ લાગૈ સઠ,
દેખતહિ દેખત બબુલા સો બિલાઈ હૈ;
ધન તો ધર્યોહી રહૈ, ચલત ન કૌડી ગહૈ;
રીતે હાથનસે જેસો આયો તૈસો જાઈ હૈ,
કરિ લે સુકૃત યહ, બેરિયાં ન આવે ફિરિ,
સુંદર કહત નર, પુનિ પછતાઈ હૈ. २२
બાવરો સુ ભયો ફિરૈ, બાવરીહિ બાત કરૈ
બાવરો જ્યું દેત વાયૂ, લાગત બૂરાનો હૈ;
માયાકો ઉપાય જાનૈ, માયાકો ચાતુરી ઠાનૈ,
માયામેં મગન અતિ, માયા લપટાનો હૈ;
યૌવનકે મદ માતો, ગિનત ન કોઉ નાતો,
કામ બસ કામનીકે, હાથહી બિકાનો હૈ;
અતિહી ભયો બેહાલ, સુજત ન માથે કાલ,
સુંદર કહત ઐસો, ઔર કો દિવાનો હૈ! २३
ઝૂઠો ધન ઝૂઠો ધામ, ઝૂઠો સુખ ઝૂઠો કામ,
ઝૂઠી દેહ ઝૂઠો નામ, ધરીકે ભુલાયો હૈ;
ઝૂઠો તાત ઝૂઠી માત, ઝૂઠે સુત દારા ભ્રાત,
ઝૂઠો હિત માનિમાનિ, ઝૂઠો માન લાયો હૈ;
ઝૂઠો લૈન ઝૂઠો દૈન, ઝૂઠો મુખ બોલે બૈન,
ઝૂઠે ઝૂઠે કરે ફૈન, ઝૂઠહીકું ધાયો હૈ;
ઝૂઠહીમેં એતો ભયો, ઝૂઠહીમે પચિ ગયો,
સુંદર કહત સાચ કબહુ ન આયો હૈ. २४

दीर्घाक्षर-कवित.

ઝૂઠે હાથી ઝૂઠે ઘોરા, ઝૂઠે આગે ઝૂઠા દૌરા,
ઝૂઠા બાંધ્યા ઝૂઠા છોરા, ઝૂઠા રાજા રાની હૈ;
ઝૂઠી કાયા ઝૂઠી માયા, ઝૂઠા ઝૂઠે ધંધે લાયા,
ઝૂઠા મૂવા ઝૂઠે જાયા, ઝૂઠા યાકી બાની હૈ;

ઝૂઠા સોવૈ ઝૂઠા જાગૈ; ઝૂઠા ઝૂઝે ઝૂઠા ભાગૈ,
ઝૂઠા પીછે ઝૂઠા આગૈ, ઝૂઠે ઝૂઠી માની હૈ;
ઝૂઠા લીઆ ઝૂઠા દીયા, ઝૂઠા ખાયા ઝૂઠા પીયા,
ઝૂઠા સૌદા ઝૂઠા કીયા, ઐસા ઝૂઠા પ્રાની હૈ. ૨૫

मनहरछंद.

ઝૂઠ યું બંધ્યો હે જાલ, તાહીતે ગ્રસત કાલ,
કાલ વિકરાલ બ્યાલ સબહિકુ ખાત હૈ;
નદીકો પ્રવાહ ચલ્યો, જાત હૈ સમુદ્રમાંહિ,
તૈસે જગ કાલહીકે, મુખ્ખમેં સમાત હૈ;
દેહસુ મમત્વ તાતેં, કાલકો મૈ માનત હૈ
જ્ઞાન ઉપજેતે વહી, કાલહુ બિલાત હૈ;
સુંદર કહત પરબ્રહ્મ હૈ સદા અખંડ,
આદિ મધ્ય અંત એક, સોઈ ઠહરાત હૈ. ૨૬

इदव छंद

કાલ ઉપાવત કાલ ખપાવત, કાલ મિલાવત હૈ ગહિ માટી;
કાલ હલાવત કાલ ચલાવત, કાલ ખિલાવત હૈં સબ આટી;
કાલ બુલાવત કાલ ભુલાવત, કાલ ડુલાવત હૈ બન ઘાટી;
સુંદર કાલ મિટે તબહી પુનિ, બ્રહ્મવિચાર પઢે જબ પાટી. ૨૭

अथ देहआत्म बिछोहको अंग ४.

इंदव छंद.

વે શ્રવના રસના મૂખ વે સહિ, વે સહિ નાસિક વે સહિ અંખી;
વે કર વે પગ વે સબ દ્વાર સુ. વે નખ સીસહિ રોમ અસંખી;
વે સહિ દેહ પરી પુનિ દીસત, એક બિના સબ લાગત ખંખી;
સુંદર કોઉ ન જાનિ સકે યહ, બોલત હો સુ કહાં ગય પંખી! ૧
બોલત ચાલત પીવત ખાવત, સીંચત હૈ દ્રુમકૂં જસ માલી;
સતહુ દેતહુ દેખત રીઝત, તોરત તાન બજાવત તાલી;
જા મહિ કર્મ વિકર્મ કિયે સબ, હૈ યહ દેહ પરી અબ ઠાલી;
સુંદર સો કિતહૂ નહિ દીસત, બોલ ગયો ઈક બોલ સુ ખાલી. ૨
માત પિતા યુવતી સુત બાંધવ, લાગત હૈ સબકૂં અતિ પ્યારો;

લોક કુટુંબ ખરો હિત રાખત, હોઈ નહી હમતેં કહું ન્યારો;
દેહ સનેહ તહાં લગ જાનહુ, બોલત હૈ મુખ શબ્દ ઉચારો;
સુંદર ચેતનશકિત ગઈ જબ, બેગિ કહૈં ઘર બાર નિકારો. ૩
રૂપ ભલો તબહી લગ દીસત, જૌં લગ બોલત ચાલત આગૈ
પીવત ખાત સુનૈ અરૂ દેખત, સોઈ રહૈ ઉઠિકે પુનિ જાગૈ;
માત પિતા ભઈયા મિલિ બૈઠત પ્યાર કરી ચુંવતી ગલ લાગૈ;
સુંદર ચેતનશકિત ગઈ જબ, દેખત તાહિ સબૈ ડરી ભાગૈ. ૪

मनहर छंद.

કૌન ભાંતિ કિરતાર, કિયો હૈ શરીર યહ
પાવકકેમાંહિ દેખૌ પાનીકો જમાવનો!
નાશિકા શ્રવણ નૈન, વદન રસન બૈન,
હાથ પાવ અંગ નખ, સીસકો બનાવનો;
અજબ અનૂપ રૂપ, ચમક દમક ઉપ,
સુંદર શોભત અતિ, અધિક સુહાવનો;
જાહિ છિન ચેતન શકતિ લીન હોઈ ગઈ,
તાહિ છિન લગત હે, સબકૂં અભાવનો. ૫
મૃત્તિકાકો પિંડ દેહ, તાહિમેં પુકતી ભઈ,
નાશિકા નયન મુખ, શ્રવણ બનાયે હૈં;
સીસ પાવ હાથ અરૂ, અંગુરી બિરાજમાન,
અંગુરીકે આગે પુનિ નખહૂં લગાયે હૈં;
પેટ પીઠ છાતી કંઠ, ચિબુક અધર ગાલ,
દસન રસન બહુ, બચન સુનાયે હૈં;
સુંદર કહત જબ, ચેતન શકતિ ગઈ,
વહી દેહ જારી બારી, છાર કરિ આયે હ. ૬
દેહ તૌ પ્રગટ યહ, જ્યુંકી ત્યુંહી જાનિયત,
નૈનકે ઝરોખેમાંહિ, ઝાંખત ન દેખિયે;
નાકકે ઝરોખેમાંહિ, નેક ન સુવાસ લેત,
કાનકે ઝરોખેમાંહિ, સુનત ન લેખિયે
મુખકે ઝરોખેમેં ન, બચન ઉચાર હોત,
જીભહુંકું ષટ-રસ, સ્વાદ ન વિશેખિયે;
સુંદર કહત કોઉ, કૌન વિધિ જાનૈ તાહિ!
પીરો કારો કાહૂ દ્વારા, જાતોહૂ ન પેખિયે. ૭

માત તૌ પુકાર છાતિ, કૂટી કૂટી રોવત હૈ,
બાપહૂ કહત મેરો, નંદન કહાં ગયો?
ભયાહૂ કહત મેરી, બાંહ આજુ દૂરિ ભઈ,
બહન કહત મેરો, વીર દુઃખ દે ગયો;
કામની કહત મેરો, સીસ શિર-તાજ કહાં?
ઉન્હૈ તતકાલ રોઈ, હાથમૈં ધોરા લયો;
સુંદર કહત કોઉ, તાહિ નહિ જાનિ શકે,
બોલત હુતો સો યહ, છિનમેં કહાં ગયો? ૮
રજ અરૂ વીરજકો, પ્રથમ સંયોગ ભયો,
ચેતન શકતિ તબ કૌન ભાંતિ આઈ હૈ!
કોઉ તૌ કહત બીજમધ્યહિ કિયો પ્રવેશ,
કિનહૂક પંચમાસ, પીછેકે સુનાઈ હૈ;
દેહકો વિયોગ જબ, દેખતહિ હોઇ ગયો,
તબ કોઉ કહો કહાં, જાઇકે સમાઈ હૈ?
પંડિતહી રૂષીશ્વર, તપેશ્વર મુનીશ્વર,
સુંદર કહત યહ, કિનહું ન પાઈ હૈ. ૯
તબલૌંહિ ક્રિયા સબ, હોત હૈ વિવિધ ભાંતિ,
જબલગ ઘટમાંહિ, ચેતન-પ્રકાશ હૈ;
દેહકે અશક્ત ભયે, ક્રિયા સબ થકી જાય,
જબલગ શ્વાસ ચલૈ, તબલગ આશ હૈ;
શ્વાસહૂ થક્યો હૈ જબ, રોવન લગૈ હૈ તબ,
સબ કોઉ કહૈં અબ, ભયો ઘટ નાશ હૈ;
કાહુ નહી દેખ્યો કિહિ વૈર કિન કહાં ગયો!
સુંદર કહત યહી, બડોહી તમાશ હૈ. ૧૦
દેહ તૌ સુરૂપ તૌ લૌં, જૌ લૌં હૈ અરૂપ માંહિ,
સબ કોઉ આદર કરેત સનમાંન હૈં;
ટેઢા પાગ બાંધિ બેર બેર હી મરોરૈ મૂછ,
બાહું હુ સંવારે અતિ, ધરત ગુમાન હૈ;
દેશ દેશહીકે લોક આયકે હજૂર હોઈ,
બૈઠિકરિ તખત કહાવૈ સુલતાન હૈ;
સુંદર કહત જબ ચેતન શકતિ ગઈ,
વહૈ દેહ તાકી કોઉ માનત ન આન હૈ. ૧૧

(ઇતિ દેહઆત્મ બિછોહકો અંગ સંપૂર્ણ. ૪)

अथ तृष्णाको अंग ९.

इंदव छंद.

નનનકી પલહી પલમેં ક્ષણ, આધિ ઘરી ઘટિકા જુ ગઈ હૈ;
જામ ગયો જુગ જામ ગયો પુનિ, સાંઝ ગઈ તબ રાત ભઈ હૈ;
આજ ગઈ અરૂ કાલ ગઈ પરસો તરસોં કછું ઔર ઠઈ હૈ
સુંદર ઐસહિ આયુ ગઈ તૃસના દિનહી દીન હોત નઈ હૈ. ૧

दूमिला छंद.

કનહી કનકું બિલલાત ફિરૈ; સઠ જાચત હે જનહી જનકૂં;
તનહી તનકું અતિ સોચ કરે, નર ખાત રહે અનહી અનકું;
મનહી મનકી તૃસના ન મિટી, પુનિ ધાવત હે ધનહી ધનકૂં;
છિનહી છિન સુંદર આયુ ઘટી, કબહૂ ન ગયો બનહી બનકૂં. ૨

इंदव छंद.

જો દશ વીશ પચાશ ભયે શત, હોઈ હજાર તુ લાખ મગેગી;
કોટિ અરબ્બ ખરબ્બ અસંખ્ય ધરા-પતિ હોત નકિ ચાહ જગેગી;
સ્વર્ગ પતાલકુ રાજ કરૌ તૃસના અધિકી અતિ આગ લગેગી;
સુંદર એક સંતોષ બિના સઠ, તેરી તુ ભૂખ કદી ન ભગેગી. ૩
લાખ કરોર અરબ્બ ખરબ્બની નીલ રૂ પદ્મ તહાં લગ ખાટી;
જોરિહિ જોરિ ભંડાર ભરે જબ ,ઔર રહી સુ જમીતર દાટી;
તોહુ ન તોહિ સંતોષ ભયો સઠ, સુંદર તૈં તૃસના નહિ કાટી;
સૂજત નાહિન કાલહિ તો શિર, મારિ જુ થાપ મિલાઇત માટી. ૪
ભૂખ લિયે દશહું દિશિ દૌરત, તાહિત તુ કબહુ ન અઘૈ હૈ;
ભૂખ ભંડાર ભરે નહિ કૈસહુ, જો ધન મેર સુમેર લું પૈહૈ;
તું અબ આગેહિ હાથ પસારત્ત, યાહિત હાથ કછુ નહિ ઐહૈ;
સુંદર ક્યું નહિ તોષ કરે નર, ખાઈ જુ ખાઈ કિતોઈક ઐહૈં? ૫
ભૂખ નચાવત રંકહિ રાવહિ, ભૂખ નચાઈ જુ વિશ્વ વિગોઈ;
ભૂખ નચાવત ઇંદ્ર સુરાસુર, ઔર અનેક જહાં લગ જોઈ;
ભૂખ નચાવત હે અધ્ધ ઉર્ધહિ, તીનહુ લોક ગિને કહ કોઈ!
સુંદર જાઈ તહાં દુઃખહી દુખ, જ્ઞાન બિના ન કહું સુખ હોઈ. ૬
પેટ પસાર દિયો જિતહી તીત, તૈં યહ ભુખ કિતી ઈક થાપી?
બાર ન છોર કછુ નહિ આવત, મૈં બહુ ભાંતિ ભલી વિધ માપી;

દેખત દેહ ભયે સબ જીરન, તું નિત નૌતન આહિ અઘાપી;
સુંદર તોહિ સદા સમુઝાવત, હે તૃસના અજહૂ નહિ ધાપી. ૭
તીનહિ લોક અહાર કિયો સબ, સાત સમુદ્ર પિયો પુનિ પાની;
ઔર જહાં તહં તાકત ડોલત, કાઢત આંખ ડરાવત પ્રાની;
દાંત દિખાવત જીભ હલાવત, યાહિત મૈં યહ ડાકિન જાની
સુંદર ખાત ભયે કિતને દીન, હે તૃસના અજહૂ ન અઘાની. ૮
પાંવ પતાલ પરે ગય નીકસિ, સીસ ગઓ અસમાન અઘેરો
હાથ દશાં દિશકુ પસરે પુનિ, પેટ ભરે ન સમુદ્ર સુમેરો;
તીનહુ લોક લિયે મુખ ભીતર આંખિહુ કાન બધે ચહુ ફેરો,
સુંદર દેહ ધર્યો અતિ દીરઘ, હે તૃસના કછું છેહ ન તેરો. ૯
વાદ વ્રથા ભટકૈ નિશિ વાસર, દૂર કિયો કબહું નહિ ધોષા;
તું હતિયારિનિ પાપિનિ કોઢિનિ, સાચ કહું મત માનહુ રોષા;
તોહિ મિલૈ તબ તેં હુઈ બંધન, તું મરિ હૈ તબહી હય મોષા;
સુંદર ઔર કહા કહિયે તુહિ; હે તૃસના અબ તો કર તોષા. ૧૦
ક્યું જગમાંહિ ફિરૈ જખ મારત; સ્વારથ કૌન પરી જિહિ જોલૈ;
જ્યું હરિયાઈ–ગઉ નહિ માનત, દુધ દુહ્યો કછુ સો પુનિ ઢોલૈ;
તું અતિ ચંચલ હાથ ન આવત, નીકસ જાઈ નહી મુખ ખોલૈ;
સુંદર તોહિ કહ્યો કિતની બિર, હે તૃસના અબ તું મત ડોલૈ. ૧૧
તૈં કહિ કાન ધરી નહિ એકહુ, બોલત બોલત પેટહિ પાકયો;
હું કછુ બાત બનાઈ કહું જબ, તૈં તબ પીસતહી સબ ફાકયો;
કેતક દ્યૌસ ભયે પરબોધત, તૈં અબ આગેહિકું રથ હાકયો;
સુંદર સીખ ગઈ સબહી ચલિ, હે તૃસના કહિકે તુહિ થાકયો. ૧૨
તુહિ ભ્રમાય પ્રદેશ પઠાવત, બૂડત જાઈ સમુદ્રહિ જાજા;
તુહિ ભ્રમાય પહાડ ચઢાવત, વાદ વૃથા મરિ જાઈ અકાજા;
તેં સબ લોક ભ્રમાય ભલી વિધ, ભાંઢ કિયે સબ રંકહુ રાજા;
સુંદર તોહિ દુખાઈ કહું અબ, હે તૃસના તુહિ નેકુ ન લાજા. ૧૩

ઇતિ તૃષ્ણાકો અંગ સંપૂર્ણ. ૫

अथ धीर्य उराहनको अंग ६.

इंदव छंद.

પાવ દિયે ચલને ફિરને કહુ હાથ દિયે હરિ કૃત્ય કરાયો;

કાન દિયે સુનિયે હરિકે યશ, નૈન દિયે તિન માર્ગ દિખાયો;
નાક દિયો મુખ્ખ શોભત તા કરિ, જીભ દઈ હરિકો ગુન ગાયો;
સુંદર સાજ દિયે પરમેશ્વર, પેટ દિયો પર પાપ લગાયો. ૧
કુપ ભરે અરૂ વાવિ ભરૈ પુનિ, તાલ ભરૈ વરષા—રૂતુ તીનૌ;
કોઠિ ભરે ઘટ માટ ભરે ઘર, હાટ ભરે સબહી ભરિ લીનૌ;
ખંડક ખાસ વખ્ખાર ભરે પરિ, પેટ ભરે ન બડો દર દીનૌ;
સુંદર રીતુહિ રીતુ રહે યહ, કૌન ખડા પરમેશ્વર કીનૌ। ૨

मनहर छंद.

કિધોપેટ ચુલોકિધો ભાઠિ કિધો ભાર આહિ?
જોઇ કછુ જોકિયે સુ સબ ઝરિ જાતુ હૈ;
કિધો પેટ થલ કિધો વાવિ કિધો સાગર હૈ?
જેતો જલ પરે તેતો સકલ સમાતુ હૈ;
કિધો પેટ દૈત કિધો ભુત પ્રેત રાક્ષસ હૈ!
ખાઉં ખાઉં કરે કછુ નેક ન અઘાતુ હૈ;
સુંદર કહત પ્રભુ કૌન પાપ લાયો પેટ?
જબહી જનમ ભયો તબહીકો ખાતુ હૈ. ૩
વિગ્રહ તો વિગ્રહ કરત અતિ બેરબેર,
તન પુનિ તનક ન કબહુ અઘાયો હૈ
ઘટ ન ભરત ક્યુંહી ઘટચોહી રહત નિત,
શરીર સિરાઇમે તો કબહુ ન ખાયો હૈ;
દેહ દેહ કહતહી કહત જનમ બીત્યો,
પિંડ પિંડ કાજ નિશિ દિન લલચાયો હૈ;
પુદગલ ગિલત ગિલત ન તૃપત હોઇ,
સુંદર કહત વપુ કૌન પાપ લાયો હૈ! ૪
પાજી પેટ કાજ કોટવાલકે આધીન હોઇ,
કોટવાલ સો તો શિકદાર આગે દીન હૈ;
શિકદાર દીવાનકે પીછે લગ્યો ડોલે પુને,
દીવાનહુ જાય બાદશાહ આગે લીન હૈ;
બાદશાહ કહે યા ખોદાય મુઝે ઔર દેઈ,
પેટહી પસારે વહી પેટ વશ કીન હૈ;
સુંદર કહત પ્રભુ ક્યુંહી નહી ભરે પેટ,
એક પેટ કાજ એક એકકે આધીન હૈ. ૫

તે તો પ્રભુ પેટ દિયો જગત નચાયા જીન,
પેટહીકે લિયે ઘર ઘર દ્વાર ફિર્યો હૈ;
પેટહીકે લિયે હાથ જોરી આગે ઠાઢો હોઈ,
જોઈ જોઈ કહ્યો સોઈ સોઈ ઉન કર્યો હૈ;
પેટહિ કે લીયે પુનિ મેઘ સીત ધામ સહૈ,
પેટ હિકે લીયે જાઇ રન માહિ મર્યો હૈ;
સુંદર કહત ઇન પેટ સબ ભાંડ કિયે,
ઔર ગેલ છુટે પરિ પેટ ગેલ પર્યો હૈ. ૬
પેટસો ન બલી જાકે આગે સબ હારિ ચલે,
રાવ અરૂ રંક એક પેટ, જીતિ લિયે હૈ;
કોઉ વાઘ્ર મારત બિદારત હૈ કુંજરકું,
ઐશે શૂરવીર પેટ કાજ પ્રાન દિએ હૈ;
યંત્ર મંત્ર સાધત આરાધત મસાન જાઇ,
પેટ આગે ડરત નિડર ઐસે હિયે હૈ;
દેવતા અસુર ભુત પ્રેત તીનુંલોક પુનિ,
સુંદર કહત પ્રભુ પેટ જેર કિયે હૈ. ૭
પ્રાતહી ઉઠત જબ પેટહીકી ચિંતા તબ,
સબ કોઉ જાત આપુ આપુકે આહારકું;
કોઊ અન્ન ખાત પુનિ આમિષ ભખ્ખત કોઊ,
કોઊ ઘાસ ચરત ચરત કોઉ દારકું:
કોઉ મોતી ફુલ કોઉ વાસ રસ પય પાન,
કોઉ પોન પીવત ભરત પેટ ભારકું;
સુંદર કહત પ્રભુ પેટહી ભ્રામાએ સબ,
પેટ તુહ્મ દિયો હૈ જગત હોન ખ્વારકું. ૮

इंदव छंद.

પેટહિ કારન જીવ હને બહુ, પેટહિ માંસ ભખે રૂ સુરાપી;
પેટહિ લેકર ચોરિ કરાવત, પેટહિકું ગઠરી ગહિ કાપી;
પેટહિ પાશ ગરેમહિ ડારત, પેટહિ ડારત કૂપ રૂ વાપી;
સુંદર કાહિકુ પેટ દિયો પ્રભુ, પેટસો ઔર નહી કોઇ પાપી. ૯
ઔરનકું પ્રભુ પેટ દિયો તુહ્મ, તેર તુ પેટ કહુ નહિ દીસે;
એ ભટકાઈ દિયે દશહુ દિશ, કોઉક રાંધત કોઉક પીસે;
પેટહિ કારન નાચત હૈ સબ, જ્યુ ઘરહી ઘર નાચત કીસે;

સુંદર આપ ન આવહુ પીવહુ, કૌન કરી ઇન ઊપર રીસે? ૧૦

मनहर छंद.

કાહેકું કાહૂકે આગે જાઇકે આધીન હોઇ?
દીન દીન વચન ઉચ્ચારે મુખ કહતે;
જીનકું તૌ મદ અરૂ ગરવ ગુમાન અતિ,
તિનકે કઠોર બૈન કબહુ ન સહતે;
તુહ્યારેહી ભજનસું અધિક લૈલીન અતિ,
સકલકું ત્યાગિકે એકાંત જાઇ ગહતે;
સુંદર કહત યહ તુહ્યહી લગાયો પાપ,
પેટ ન હુતો તૌ પ્રભુ બૈઠે હમ રહતે. ૧૧
પેટહીકે વશ રંક પેટહીકે વશ રાવ,
પેટહીકે વશ ઔર ખાન સુલતાન હૈ;
પેટહીકે વશ યોગી જંગમ સન્યાસી સેખ,
પેટહીકે વશ વનવાસી ખાત પાન હૈ;
પેટહીકે વશ રૂષિ મુનિ તપધારિ સબ,
પેટહીકે વશ સિદ્ધ સાધક સુજાન હૈં;
સુંદર કહત નહિ કાહુંકો ગુમાન રહૈ,
પેટહીકે વશ પ્રભુ સકલ જહાન હૈ. ૧૨

ઇતિ ધીર્ય ઉરાહનકો અંગ સંપૂર્ણ. ૬

अथ विश्वासको अंग. ७

इंदव छंद.

હોઇ નિચિંત કરે મત ચિંતહિ, ચાંચ દઇ વઇ ચિંત કરેગો;
પાઉ પસાર પર્યો કિન સોવત, પેટ દિયો વઇ પેટ ભરેગો;
જીવ જીતે જલકે થલકે પુનિ, પાહનમેં પહુચાય ધરેગો;
ભૂખહિ ભૂખ પુકારત હે નર, સુંદર તુ કહ ભૂખ મરેગો! ૧
ધીરજ ધારિ વિચાર નિરંતર, તોહિ રચ્યો વહિ આપહિ એહે;
જેતિક ભૂખ લગી ઘટ પ્રાનહિ, તેતિક તું અનયાસહિ પૈ હે;
જો મનમેં તૃસના કરિ ધ્યાવત, તૌ તિહું લોક ન ખાત અઘેહે;
સુંદર તુ મત શોચ કરે કછુ, ચંચ દઇ વઇ ચું નહિ દે હે. ૨

નેક ન ધીરજ ધારત હૈ નર, આતુરહોઈ દશહૂદિશ ધ્યાવૈ;
જ્યું પશુ ખેંચિ તુડાવત બંધન, જૌંલગિ નીર અહાર ન આવૈ;
જાનત નાહિ મહામતિ મૂરખ, જા ઘરદ્વાર ધની પહુચાવૈ;
સુંદર આપ કિયો ઘટ ભાજન, સો ભરિહૈ મત સોચ ઉપાવૈ. ૩
ભાજન આપ ઘડે જીતને ભરિ, હૈ ભરિહૈં ભરિહૈં ભરિહૈં જૂ;
ગાવત હૈં જીનકે ગુનકું ઢરિ, હૈ ઢરિહૈં ઢરિહૈં ઢરિહૈં જૂ;
આદીહું અંતહું મધ્ય સદા હરિ, હૈં હરિ હૈં હરિ હૈ હહિ હૈ જૂ;
સુંદરદાસ સહાય સહી કરિ, હૈ કરિહૈં કરિહૈં કરિહૈં જૂ. ૪
કાહિકું દૌરત હૈ દશહૂ દિશ, તું નર દેખ કિયો હરિજૂકો;
બૈઠિ રહૈ દુરિકે મુખ મુંદિ, ઉઘારત દાંત ખવાઈહિ ટૂકો;
ગર્ભથકે પ્રતિપાલ કરી જીન, હોઈ રહ્યો તબહી જડ મૂકો;
સુંદર ક્યું બિલલાત ફિરૈ અબ, રાખ રૂદે વિસવાસ પ્રભૂકો. ૫
જા દિનતેં ગર્ભ-વાસ તજ્યો નર, આઈ અહાર લિયો તબહીકો;
ખાતહિ ખાત ભયે ઇતને દિન, જાનત નાહિન ભૂખ કહીકો;
દૌરત ધ્યાવત પેટ દિખાવત, તું સઠ કીટ સદા અનહીકો;
સુંદર ક્યું વિસવાસ ન રાખત, સો પ્રભુ વીશ્વ ભરે સબહીકો. ૬
ખેચર ભૂચર જે જલકે ચર, દેત અહાર ચરાચર પોષૈ;
વે હરી જો સબકું પ્રતિપાલત, જ્યું જીહિ ભાંતિ તિસી વિધ તોષૈ;
તું અબ ક્યું વિસવાસ ન રાખત? ભૂલત હૈ કિત ધોખહિ ધોખે;
તોહિ તહાં પહુચાય રહૈ પ્રભુ, સુંદર બૈઠિ રહૈ કિન ઓખે. ૭

मनहर छंद.

કાહેકું બઘૂરા ભયો, ફિરત અજ્ઞાની નર?
તેરો તો રિજક તેરે ઘર બૈઠે આઇ હૈ;
ભાવૈ તું સુમેર જાઈ, ભાવૈ જાઈ માર દેશ,
જીતનોક ભાગ લિખ્યો તિતનોહિ પાઈ હૈ;
કૂપમાંઝ બહિ ભાવૈ સાગરકે તીર ભર,
જીતનોક ભાંડો નીર તિતનો સમાઈ હૈ;
તાહિતેં સંતોષ કરિ, સુંદર વિશ્વાસ ધરિ,
જીતનો રચ્યો હૈ ઘટ, સોઈ જુ ભરાઈ હૈ. ૮
કાહેકું ફિરત નર, દીન ભયો ઘર ઘર,
દેખીયત તેરો તો, અહાર ઇક શેર હૈ;
જાકો દેહ સાગરમેં સુન્યો શત યોજનકો,
તાહુકું તો દેત પ્રભુ યામેં નહિ ફેર હૈ;

ભુખ્યો કોઉ રહત ન જાનિયેં જગતમાંહિ,
કીરી અરૂ કુંજર સબનહીકું દે રહૈ;
સુંદર કહત વિશવાસ ક્યું ન રાખૈ સઠ,
બેર બેર સમુંઝાય કહ્યો કેતી બેર હૈ. ૯
તેરે તો અધીરજ તું આગિલીહી ચિંતા કરૈ,
આજ તો ભર્યો હૈ પેટ કાલ કૈસી હોઈ હૈ!
ભૂખ્યોહી પુકારે અરૂ દિન ઉઠિ ખાતો જાઇ,
એતિહી અજ્ઞાની જાકી મતિ ગઈ ખોઇ હૈ;
તાકું નહી જાનૈ સઠ જાકો નામ વિશ્વંભરે,
તહાં તહાં પ્રગટ સબનિ દેત સોઇ હૈ;
સુંદર કહત તોહિ વાકો તો ભરોસો નહિ,
એક વિસવાસ બિન યાહી ભાંતિ રોઇ હૈ. ૧૦
દેખ ધોં સકલ વિશ્વ ભરત ભરનહાર,
ચુંચકે સમાન ચૂન સબહીકું દેત હૈ;
કીટ પશુ પંછી અજગર મચ્છ કચ્છ પુનિ,
ઉનકે ન સૌદા કોઉ ન તો કછુ ખેત હૈ
પેટહીકે કાજ રાત દિવશ ભ્રમત સઠ,
મૈં તો જાન્યો નીકે કરી તું તો કોઉ પ્રેત હૈ
માનુષ શરીર પાય કરત હૈ હાય હાય,
સુંદર કહત નર તેરે શિર રેત હૈ. ૧૧
તું તો ભયો બાવરો ઉતાવરો ફિરત અતિ,
પ્રભુકો વિશ્વાસ ગહિ કાહે ન રહતુ હૈ
તેરો જો રિજક હૈ સો આઇહૈ સહજમાંહિ,
યુંહી ચિંતા કરિ કરિ દેહકું દહતુ હૈ;
જીન યહ નખશિખ સજીકે સંવાર્યો તોહિ,
અપને કિયેકી વહ લાજકું વહતુ હૈ;
કાહેકું અજ્ઞાની કછુ સોચ મનમાંહિ કરૈ!
ભુખ્યો તું કદે ન રહૈ સુંદર કહતુ હૈ. ૧૨
જગતમેં આઇકે વિસાર્યો હૈ જગત-પતિ,
જગત કિયો હૈ સોઇ જગત ભરતુ હૈ;
તેરે નિશિદિન ચિંતા ઔરહી પરી હૈ આઈ,
ઉદ્યમ અનેક ભાંતિ ભાંતિકે કરતુ હૈ;
ઇત ઉત જાયકે કમાઇ કરિ લાઉ કછુ,

નેકુ ન અજ્ઞાની નર ધીરજ ધરતુ હૈ;
સુંદર કહત એક પ્રભુકે વિશ્વાસ બિન,
વા દહીકૂ વૃથા સઠ પચિકે મરતુ હૈ. ૧૩

ઇતિ વિશ્વાસકો અંગ સંપૂર્ણ. ૭

अथ देह मलिनके गर्वप्रहारको अंग. ८

मनहर छंद.

દેહ તો મલિન અતિ બહુત વિકાર ભરિ,
તાહૂમાંહિ જરા વ્યાધિ સબ દુઃખ રાસી હૈ;
કબહૂક પેટ પીર કબહુંક શિર વાય,
કબહુંક આંખ કાન મુખમેં વિથાસી હૈ;
ઔરહૂ અનેક રોગ નખ શિખ પૂરિ રહે
કબહુંક શ્વાસ ચલે કબહુંક ખાસી હૈ;
એસો યે શરીર તાહિ આપનો કે માનત હે,
સુંદર કહત યામેં કૌન સુખવાસી હૈ! ૧
જા શરીરમાંહિ તું અનેક સુખ માનિ રહ્યો,
તાહિ તું વિચાર યામેં કૌન બાત ભલી હૈ?
મેદ મજ્જા માંસ રગ રગમેં રગત ભર્યો,
પેટહું પિટારીસીમેં ઠૌર ઠૌર મલી હૈ;
હાડનસું ભર્યો મુખ હાડનકે નૈન નાક,
હાથ પાઉં સોઉ સબ હાડનકી નલી હૈ;
સુંદર કહત યાહિ દેખી જીન ભૂલે કોઇ!
ભીતર ભંગાર ભરી ઉપર તો કલી હૈ. ૨

इंदव छंद.

હાડકો પિંજર ચામ મઢ્યો સબ, માંહિ ભર્યો મલ મુત્ર વિકારા
થૂક રુ લાળ પરે મુખતે પુનિ, વ્યાધિ વહે સબ ઔરહુ દ્વારા;
માંસકિ જીભસુ ખાય સબૈ કછુ, તાહિતે તાહિકો કૌન વિચારા;
એસ શરીરમેં પૈઠિકે સુંદર, કૈસ જુ કીજીવ સોચ અચારા! ૩
થૂક રુ લાળ ભર્યો મુખ દીસત, આંખિમે ગીડર નાકમેં સેંઢો;
ઔરહુ દ્વાર મલીન રહેં અતિ, હાડ રુ માસકે ભીતર બેઠો;

ઐસ શરીરમેં વાસ કિયો તબ, એકસ દીસત બ્રાહ્મણ ઢેઢો;
સુંદર ગર્વ કહા ઇતને પર, કાહકું તું નર ચાલત ટેઢો? ૪
જા દિન ગર્ભ સંયોગ ભયો તબ, તા દિન બુંદ છિયા હુતિ તાંહિ;
દ્વાદશ માસ અવો મુખ ઝુલત, બુડિ રહ્યો પુનિ વારસ માંહી;
તા રજ વીરજકી યહ દેહ સુ, તું અબ ચાલત દેખત છાંહી;
સુંદર ગર્વ ગુમાન કહા સઠ, આપુનિ આદિ વિચારત નાંહી. ૫

ઇતિ દેહ મલિનકે ગર્વપ્રહારકો અંગ સંપૂર્ણ. ૮

अथ नारी निंदाको अंग. ९

मनहर छंद

કામિનાકો તન માનુ કહિયે સઘન બન,
વહાં કોઉ જાય સો તો ભુલેહી પરતુ હૈ;
કુંજર હૈ ગતિ કટિ કેહરકો ભય જામેં,
બેની કાલી નાગિની ઉ ફનિકું ધરતુ હૈ;
કુચ હૈં પહાર જહાં કામ ચોર વસૈં તહાં,
સાધિકે કટાક્ષ—બાન પ્રાનકું હરતુ હૈ;
સુંદર કહત એક ઔર ડર જામેં અતિ,
રાક્ષસી વદન ખાંઉ ખાંઉહી કરતુ હૈ.
વિષહીકી ભુમિમાંહિ વિષકે અંકુર ભયે,
નારી વિષ વેલી બઢી નખ શિખ દેખિયે; ૧
વિષહીકે જર મૂલ વિષહીકે ડાર પાત,
વિષહીકે ફુલ ફલ લાગે જુ વિસેખિયે;
વિષકે તંતૂ પસાર ઉરઝાઈ આંટી માર,
સબ નર વ્રક્ષ પર લપટેહી લેખિયે;
સુંદર કહત કોઉ સંત તરૂ બચિ ગયો
તિનકે તો કહું લતા લાગી નહિ પેખિયે.
ઉદરમેં નરક નરક અધ દ્વારનમેં,
કુચનમેં નરક નરક ભરી છાતી હૈ;
કંઠમેં નરક ગાલ ચિબુક નરક બિંબ,
મુખમેં નરક જીભ લાલહુ ચુચાતી હૈ;
નાકમેં નરક આંખ કાનમેં નરક વહૈ,

હાથ પાઉ નખ શિખ નરક દિખાતી હૈ
સુંદર કહત નારી નરકકો કુંડ યહ,
નરકમેં જાઈ પરે સો નરક — પાતી હૈ. ३
કામિનીકો અંગ અતિ મલિન મહા અશુદ્ધ,
રોમ રોમ મલિન મલિન સબ દ્વાર હૈ;
હાડ માંસ મજ્જા મેદ ચામસું લપેટિ રાખે,
ઠૌર ઠૌર રગતકે ભરેઈ ભંડાર હૈં;
મુત્રહુ પુરીષ આંત એક મેક મિલી રહી,
ઔરહી ઉદરમાંહિ વિવિધ વિકાર હૈ
સુંદર કહત નારી નખ શિખ નિંદ્યરૂપ,
તાહિ જે સરાહે સો તો બડોઈ ગંવાર હૈ. ४

कुंडोलया छंद

રસિકપ્રિયા રસમંજરી, ઔર સિંગારહિ જાન;
ચતુરાઈ કરિ બહુત વિધિ, વિષય બનાઈ આન;
વિષય બનાઈ આન, લગત વિષયિનકું પ્યારી;
જાગે મદન પ્રચંડ, સરાહે નખ શિખ નારી;
જ્યુ રોગી મિષ્ટાન ખાઇ, રોગહિ વિસ્તારૈ;
સુંદર યે ગતિ હોઇ, જોઇ રસિકપ્રિયા ધારૈ. ५
રસિકપ્રિયાકે સુનતહી, ઉપજૈ બહુત વિકાર;
જો યા માંહી ચિત ધરૈ, વહૈ હોત નર ખ્વાર;
વહે હોત નર ખ્વાર, વાર તો કબહુ ન લાગૈ;
સુનત વિષયકી બાત, લહર વિષહીકી જાગૈ;
જ્યું કો ઊંઘ્યો હુતો, લેઈ પુનિ સેજ બિછાઈ;
સુંદર એસી જાન, સુનત રસિકપ્રિયા ભાઈ. ६

ઇતિ નારીનિંદાકો અંગ સંપૂર્ણ

अथ दुष्टजनको अंग. १०

मनहर छंद.

અપને ન દોષ દેખે પરકે ઔગુન પેખે,
દુષ્ટકો સ્વભાવ ઉઠિ નિંદાહી કરતુ હૈ;
જૈસે કોઈ મહલ સવારી રાખ્યો નીકે ક્ષાર

કીરી તહાં જાઈ છિદ્ર ઢૂંઢત ફિરતુ હૈ;
ભોરહીતેં સાંઝ લગ સાંઝહીતે ભોર લગ,
સુંદર કહત દિન ઐસેહિ ભરતુ હૈ;
પાવકે તરેકી નહી સૂઝે આગ મૂરખકું,
ઔરકું કહત તેરે શિરપે બરતુ હૈ. ૧

इंदव छंद.

ધાત અનેક રહે ઉર અંતર, દુષ્ટ કહે મુખસું અતિ મીઠી;
લોટત પોટત બ્યાઘ્રહિ જ્યું નિત, તાકત હે પુનિ તાહિકિ પીઠી;
ઉપરતેં છીરકે જલ આન સુ, હેઠ લગાવત જારિ અગીઠી;
યામહિ કૂર કછૂ મતિ જાનહુ, સુંદર આ પુનિ આખિનિ દીઠી. ૨
આપનું કાજ સંવારનકે હિત, ઔરકું કાજ બિગારત જાઈ;
આપનું કારજ હોઉ ન હોઉ, બુરો કરિ ઔરકુ ડારત ભાઈ;
આપહુ ખોવત ઔરહુ ખોવત, ખોઈ દુનો ઘર દેત બહાઈ;
સુંદર દેખતહિ બની આવત, દુષ્ટ કરૈ નહિ કૌન બુરાઈ!
જ્યું નર પોષત હે નિજ દેહહિ, અન્ન બિનાસ કરૈ તિહિ બારા;
જ્યું અહિ ઔર મનુષ્યહિ કાટત, વાહિ કછૂ નહિ હોત અહારા;
જ્યું પુનિ પાવક ઝારિ સબૈ કછુ, આપહિ નાશ ભયો નિરધારા;
ત્યું યહ સુંદર દુષ્ટ સ્વભાવહુ, જાનિ તજો કિન તીન પ્રકારા.
સર્પ ડસૈ સુ નહિ કછુ તાલક, બીછુ લગૈ સુ ભલોકરિ માનૌ;
સિંહહુ ખાય તુ નાહિ કછુ ડર, જો ગજ મારત તૌ નહિ હાનૌ;
આગી જરૌ જલ બૂડિ મરૌ ગિરિ જાઈ ગિરૌ કછુ ભૈ મત આનૌ;
સુંદર ઔર ભલે સબહી યહ, દુર્જન સંગ ભલો જિન જાનૌ.

ઇતિ દુષ્ટજનકો અંગ સંપૂર્ણ. ૧૦

अथ मनको अंग ११.

मनहर छंद.

હટકિ હટકિ મન રાખત જુ છિન છિન,
સટકિ સટકિ ચહું ઔર અબ જાતુ હૈ;
લટકિ લટકિ લલચાય લોલ વાર વાર,
ગટકિ ગટકિ કરિ વિષ ફલ ખાતુ હૈ;

ઝટકિ ઝટકિ તાર તોરત કરમ હીન,
ભટકિ ભટકિ કહું નેક ન અઘાતુ હૈ;
પટકિ પટકિ શિર, સુંદર જુ માનિ હારિ,
ફિટકિ ફિટકિ જાઈ સુનો કૌન બાતુ હૈ. ૧
પલહીંમેં મરી જાય, પલહીંમેં જીવતું હૈ,
પલહીંમેં પરહાથ, દેખત બિકાનો હૈ
પલહીમેં ફિરૈ નવ ખંડહુ બ્રહ્માંડ સબ,
દેખ્યો અનદેખ્યો સો તૌ યાતેં નહિ છાનો હૈ;
જાતો નહિં જાનિયત, આવતો ન દીસૈ કછુ,
ઐસેસી બલાઈ અબ તાસું પરચો પાનો હૈ;
સુંદર કહત યાકી ગતિહુ ન લખી પરૈ,
મનકી પ્રતીત કોઉ કરૈ સો દીવાનો હૈ; ૨
ઘેરીયે તૌ ઘેર્યોહુ ન આવત હૈ મેરો પૂત,
જોઈ પરબોધિયે સો, કાન ન ધરતુ હૈ;
નીતિ ન અનીતિ દેખૈ. શુભ ન અશુભ પેખ,
પલહીમે હોતી અનહોતી હુ કરતુ હૈ;
ગુરૂકી ન સાધુકી નુ લોક વેદહુકી શંક,
કાહુકી ન માનૈ ન તૌ કાહુતેં ડરતુ હૈ;
સુંદર કહત તાહી, ધીજિયે સુ કૌન ભાંતિ!
મનકો સ્વભાવ કછુ કહ્યો ન પરતુ હૈ. ૩
કામ જબ જાગૈ તબ, ગિનત ન કોઉ શંક,
જાનૈ સબ જોઈ કરિ દેખત નમાધી હૈ;
ક્રોધ જબ જાગૈ તબ, નેક ન સંભારિ શકૈ,
ઐસિ વિધિ મુલકી અવિદ્યા જિન સાધી હૈ;
લોભ જબ જાગૈ તબ, તૃપતિ ન ક્યુંહી હોઈ,
સુંદર કહત ઈન ઐસેહીમે બાધી હૈ;
મોહ મતવારો નિશિદિનહી ફિરત રહૈ,
મનસો ન કહું હમ દેખ્યો અપરાધી હૈ. ૪
દેખવે કું દૌરે તૌ અટકિ જાઈ વાહી ઓર,
સુનવેકું દૌરે તૌ રસિક શિર તાજ હૈ;
સુંઘવેકું દૌરે તૌ અઘાય ન સુગંધ કરિ,
ખાયવેકું દૌરે તૌ ન ધાપૈ મહારાજ હૈ;
ભોગહીકું દૌરે તૌ તૃપત નહી હોઈ ક્યુંહી,

સુંદર કરત યાહી નેકહી ન લાજ હૈ;
કાહુકો ન કહ્યો કરૈ, આપુનીહી ટેક પરૈ,
મનસો ન કોઉ હમ દેખ્યો દગાબાજ હૈ. ૫
દેખૈ ન કુઠાર હાર કહત ઔરકી ઔર,
લીન જાઈ હોત હાડ માંસ ઔ રગતમેં;
કરત બુરાઈ સાર ઔસર ન જાનૈ કછુ,
ધકા આઈ દેત રામ નામસુ લગત મેં;
બહાયે સુરા સુર બહાયે સબ ભેષી જન,
સુંદર કહત દિન ઘાલત ભગતમે;
ઔરહુ અનેક અંતરાઈહી કરત રહે,
મનસો ન કોઉ હૈ અધમ યા જગતમે. ૬
જિન ઠગે શંકર વિધાતા ઈંદ્ર દેવ મુનિ,
આપનોહુ અધિપતિ ઠગ્યો જીન ચંદ હૈ;
ઔર યોગી જંગમ સન્યાસી શેખ કૌન ગિનૈ,
સબનિકું ઠગત ઠગાવૈ ન સુ છંદ હૈ;
તાપેશ્વર ૠષિશ્વર, સબ પચિ પચિ ગયે,
કાહૂકે ન આવૈ હાથ, ઐસો યાપે બંદ હૈ;
સુંદર કહત બસ કૌન વિધિ કીજે તાહિ?
મનસો ન કોઉ યા જગતમાંહિ રિંદ હૈ. ૭
રંકકૂં નચાવૈ અભિલાષ ધન પાયવેકી,
નિશિદિન સોચ કરિ ઐસેહી પચત હૈ;
રાજાહી નચાવૈ સબ ભુમિહીકો રાજ લેવે,
ઔરહુ નચાવૈ જોઈ દેહસુ રચતહૈ;
દેવતા અસુર સિદ્ધ પન્નગ સકલ લોક,
કીટ પશુ પક્ષિ કહુ કૈસેકે બચત હૈ!
સુંદર કહત કાહુ સંતકા કહી ન જાય,
મનકે નચાએ સબ જગત નચત હૈ. ૮

इंदव छंद.

કેતક દ્યૌસ ભયે સમુઝાવત, નેક ન માનત હૈ મન ભોંદુ;
ભુલિ રહ્યો વિષયા સુખમે કછુ, ઔર ન જાનત હૈ સઠ દોંદું;
આંખિ ન કાન ન નાક બિના શિર, હાથ ન પાવ નહી મુખપોંડું
સુંદર તાહિ ગહે કહું ક્યું કરિ, નીકસિ જાઈ બડો મન લોંડું. ૯

દોરત હૈ દશહુ દિશકું સઠ, વાયુ લગ્યો તબતેં ભયુ બૌંડા;
લાજ ન કાન કછુ નહિ રાખત, શીલ સ્વભાવકિ ફોરત ભૈંડા
સુંદર સીખ કહાં કહી દીજિય, ભેદત બાન ન છેદત ગેંડા.
લાલચ્ય લાગી રહ્યો મન બીખરે, બારહ બાટ અઠારહ પૈંડા. ૧૦
શ્વાન કહું કિ સિયાર કહું કિ બિલાડ કહું મનકી મતિ તૈસી;
ઢેડ કહું કિધું ડુમ કહું કિધું, ભાંડ કહું કિધું ભંડઈ જૈસી;
ચોર કહું બટપાર કહું ઠગ, જાર કહું ઉપમા કહું કૈસી?
સુંદર ઔર કહા કહિયે અબ, યા મનકી ગતિ દીસત ઐસી. ૧૧
કૈ બેર તું મન રંક ભયો સઠ, માગત ભીખ દશો દિશ ફુલ્યો;
કૈ બેર તું મન છત્ર ધરયો શિર, કામિનિ સંગ હિંડોરન ઝુલ્યો;
કૈ બેર તું મન છીન ભયો અતિ, કૈ બેર તું સુખ પાય કે ફુલ્યો;
સુંદર કૈ બેર તોહિ કહ્યો મન, કૌન ગલી કિહિ મારગ ભુલ્યો? ૧૨
ઈંદ્રિનકે સુખ ચાહત હૈ મન, લાલચ્ય લાગિ ભમૈ સઠ યુંહી;
દેખી મરીચ્ય ભરયો જલ પૂરન, ધાવત હૈ મૃગ મૂરખ જ્યુંહી;
પ્રેત પિશાચ્ય નિશાચર ડોલત, ભુખ મરૈ નહીં ધાવત ક્યુહિ;
વાયુ બધુરહિ કૌન ગહૈ કર? સુંદર દૌરત હૈ મન ત્યુંહી. ૧૩
વ્હે સબકો શિરતાજ તતછન, જો અબિ અંતર જ્ઞાન વિચારૈ;
જો કછુ ઔર વિષૈ સુખ બંછત, તૌ યહ દેહ અમોલક હારૈ
છાંડિ કુબુદ્ધિ ભજૈ ભગવંતહિ, આપુ તરૈ પુનિ ઔરહિ તારૈ;
સુંદર તોહિ કહ્યો કિતની બિર, તું મન ક્યું નહિ આપ સંભારૈ? ૧૪
કૌન સ્વભાવ પરયો ઉઠી દૌરત, અમૃત છાંડિ ચચોરત હાડૈ;
જ્યું ભ્રમકી હથની દ્રગ દેખત, આતુર હોઈ પૈરે ગજ ખાડૈ;
વાદ બ્રથા ભટકૈ નિશિ વાસર, એકહુ સીખ લગી નહિ રાડૈ;
સુંદર તોહિ સદા સમુઝાવત, રે મન તું ભ્રમવો કી ન છાંડૈ? ૧૫
જો મન નારિકિ ઓર નિહારત, તૌ મન હોતહિ તાહિકું રૂપા;
જો મન કાહુસુ ક્રોધ કરે પુનિ, તૌ મન વ્હે તબહી તદરૂપા;
જો મન માયહિ માય રટૈ નિત, તૌ મન બૂડત માયકે કૂપા;
સુંદર જો મન બ્રહ્મ વિચારત, તૌ મન હોતહિ બ્રહ્મ સ્વરૂપા ૧૬

मनहर छंद.

કબહુક હસિ ઉઠૈ કબહુક રોઈ દેત,
કબહુ બકત કહુ અંતહુ ન લહિયે;
કબહુક ખાઈ તૌ અઘાત નહિ કાહુકરિ,

કબહુક કહે મેરે કછુ નહિ ચહિયે;
કબહુ આકાશ જાઈ કબહુ પાતાલ જાઈ,
સુંદર કહત તાહિ કૈસે કરિ ગહિએ?
કબહુક આય લગૈ કબહુક ઉડિ ભાગૈ,
ભુતકેસે ચિન્હ કરૈ ઐસો મન કહિયે. ૧૭
કબહુ તૌ પાંખકો પરેવા કે દિખાવૈ મન,
કબહુક ધુરકે ચાવર કરિ લેત હે;
કબહુ તૌ ઘુટિકા ઉછારત આકાશ ઓર,
કબહુ તૌ રાતે પીરે રંગ સ્યામ સ્વેત હૈં;
કબહુ તૌ આંબકું ઉગાઈ કરિ ઠાઢો કરૈ,
કબહુ તૌ સીસ ધર જુદેકરિ દેત હે;
બાજીગર ખ્યાલ ઐસો સુંદર કહત મન,
સદાહી ભ્રમત રહે ઐસો કોઉ પ્રેત હે. ૧૮
કબહુક સાધ હોત કબહુક ચોર હોત,
કબહુક રાજા હોત કબહુક રંક સો;
કબહુક દીન હોત કબહુ ગુમાની હોત,
કબહુક સુધો હોત કબહુક બંક સો;
કબહુક કામી હોત કબહુક જતી હોત
કબહુ નિર્મલ હોત કબહુક પંક સો;
મનકો સ્વરૂપ ઐસો સુંદર ફટિક જૈસો,
કબહુક શૂર હોત કબહુ મયંક સો. ૧૯
હાથીકોસો કાન કિધોં પીપરકો પાન કિધોં!
ધ્વજાકો ઉડાન કહું થિર ન રહતુ હે;
પાનીકો સો ઘેર કિધોં પૌન ઉરેઝેર કિધોં,
ચક્રકો સો ફેર કોઉ કેસેકે ગહતુ હે?
રહટકી માલ કીધોં ચરખાકો ખ્યાલ કિધોં,
ફેરી ખાતો બાલ કછુ સુધિ ન લહતુ હે;
ધુમકે સો ધાવ તાકું રાખવેકો ચાવ ઐસો,
મનકો સ્વભાવ સો તૌ સુંદર કહતુ હે. ૨૦
સુખ માનૈ દુઃખ માનૈ સંપતિ વિપતિ માનૈ,
હર્ષ માનૈ શોક માનૈ, માનૈ રંક ધન હે;
ઘટિ માનૈ બઢિ માનૈ શુભહુ અશુભ માનૈ,
લાભ માનૈ હાનિ માનૈ યાહીતેં કૃપન હે;

પાપ માને પુન્ય માને ઉત્તમ મધ્યમ માને,
નીચ માને ઉચ્ચ માને માને મેરો તન હે;
સ્વર્ગ માને નર્ક માને બંધ માને મોક્ષ માને,
સુંદર સકળ માને તાતે નામ મન હે. २१
જોઈ જોઈ દેખે કછુ સોઈ સોઈ મન આહિ,
જોઈ જોઇ સુને સોઈ મનહીકો ભર્મ હે;
જોઈ જોઇ સુંધે જોઈ આવે જો સ્પર્શ હોઇ,
જોઈ જોઈ કરે સોઈ મનહીકો કર્મ હે;
જોઈ જોઈ ગ્રહે જોઈ ત્યાગે જોઈ અનુરાગ,
જહાં જહાં જાઈ સોઇ મનહીકો શર્મ હે;
જોઈ જોઈ કહે સોઇ સકલ સુંદર મન,
જોઈ જોઈ કલ્પે સોઈ મનહીકો ધર્મ હે. २२
એકહી વિટપ વિશ્વ જ્યુંકો ત્યુહી દેખિયત,
અતિહિ સઘન તાકે પત્ર ફુલ ફુલ હેં;
આગલે ઝરત પાત નયે નયે હોત જાત,
એસે યાહી તરૂકો અનાદી કાલ મૂલ હે;
દશ ચાર લોક લાં પસરી રહી જહાં તહાં,
અધ રૂ ઉરધ પુનિ સુક્ષમ રૂ સ્થુલ હે;
કોઉ તો કહત સત કોઉ તો કહે અસત,
સુંદર કહત ભ્રમહીકો મન મૂલ હે २३
તોસો ન કુપૂત કોઉ કિતહુ ન દેખિયત,
તોસો ન સુપૂત કોઉ દેખિયતઔર હે
તુંહી આપ ભુલે મહા નીચહુતે નીચ હોઈ,
તુંહી આપ જાને તો શકલ શિરમોર હે;
તુંહી આપ ભ્રમે તબ જગત ભ્રમત દેખે,
તેરે સ્થિત ભયે સબ ઠોરહીકો ઠોર હે;
તુંહી જીવરૂપ તુંહી બ્રહ્મ હે આંકાશવત
સુંદર કહત મન તેરી સબ દોર હે. २४
મનહીકે ભ્રમતેં જગત યહ પેખિયત,
મનહીકે ભ્રમ ગયે જગત બિલાત હે;
મનહીકે ભ્રમ જેવરીમે ઉપજત સાપ,
મનકે વિચારે સાપ જેવરી સમાત હે;
મનહીકે ભ્રમતેં મરીચિકાકું જલ કહે,

મનહીકે ભ્રમ સીપ રૂપોસો દિખાત હૈ;
સુંદર સકલ યહ દીસૈ મનહીકો ભ્રમ,
મનહીકો ભ્રમ ગયે બ્રહ્મ હોઈ જાત હૈ. ૨૫
મનહી જગતરૂપ હોઇ કરિ વિસતરયો,
મનહી અલખરૂપ જગતસું ન્યારો હૈ;
મનહી સકલ ઘટ વ્યાપક અખંડ એક,
મનહી સકલ યહ જગત પિયારો હૈ;
મનહી આકાશવત હાથ ન પરત કછુ,
મનકે ન રૂપ રેષ વૃદ્ધિ હીન વારો હૈ;
સુંદર કહત પરમારથ વિચારૈ જબ,
મન મિટિ જાઈ એક બ્રહ્મ નિજ સારો હૈ. ૨૬

ઇતિ મનકો અંગ સંપૂર્ણ.

अथ चाणकको अंग १२.

मनहर छंद

જોઈ જોઈ છૂટવેકો કરત ઉપાય અજ્ઞ,
સોઈ સોઈ દૃઢ કરિ બંધન પરતુ હૈ;
યોગ યજ્ઞ જપ તપ તીરથ વ્રતાદિ ઔર,
જંપાપાત લેત જાઈ હિમાલે ગરતુ હૈ;
કાનહુ ફરાઈ પુનિં કેશહુ લુંચાઈ અંગ,
વિભૂતિ લગાઈ શિર જટાહું ધરતુ હૈ;
બિન જ્ઞાન પાય નહિ છૂટત હૃદય ગ્રંથી,
સુંદર કહત યુંહી ભ્રમીકે મરતુ હૈ ૧

सर्व लघु अक्षर.

જપ તપ કરત ધરત વ્રત જત સત,
મન વચ ક્રમ ભ્રમ કસટ સહત તન;
વલકલ વસન અસન ફલ પત્ર જલ,
કસત રસન રસ તજત વસત વન;
જરત મરત નર ગરત પરત સર,
કહત લહત હય ગજ દલ બલ ધન;

પચત પચત ભત ભય ન ટરત સઠ,
ઘટ ઘટ પ્રગટ રેહત ન લખ્યત જન. ૨

पूर्ववत.

યોગ કરૈ યજ્ઞ કરૈ વેદ વિધિ ત્યાગ કરૈ,
જપ કરૈ તપ કરૈં યુંહી આયુ ખૂટિ હૈ;
યમ કરૈ નૈમ કરૈ તીરથહુ વ્રત કરૈ,
પુહુમી અટન કરૈ વૃથા શ્વાસ તુટિ હૈ;
જીવેકો યતન કરૈ મન મેં વાસના ધરૈ,
પચિ પચિ યુહી મરૈ કાલ શિર ખુટિ હૈ;
ઔરહુ અનેક વિધિ કોટિક ઉપાય કરૈ,
સુંદર કહત બિન જ્ઞાન નહી છુટિ હૈ. ૩
બુદ્ધિ કરિ હીન નર રજ તમ છાયો રહ્યો,
બન બન ફિરત ઉદાસ હોઈ ધરતેં;
કઠિન તપસ્યા ધરિ મેઘ શીત ઘામ સહે,
કંદ મૂલ ખાઈ કોઉ કામનાકિ ડરતેં;
અતિહી અજ્ઞાન ઉર વિવિધ ઉપાય કરૈ,
નિજ રૂપ ભુલીકે બંધત જાઈ પરતેં;
સુંદર કહત ઔંધી વાર કૈસે દીખૈ મુખ?
હાથમાંહિ આરસી ન ફેરૈ મુઢ કરતેં. ૪
મેઘ સહે શીત સહે શીશપર ઘામ સહે,
કઠિન તપાસ્યા કરી કંદ મૂલ ખાત હૈ;
યોગ કરૈ યજ્ઞ કરૈ તીરથ રૂ વ્રત કરૈ,
પુન્ય નાના વિધિ કરૈ મનમેં સુહાત હૈ;
ઔર દેવી દેવતા ઉપાસના અનેક કરૈ,
આંબનકી હોંસ કૈસે આક ડોડે જાત હૈ?
સુંદર કહત એક રવિકે પ્રકાશ બિનુ,
જેગનાકી જોતી કહા રજની બિલાત હૈ! ૫
કોઈ ફિરૈ નાગે પાય ગુદરી બનાય કરિ,
દેહકી દિશા દિખાઈ આઈ લોક ધુટ્યો હૈ;
કોઈ દુધાહારી હોઈ કોઈ ફલાહારી હોઈ,
કોઈ અધોમુખ ઝુલે ઝુલિ ધુમ ઘુટ્યો હૈ;
કોઈ નહિ ખાએ લોન કોઈ મુખ ગહે મૌન,

સુંદર કહત યુહી વ્રથા ભુસ કુટ્યો હૈ;
પ્રભુસું તો પ્રીતિ નાંહી ગ્નાંનસું પરિચૈ નાહિ,
દેખો ભાઈ આંધરેને જ્યું બજાર લુટ્યો હૈ. ૬

ઇંદવ છંદ.

આસન મારિ સવારી જટા નખ, ઉજ્વલ અંગ વિભુતિ ચઢાઈ;
યા હમકું કછુ દેહિ દયા કરિ, ઘેરિ રહૈં બહુ લોગ લુગાઈ;
કોઉક ઉત્તમ ભોજન લ્યાવત, કોઉક લ્યાવત પાન મિઠાઈ;
સુંદર લેકરી જાત ભયો સબ, મૂરખ લોકની યા સીધિ પાઈ. ૭
ઉરધ પાય અધો-મુખ વ્હૈ કરિ, ધુટત ધુમહિ દેહ ઝુલાવૈ;
મેઘહુ શીતહું ઘામ સહૈ શિર, તીન હુ કાલ મહા દુઃખ પાવૈ;
હાથ કછુ ન પરૈ કબહુ કન, મૂરખ કુકસ કુટિ ઉડાવૈ;
સુંદર વંછી વિષૈ સુખકું ધર, બુડત હૈ અરુ ઝંઝણ ગાવૈ. ૮
ગેહ તજ્યો પુનિ નેહ તજ્યો પુનિ, ષેહ લગાઈ જુ દેહ સંવારી;
મેઘ સહૈ શિર શીત સહૈ તન ધુપ સમૈ જુ પંચાગનિ બારી;
ભુખ સહૈં રહિ રૂખ તરૈ પર, સુંદર દાસ સહૈ દુઃખ ભારી;
દાસન છાંડી જુ કાસન ઉપર, આસન મારિ પૈ આશ ન મારી. ૯
જો કહુ કષ્ટ કરૈ બહુ ભાંતિની, જાત અગ્નાન નહી મન કેરો;
જ્યુ તમ પૂરિ રહ્યો ઘર ભીતર, કૈ સહુ દુર ન હોય અંધેરો;
લાઠિનિ મારિય ઠેલી નિકારિય, ઔર ઉપાય કરૈ બહુ તેરો;
સુંદર સુર પ્રકાસ ભયો તબ, તો કિતહુ નહિ દેખિય નેરો. ૧૦
ધાર વહ્યો બડ ધારિ રહ્યો જલ, ધાર સહ્યો ગિરિ-ધાર ગર્યો હૈ;
ભાર સંચ્યો ધન ભારથમેં કર,-ભાર લહ્યો શિર ભાર પર્યો હૈ;
ભાર તપ્યો વહિ માર ગયો જમ, માર દઈ મન તો ન મર્યો હૈ:
સાર તજ્યો ષટસાર પર્યો કહિ, સુંદર કારજ કૌન સર્યો હૈ! ૧૧
કોઉ ભયા પય-પાન કરૈ નિત, કોઉક ખાતહિ અન્ન અલોના;
કોઉક કષ્ટ કરૈ નિશિ વાસર, કોઉક બૈઠિ જુ સાધન પૌના;
કોઉક વાદ વિવાદ કરૈ અતિ, કોઉક ધારિ રહૈ મુખ મૌના;
સુંદર એક અગ્નાન ગયે બિનુ, સિદ્ધ ભયે નહિ દીસત કૌના. ૧૨

સવૈયા છંદ.

કોઉક અંગ વિભૂતિ લગાવત, કોઉક હોત નિરાટ દિગંબર;
કોઉક સેત કષાયક વોઢત, કોઉક કાથ રંગે બહુ અંબર;

કોઉક વલ્કલ શીસ જટા નખ, કોઉક વોઢત હ જુ વગંબર;
સુંદર એક અજ્ઞાન ગયે બિનુ, એ સબ દીસત આહિ અડંબર. ૧૩

ઇંદવ છંદ.

કોઉક જાત પ્રયાગ બનારસિ, કોઉ ગયા જગંનાથહિ ધાવૈ;
કો મથુરા બદરી હરિદ્વાર સુ, કોઉ ગંગા કુરક્ષેત્ર નહાવૈ;
કોઉક પુષ્કર ન્હૈ પંચ તીરથ, દૌરિહિ દૌરિ જુ દ્વારિકા આવૈ;
સુંદર વિત્ત ગડ્યો ઘરમાંહિ સુ, બાહિર ઢૂંઢત ક્યુકરિ પાવૈ! ૧૪
આગે કછૂ નહિ હાથ પર્યો પુનિ, પીછે બિહારિ ગયો નિજ ભૌના;
જ્યું કોઈ કામિનિ કંતહિ મારિ ચલી, સંગ ઔરહિ દેખિ સલૌના;
સો ગયો તજીકે તતકાલ કહે, ન બનૈ જુ રહિ મુખ-મૌના;
તેસહિ સુંદર જ્ઞાન બિના ઘર, છાંડિ ભયે નર ભાંડકે દૌના, ૧૫
જ્યું કોઉ કોશ કટ્યો નહિ મારગ, તેલકલે ઘરમેં પશુ જોએ;
જ્યું બનિયાં ગયુ બીસકે તીસકું, બીસહુમેં દશહુ નહિ હોએ;
જ્યું કોઉ ચોબા છબેકું ચલ્યો પુનિ, હોઇ દુબે ગાંઠકે ખોએ;
તૈસહિ સુંદર ઔર ક્રિયા સબ, રામ બિના નિશ્ચૈ નર રોએ. ૧૬
જ્યું કોઉ રામ બિના નર મૂરખ, ઔરનિકે ગુન જીભ ભનૈગી;
આન ક્રિયા ગઢકે ગડવા પુનિ, હોતહિ એરે કછુ ન બનૈંગી;
જ્યું હથ ફેરિ દિખાવત ચાંવર, અંત તુ ધૂરિકિ ધૂરિ છિનૈગી;
સુંદર ભૂલ ભઈ અતિસૈ કરિ, સૂતકિ ભૈંસ પડાહિ જનૈગી. ૧૭
હોઈ ઉદાસ વિચાર બિના નર, ગેહ તજ્યો વન જાય રહ્યો હૈ;
અંબર છાંડિ વગંબર લે કરિ, કે તપકો તન કષ્ટ સહ્યો હૈ;
આસન મારિ સુઆસ ન ન્હૈ મુખ, મૈંન ગહી મન તો ન ગહ્યો હૈ;
સુંદર કૌન કુબુદ્ધિ લગી કહિ, યા ભવ-સાગરમાંહિ બહ્યો હૈ. ૧૮
ભેખ ધર્યો પરિ ભેદ ન જાનત, ભેદ લહૈં બિન એદહિ પૈહૈં;
ભૂખહિ મારત નીંદ નિવારત, અન્ન તજૈ ફલ પત્ર ન ખૈહૈં;
ઔર ઉપાય અનેક કરૈ પુનિ, તાહિત હાથ કછુ નહિ ઐહૈં;
યા નર દેહ વૃથા સઠ ખોવત, સુંદર રામ બિના પછૈતૈહૈં. ૧૯
આપન આપન થાન મુકામ સ-, રાહનકું, સબ ભાંતિ ભલી હૈ,
યજ્ઞ વ્રતાદિક તીરથ દાન પુરાન, કથા જુ અનેક ચલી હૈ;
કોટિક ઔર ઉપાય જહાં લગિ, તે સુનિકે નર બુદ્ધિ છલી હૈ,
સુંદર જ્ઞાન બિના ન કહું સુખ, ભૂલનકી બહુ ભાંતિ ગલી હૈ. ૨૦
કોઉક ચાહત પુત્ર ધનાદિક, કોઉક ચાહત બાંઝ જનાયો;

કોઉક ચાહત ધાતુ રસાદિક, કોઉક ચાહત પાર દિખાયો;
કોઉક ચાહત જંત્રનિ મંત્રનિ, કોઉક ચાહત રોગ ગમાયો;
સુંદર રામ બિના સબહી ભ્રમ, દેખહુ યા જગ યું ડહકાયો. ૨૧
કાહેકું તું નર ભેખ બનાવત? કાહેકું તું દશહું દિશ ડુલૈં?
કાહેકું તું તન કષ્ટ કરૈં અતિ? કાહેકું તું મુખતેં કહિ ફૂલે?
કાહેકું ઔર ઉપાય કરૈ અબ? આન ક્રિયા કરકે મત ભુલે;
સુંદર એક ભજૈ ભગવંતહિ તૌ સુખ-સાગરમેં નિત ઝૂલે. ૨૨

ઇતિ ચાણકકો અંગ સંપૂર્ણ. ૧૨

अथ विपरितज्ञानको अंग १३.

मनहर छंद.

એક બ્રહ્મ મુખસું બનાયકરિ કહત હૈ,
અંતહકરન તૌ બિકારનસું ભર્યો હૈ;
જૈસે ઠગ ગોબરકો કૂપો ભરિ રાખત હૈ,
સેર પંચ ઘૃત લેકે ઉપર જ્યું કર્યો હૈ;
જૈસે કોઈ ભાંડેમાંહિ પ્યાજકું છિપાય રાખૈ,
ઓથરા કપૂરકો લે મુખ બાંધિ ધર્યો હૈ;
સુંદર કહત ઐસે જ્ઞાની હૈ જગતમાંહિ.
તિનકું તૌ દેખિ કરિ મેરો મન ડર્યો હૈ. ૧
દેહસું મમત્વ પુનિ ગેહસું મમત્વ સુત,
દારાસું મમત્વ મન માયામે રહતુ હૈ;
થિરતા ન લહૈ જૈસે કંદુક ચૌગાનમાંહિ,
કર્મનિકે વશ માર્યો ધકાકું વહતુ હૈ;
અંતહકરન સદા જગતસુ રચિ રહ્યો,
મુખસું બનાય બાત બ્રહ્મકી કહતુ હૈ;
સુંદર અધિક મોહિ યાહિતેં અચંભો આહિ,
ભૂમિપર પર્યો કોઉ ચંદકું ગહતુ હ! ૨
મુખસું કહત જ્ઞાન ભ્રમૈ મન ઇંદ્રિ પ્રાન,
મારગકે જલમે ન પ્રતિબિંબ લહિયે;
ગાંઠમેં ન પૈસા કોઉ ભયો રહૈ સાઉકાર,

બાનિનિમેં મહુર રૂપૈયા ગિનિ લહિયે;
સ્વપનેમેં પંચામૃત જીમકે તૃપત ભયો,
જાગેતેં મરત ભુખ બાયબેકું ચહિયે;
સુંદર સુભટ જૈસે કાયર મારત ગાલ,
રાજા ભોજ સમ કહા ગાંગો તેલી કહિયે! ૩

સંસારકે સુખનિસું આશક્તિ અનેક વિધિ,
ઇંદ્રિહુ લોલુપ મન કબહુ ન ગહ્યો હૈ;
કહત હે ઐસે મૈં તો એક બ્રહ્મ જાનતહું
તાહિતેં છોડિકે શુભ કર્મનતે રહ્યો હૈ.
બ્રહ્મકી ન પ્રાપ્તિ પુનિ કર્મ સબ છૂટિ ગયે,
દોઉનતેં ભ્રષ્ટ હોઇ અધ બિચ બહ્યો હૈ;
સુંદર કહત તાહિ ત્યાગિયે સ્વપચ જૈસે,
યાહિ ભાંતિ ગ્રંથમેં વસિષ્ઠજીહૂ કહ્યો હૈ ૪

જ્ઞાનીકીસી બાત કહે મન તો મલિન રહૈ,
વાસના અનેક ભરિ, નેક ન નિવારી હૈ;
જૈસે કોઉ આભુષન અધિક બનાઈ રાખૈ,
કલઈ ઉપર કરિ ભીતર ભંગારી હૈ;
જ્યુંહી મન આવૈ ત્યુંહી ખેલત નિશંક હોઈ,
જ્ઞાન સુનિ સીખિ લિયો, ગ્રંથનિ વિચારી હૈ;
સુંદર કહત વાકે અટક ન કોઉ આહિ,
જોઇ વાસું મિલે જાઇ તાહિકું બિગારી હૈ. ૫

હંસ સ્વેત બક સ્વેત દેખિએ સમાન દોઉ,
હંસ મોતી ચુગૈ બક મછરીકુ ખાત હૈ;
પિક અરૂ કાક દોઉ કૈસેકરિ જાને જાઇ?
પિક અંબ—ડારિ કાક કરકહિ જાત હૈ;
સૈંધો અરૂ ફટિક પાષાન સમ દેખિયત,
વહ તો કઠોર વહ જલમેં સમાત હૈ;
સુંદર કહત જ્ઞાની બાહિરે ભીતર શુદ્ધ,
તાકી પટંતરે ઔર બાતનિકી બાત હૈ. ૬

ઇતિ વિપરીતજ્ઞાનકો અંગ સંપૂર્ણ ૧૩

अथ वचन विवेकको अंग १४.

मनहर छंद.

જાકે ઘર તાજી તુરકિનકો તબેલો બાંધ્યો,
તાકે આગે ફેરી ફેરી ટટુવા દિખાઇયે;
જાકે ખાસા મલમલ સાફનકે ઢેર પરે,
તાકે આગે આનિ કરિ ચૌસઈ રખાઇયે;
જાકે પંચામૃત ખાત ખાત સબ દિન બીતે,
સુંદર કહત તાહિ રાબરી ચખાઇયે;
ચતુર પ્રવીન આગે મૂરખ ઉચ્ચાર કરૈ,
સૂરજકે આગે જૈસે જગના લખાઇયે. ૧
એક વાણી રૂપવંત ભુષન બસન અંગ,
અધિક વિરાજમાન કહિયત ઐસી હૈ;
એક વાણી ફાટે ટુટે અંબર ઉઢાય આનિ,
તાહુમાંહિ વિપરીત સુનિયત જૈસી હૈ;
એક વાણી મૃતકસી બહુત શૃંગાર કિયે,
લોકનિકું નીકી લગૈં સંતનિકું ભૈસી હૈ;
સુંદર કહત વાણી ત્રિવિધ જગતમાંહિ;
જાનૈ કોઇ ચતુર પ્રવીન જાકી જૈસી હૈ. ૨
રાજાકો કુંવર જો સુરૂપ કૈ કરૂપ હોઈ,
તાકું તો શિલામ કરિ ગોદ લે ખેલાઇયે;
ઔર કોઉ રૈતકો સુરૂપ હોઈ શોભનીક,
તાહુંકું તો દેખિ કરિ નિકટ બુલાઇયે;
કાહુકો કુરૂપ કારો કુંબરો વ્હે અંગહીન;
વાકી ઔર દેખિ દેખિ માથોહી હલાઇયે;
સુંદર કહત વાકે બાપહીકો પ્યારો હોઈ,
યુંહી જાનિ બાનીકો વિવેક ઐસે પાઇયે. ૩
બોલિયે તો તબ જબ બોલવેકી સુદ્ધિ હોઈ,
ન તોમુખ મૌન ગહિ ચુપ હોઈ રહિયે;
જોરિયે તો તબ જબ જોરવેકી જાન પરે,
તુક છંદ અરથ અનૂપ જામેં લહિયે;
ગાઇયે તો તબ જબ ગાયવેકો કંઠ હોઈ,

શ્રવનકે સુનતહી મન જાઈ ગહિયે;
તુક ભંગ છંદ ભંગ અરથ નમિલે કછુ,
સુંદર કહત ઐસી બાની નહિ કહિયે. ૪
એકનિકે વચન સુનત અતિ સુખ હોઈ,
ફૂલસે ઝરત હૈં અધિક મન ભાવને;
એકનિકે બચન તૌ અસિ માનો બરષત,
શ્રવનકે સુનત લગત અલખાવને;
એકનીકે વચન કટુક કહુ વિષરૂપ,
કરત મરમ છેદ દુઃખ ઉપજાવને;
સુંદર કહત ઘટ ઘટમેં વચન ભેદ,
ઉત્તમ મધ્યમ અરૂ અધમ સુહાવને. ૫
કાક અરૂ રાસભ ઉલૂક જબ બોલત હૈં,
તિનકે તૌ વચન સોહાત કહુ કોનકું!
કોકિલા રૂ સારી પુનિ સૂ જબ બોલત હૈં,
સબ કોઉ કાન દે સુનત રવરૈનકું;
તાહિતેં સુ વચન વિવેક કરિ બોલિયે જુ,
યુંહિ આક બાક બકિ તોરિયે ન પૌનકું;
સુંદર સમુઝિ એસે વચન ઉચ્ચારે કરૌ,
નહિ તો સમુઝિકરિ બૈઠો ગ્રહિ મૌનકું. ૬
પ્રથમ હિયે વિચાર ઢીમસો ન દીજે ડાર,
તાહિતેં સુ વચન સંભારિ કરિ બોલિયે;
જાને ન કુહેત હેત ભાવે તૈસી કહી દેત,
કહિયે સુ તબ જબ મનમાંહિ તોલિયે;
સબહીકું લાગે દુઃખ કોઉ નહિ પાવે સુખ,
બોલિકે વ્રથાહી તાતેં છાતી નહિ છોલિયે;
સુંદર સમુઝિ કરિ કહિયે સરસ બાત,
તબહી તો વદન કપાટ ગહિ ખોલિયે. ૭
ઔર તૌ વચન ઐસે બોલત હૈં પશુ જૈસે,
તિનકે તો બોલવેમેં ઢંગહું ન એક હૈ;
કોઉ રાત દિવસ બકતહી રહત ઐસે,
જૈસી વિધિ કૂપમેં બકત માનો ભેક હૈ;
વિવિધ પ્રકાર કરિ બોલત જગત સબ,
ઘટ ઘટ પ્રતિમુખ વચન અનેક હૈ;

સુંદર કહત તાતેં વચન વિચારિ લેહુ,
વચન તો વહે જામેં પાઇયે વિવેક હૈ. ૮
જૈસે હંસ નીરકું તજત હે અસાર જાનિ,
સાર જાનિ ક્ષીરકું નિરાલો કરિ પીજીયે;
જૈસે દધિ મથત મથત કાઢિ લેત ઘ્રત,
ઔર રહી વહી સબ છાછ છાંડિ દીજીયે;
જૈસે મધુ-મક્ષિકા સુવાસકું ભ્રમર લેત,
તૈસેહી વિચાર કરિ ભિન્ન ભિન્ન કીજીયે;
સુંદર કહત તાતે વચન અનેક ભાંતિ,
વચનમેં વચન વિવેક કરિ લીજીયે. ૯
પ્રથમહી ગુરૂ દેવ મુખતેં ઉચ્ચાર કર્યો,
વેઈ તો વચન આએ લગે નિજ હિયે હૈં;
તિનકો વિવેક કરિ અંતહકરનમાંહિ,
અતિહી અમોલ નગ ભિન્ન ભિન્ન કિયે હૈં;
આપકો દરિદ્ર ગયો પર ઉપકાર હેત,
નગહી નિગલિકે ઉગલિ નગ લિયે હૈં;
સુંદર કહત યહ બાની યું પ્રગટ ભઈ,
ઔર કોઈ સુનિ કરિ રંક જીવ જીયે હે. ૧૦
વચનતેં દૂર મિલે વચન વિરોધ હોઈ,
વચનતેં રાગ બઢે વચનતેં દોષ જૂ;
વચનતેં જ્વાલ ઉઠે વચન શીતલ હોઈ,
વચનતેં મુદિત વચનહીતેં રોષ જૂ;
વચનતે પ્યારો લગે વચનતેં દૂર ભગે,
વચનત મરિ જાઈ વચવતેં પોષ જૂ;
સુંદર કહત યહ વચનકો ભેદ ઐસો,
વચનતેં બંધ હોત વચનતેં મોષ જૂ. ૧૧
વચનતેં ગુરૂ શિષ્ય બાપ પૂત પ્યારો હોઈ,
વચનતેં બહુ વિધિ હોત ઉતપાત હૈં;
વચનતેં નારી અરૂ પુરૂષ સનેહિ અતિ,
વચનત દોઉ આપ આપમેં રિસાત હૈં;
વચનતેં સબ આઈ રાજાકે હજૂર હોઈ,
વચનતેં ચાકરહુ છોડિકે પલાત હૈં;

સુંદર સુવચન સુનત અતિ સુખ હોય,
કુવચન સુનતહિ પ્રીતિ ઘટિ જાત હૈ. ૧૨
એક તૌ વચન સુનિ કર્મહિમેં બહિ જાય,
કરેન બહુત વિધિ સ્વર્ગકી ઉમેદ હૈ;
એક હૈ વચન દૃઢ ઇશ્વર ઉપાસનાકે,
તિનમેં તૌ સકલહી વાસનાકો છેદ હૈ;
એક હૈ વચન તામેં એકહી અખંડ બ્રહ્મ,
સુંદર કહત યું બતાવે અંત-વેદ હૈ,
વચન તૌ અનેક પ્રકાર સબ દેખિયત,
વચન વિવેક કિયે વચનમેં ભેદ હૈ. ૧૩
વચનતેં યોગ કરે વચનતેં યજ્ઞ કરે,
વચનતેં તપ કરિ દેહકું દહતુ હૈ;
વચનતેં બંધન કરત હૈં અનેક વિધિ,
વચનતેં ત્યાગ કરિ વચન રહતુ હૈ;
વચનતેં ઉરઝૈ રૂ સુરઝૈ વચનહૂતેં,
વચનતેં ભાંતિ ભાંતિ સંકટ સહતુ હૈ;
વચનતેં જીવ ભયો વચનતેં શિવ હોઈ,
સુંદર વચન ભેદ વેદ યું કહતુ હૈ. ૧૪

ઇતિ વચન વિવેકકો અંગ સંપૂર્ણ ૧૪.

अथ निर्गुण ऊपासनाको अंग १५.

इंदव छंद.

બ્રહ્મ કુલાલ રચ્યૈ બહુ ભાંજન, કર્મનિકે વશ મોહિ ન ભાવે;
વિષ્ણુહિ સંકટ આય સહે અભ, કાહુકો રક્ષક કાહુ સતાવે;
શંકર ભૂત પિશાચનિકો પતિ, પાનિ કપાલ લિયે બિલલાવે;
યા હિત સુંદર ત્રીગુન ત્યાગિ સુ, નિર્ગુન એક નિરંજન ધ્યાવે. ૧

सवैया छंद.

કોટિક બાત બનાય કહેં કહા, હોત ભયે સબહી મન રંજન।
શાસ્ત્ર સ્મૃતિ રૂ વેદ પુરાન બ, ખાનત હૈં અતિ લાયકે અંજન,
પાનિમે બૂડત પાનિ ગહે કિત, પાર પહૂચત હૈં મતિ ભંજન।
સુંદર લ્હાંલગિ અંધકિ જેવરિ, જૌલું ન ધાઇય એક નિરંજન. ૨

इदव छंद

મંજન સો જુ મનોમલ મંજન, સજ્જન સો જુ કહે ગતિ ગૂઝે;
ગંજન સો જુ ઇંદ્રી ગહિ ગંજન, રંજન સો જુ બુઝાવે અબૂઝે;
ભંજન સો જુ ભરયો રસમાંહિ વિ, દૂજ્જન સો કિતહુ ન અરૂઝે;
બ્યંજન સો જુ બઢે રુચિ સુંદર, અંજન સો જુ નિરંજન સુઝે. ૩
જા પ્રભુતેં ઉતપતિ ભઇ યહ,સો પ્રભુ હૈ ઉર ઇષ્ટ હમારે;
જો પ્રભુ હૈ સબકે શિર ઉપર, તા પ્રભુકું શિરહી હમ ધારે;
રૂપ ન રેખ અલેખ અખંડિત; ભિન્ન રહૈ સબ કારજ સારે;
નામ નિરંજન હૈ તિનકો પુનિ, સુંદર તા પ્રભુકી બલિહારે. ૪
જો ઉપજૈ બિનસૈ ગુન ધારત, સો યહ જાનહુ અંજન માયા;
આવ ન જાય મરૈ નહિ જીવત, અચ્યુત એક નિરંજન રાયા;
જ્યું તરૂ તત્વ રહૈ રસ એકહિ, આવત જાત ફિરૈ યહ છાયા;
સો પરબ્રહ્મ સદા સિર ઉપર, સુંદર તા પ્રભુસું મન લાયા. ૫
જો ઉપજ્યો કછુ આહિ જહાં લગ, સો સબ નાશ નિરંતર હોઇ;
રૂપ ધરયો સુ રહૈ નહિ નિશ્ચલ, તીનહુ લોક ગિનૈ કહા કોઇ;
રાજસ તામસ સાત્વિક જે ગુન, દેખત કાલ ગ્રસૈ પુનિ વોઇ;
આપહિ એક રહૈ જુ નિરંતર, સુંદરકે મન માનત સોઇ. ૬
દેવનિકે શિર દેવ વિરાજિત, ઇશ્વરકે શિર ઇશ્વર કૈયે;
લાલનિકે શિર લાલ નિરંતર, ખુબનિકે શિર ખુબહિ લૈયે;
પાકનિકે શિર પાક શિરોમણિ, દેખિ બિચાર ઉહૈ દ્રઢ ગૈયે;
સુંદર એક સદા શિર ઉપર, ઔર કછુ હમકું નહિ ચૈયે. ૭
શેષ મહેશ ગનેશ જહાં લગિ, વિષ્ણુ વિરંચિહુકે શિર સ્વામી;
બ્યાપક બ્રહ્મ અખંડ અનાવ્રત, બાહરિ ભીતર અંતરજામી;
વાર ન છોર અનંત કહે ગુન, યા હિત સુંદર હૈ ઘન—નામી;
એસુ પ્રભુ જિનકે શિર ઉપર, ક્યું પરિ હૈ તિનકું કહિ ખામી ? ૮

ઇતિ નિર્ગુણ ઉપાસનાકો અંગ સંપૂર્ણ. ૧૫

अथ पतिव्रताको अंग १६.

इंदव छंद.

આનકિ વોર નિહારતહી જસ, જાત પતિ વ્રત એક વૃત્તીકો;

હોત અનાદર એસિહિ ભાંતિ જુ. પીછે ફિરૈ નહિ શુર સતીકો;
નેકહિમેં હરવો હુઈજાતઋિ,સૈ અધ બિંદુ જુ યોગ યતીકો;
રામ ન્હદેતે ગયે જન સુંદર, એક રતી બિન પાવરતીકો. ૧
જો હરિકું તજિ આન ઉપાસત, સો મતિ—મંદ ફજીતહિ હોઈ;
જ્યુ અપને ભરતારહિ છાંડિ ભ, ઈ વ્યભિચારિનિ કામિનિ કોઈ;
સુંદર તાહિ ન આદરમાન ફિ, રૈ વિમુખી અપની પત ખોઈ;
બુડિ મરૈ કિન કુપ મંઝાર ક, હા જગ જીવત હૈ સઠ સોઈ! ૨
હોઈ અનન્ય ભજૈ ભગવંતહિ, ઔર કછૂ ઉરમૈ નહિ રાખૈ;
દેવિ રૂ દેવ જહાં લગ હૈ ડર, કે તિનસું વહિ દીન ન ભાખૈ;
યોગહુ યજ્ઞ વ્રતાદિ ક્રિયા તિન, કું તુ નહિ સ્વપને અભિલાખૈ;
સુંદર અમૃત પાન કીયો તબ, તૌ કહુ કૌનુ હલાહલ ચાખૈ! ૩
એક સહી સબકે ઉર અંતર, તા પ્રભુકુ કહુ કાહિ ન ગાવૈ!
સંકટમાહિ સહાય કરૈ પુનિ, સો અપનો પતિ ક્યું વિસરાવૈ;
ચાર પદારથ ઔર જહાં લગિ, આઠહુ સિદ્ધિ નવૈ નિધિ પાવૈ;
સુંદર છાર પરૌ તિનકે મુખ, જો હરિકું તજિ આનકુ ધ્યાવૈ. ૪
પૂરન—કામ સદા સુખ—ધામ નિ, રંજન રામ સિરજ્જનહારો;
સેવક હોઇ રહ્યો સબકો નિત, કીટહિ કુંજર દેત અહારો;
ભંજન દુ:ખ દરિદ્ર નિવારણુ, ચિંત કરૈ પુનિ સાંઝ સવારો;
ઐસ પ્રભુ તજિ આન ઉપાસત, સુંદર હૈ તિનકો મુખ કારો. ૫

मनहरछंद.

પતિહીસું પ્રેમ હોઇ, પતિહીસું નેમ હોઇ,
પતિહીસું ક્ષેમ હોઇ, પતિહીસું રત હૈ;
પતિહી હૈ યજ્ઞ યોગ, પતિહી હૈ રસ ભોગ,
પતિહીસું મિટૈ સોગ, પતિહીકો યત હૈં;
પતિહી હૈ જ્ઞાન ધ્યાન, પતિહી હૈ પુન્ય દાન,
પતિહી હૈ તીર્થ સ્નાન, પતિહીકો મત હૈ;
પતિબિનુ પત નાહી, પતિબિનુ ગત નાહી,
સુંદર સકલ વિધિ, એક પતિ—વ્રત હૈ. ૬
જલકો સનેહી મીન, બિછુરત તજૈ પ્રાન,
મનિ બિનુ અહિ જૈસે, જીવત ન લહીયે;
સ્વાંત—બિંદુકો સનેહી પ્રગટ જગતમાંહી,
એક સીપ દુસરો સુ, ચાતકહુ કહિયે;

રવિકો સનેહી પુનિ, કમલ સરોવરમેં,
શશીકો સનેહી હુ ચકોર જૈસે રહીયે;
તૈસેહી સુંદર એક, પ્રભુસું સનેહ જોર,
ઔર કછુ દેખિ કાહુ, વોર નહી વહીયે. ૭

ઇતિ પતિવરતાકો અંગ સંપૂર્ણ ૧૬

अथ विरह ऊराहनेको अग १७

मनहर छंद.

પીયકો અંદેશો ભારી, તોસુ કહું સુન પ્યારી,
યારી તોરી ગયે સો તો, અજહુ ન આએ હૈ;
મેરે તો જીવન પ્રાન, નિશિદિન ઉહૈ ધ્યાન,
મુખસું ન કહું આન, નૈન ઉર લાએ હૈ;
જબતે ગએ બિછોહિ, કલ ન પરત મોહિ,
તાતેં હું પૂછત તોહિ, કિન બિરમાએ હૈ ?
સુંદર બિરહનીકો, શોચ સખી વાર વાર,
હમકું બિસાર અબ, કૌનકે કહાએ હૈં? ૧
હમકું તૌ રૈન દિન, શંક મનમાંહિ રહૈ,
ઉનકી તો બાતનિમેં, ઢંગહુ ન પાઇયે;
કબહુ સંદેસા સુનિ, અધિક ઉછાહ હોઇ,
કબહુક રોઇ રોઇ, આંસુની બહાઇયે;
ઔરનકે રસ બસ, હોઇ રહે પ્યારે લાલ,
આવનકી કહી કહી, હમકુ સુનાઇયે;
સુંદર કહત તાહિ, કાટિયે સુ કૌન ભાંતિ,
જોઇ તરૂ આપને સુ, હાથ તેં લગાઇયે. ૨
મોસું કહે ઔરસાહી, વાસું કહે ઔરસાહી,
જાકું કહે તાહીકે પ્રતિત કૈસે હોત હે!
કાહુંસું સમાસ કરૈ, કાહુંસું ઉદાસ ફિરૈ,
કાહુંસું તૌ રસબસ, એકમેક પોત હૈ;
દગાબાજી દુબધા તો, મનકી ન દુર હોઇ,
કાહૂકે અંધેરો ઘર, કાહુકો ઉદ્યોત હૈ;
સુંદર કહત જાકે, પીર સો કરૈ પુકાર,

જાકે દુઃખ દુર ગયે, તાકું ભઈ વાત હે. ૩

હિયે ઔર જિયે ઔર, લિયે ઔર દિયે ઔર,
કિયે ઔર કૌનસુ, અનૂપ પાટી પઢે હે;
મુખ ઔર બૈન ઔર, નૈન ઔર તન ઔર,
મન ઔર કાયા સબ, યંત્રમાંહિ કઢે હે;
હાથ ઔર પાવ ઔર, શીશહૂ શ્રવન ઔર,
નખ શિખ રોમ રોમ, કલઈસું મઢે હે;
ઐસી તો કઠોર તાન, સુની નહિ દેખી જગ,
સુંદર કહત કોઇ, વજ્રહીકે ગઢે હૈ. ૪

ઇતિ વિરહ ઉરાહનકો અંગ સંપૂર્ણ. ૧૭

अथ शब्दसारको अंग १८.

मनहर छंद.

ભુલ્યો ફિરૈ ભ્રમતેં કહત કછુ ઔર ઔર,
કરત ન તાપ દુરિ, કરત સંતાપકું
દક્ષ ભયો રહે પુનિ, દક્ષ પ્રજાપતિ જૈસે,
દેત પર—દીક્ષણા ન, દીક્ષા દેત આપકું;
સુંદર કહત ઐસે, જામેં ન યુગતિ કછુ,
ઔર જાપ જપૈ ન જપત નિજ—જાપકું;
બાલ ભયો જ્વાન ભયો, વય વીતે વૃદ્ધ ભયો,
વપુરૂપ હોઇકે વિસરી ગયો આપકું. ૧

इंदव छंद.

પાન ઉહે જુ પિયુષ પિવૈ નિત, દાન ઉહે જુ દરિદ્રહિ ભાનૈ;
કાન ઉહે સુનિયે યશ કેશવ,માન ઉહે કરિયે સનમાનૈ; ૧
તાન ઉહે સુરતાન રિઝાવત, જાન ઉહે જગદીશહિ જાનૈ;
ધ્યાન ઉહે મન બેધત સુંદર, જ્ઞાન ઉહે ઉપજૈ ન અજ્ઞાનૈ. ૨
શૂર ઉહે મનકુ બસ રાખત, કૂર ઉહે મનમાંહિ લજૈ હૈ;
ત્યાગ ઉહે અનુરાગ નહી કહુ, ભાગ ઉહે મન મોહ તજૈ હૈ;
તત્ત ઉહે નિજ તત્વહિ જાનત, યત્ત ઉહે જગદીશ યજૈ હૈ;
રત્ત ઉહે હરિસું રતિ સુંદર,ભક્ત ઉહે ભગવંત ભજૈ હૈ; ૩

આપ ઉહૈ કસિયે રિપુ ઉપર, દાપ ઉહૈ દલકારહિ મારૈં;
છાપ ઉહૈ હરિ આપ દઈ શિર, થાપ ઉહૈ થપિ ઔર ન ધારૈ;
જાપ ઉહૈ જપિયે અજપા નિત, વ્યાપ ઉહૈ નિજ વ્યાપ વિચારૈ;
બાપ ઉહૈ સબકો પ્રભુ સુંદર, પાપ હરે અરૂ તાપ નિવારૈ. ૪
ભૌન ઉહૈ ભય નાહિન જા મહિ, ગૌન ઉહૈ ફિરિ હોઇ ન આના;
વૌન ઉહૈ વમિયે વિષયા રસ, રૌન ઉહૈં પ્રભુસું નહિ રૌના;
મૌન ઉહૈ જુ લિએ હરિ બોલત, લૌન ઉહૈં સબ ઔર અલૌના;
સૌન ઉહૈ ગુરૂ સંત મિલે જબ, સુંદર શંક રહૈ નહિ કૌના. ૫
કાર ઉહૈ અવિકાર રહૈ નિત, સાર ઉહૈ જુ અસારહિ નાખે;
પ્રીતિ ઉહૈ જુ પ્રતીતિ ધરૈ ઉર, નીતિ ઉહૈ જુ અનીતિ ન ભાખે;
તંત ઉહૈ લગિ અંત ન ટુટત, સંત ઉહૈ અપનો સત રાખે;
નાદ ઉહૈ સુનિ વાદ તજૈ સબ, સ્વાદ ઉહૈં રસ સુંદર ચાખે. ૬
શ્વાસ ઉહૈ જુ ઉશ્વાસ ન છાંડત, નાશ ઉહૈ ફિરિ હોઇ ન નાશા;
પાસ ઉહૈ સતપાસ લગૈ જમ, પાસ કટૈ પ્રભુકે નિત પાસા;
વાસ ઉહૈ ગ્રહવાસ તજૈ બન, વાસ સહી તિહિ ઠોહર વાસા;
દાશ ઉહૈ જુ ઉદાસ રહૈ હરિ, દાસ સદા કહિ સુંદરદાસા. ૭
શ્રોત્ર ઉહૈ શ્રુતિ સાર સુને અરૂ, નૈન ઉહૈ નિજ રૂપ નિહારૈ;
નાક ઉહૈ હરિ નાકહિ રાખત, જીભ ઉહૈ જગદીશ ઉચારૈં;
હાથ ઉહૈ કરિયે હરિકો કૃત, પાવ ઉહૈ પ્રભુકે પથ ધારૈ;
શીશ ઉહૈ કરિ સ્યામ સમર્પણ, સુંદર યું સબ કારજ સારૈં. ૮
સોવત સોવત સોઇ ગયો સઠ, રોવત રોવત કે બેર રોયો;
ગોવત ગોવત ગોઇ ધર્યો ધન, ખોવત ખોવત તૈં સબ ખોયો;
જોવત જોવત બીત ગયે દિન, બોવત બોવત તૈં વિષ બોયો;
સુંદર સુંદર રામ ભજ્યો નહિ, ઢોવત ઢોવત બોજહિ ઢોયો. ૯
દેખત દેખત દેખત મારગ, બુઝત બુઝત બુઝત આયો;
સુઝત સુઝત સુઝ પરી સબ, ગાવત ગાવત ગોવિંદ ગાયો;
સાધત સાધત સાધ ભયો પુનિ, તાવત તાવત કંચન તાયો;
જાગત જાગત જાગિ પર્યો જબ, સુંદર સુંદર સુંદર પાયો. ૧૦

ઇતિ શબ્દસારકો અંગ સંપૂર્ણ ૧૮.

अथ भक्तिज्ञान मिश्रितको अंग १९.

इंदव छंद

બૈઠત રામહિ ઉઠત રામહિ, બોલત રામહિ રામ રહ્યો હૈ;
ખાવત રામહિ પીવત રામહિ, ધામહિ રામહિ રામ ગહ્યો હૈ;
જાગત રામહિ સોવત રામહિ, જોવત રામહિ રામ લહ્યો હૈ;
દેતહુ રામહિ લેતહુ રામહિ, સુંદર રામહિ રામ રહ્યો હૈ. ૧
શ્રોત્રહુ રામહિ નેત્રહુ રામહિ, વક્ત્રહુ રામહિ રામહિ ગાજે;
શીસહુ રામહિ હાથહુ રામહિ, પાવહુ રામહિ રામહિ છાજે,
પેટહુ રામહિ પીઠહુ રામહિ, રોમહુ રામહિ રામહિ બાજે;
અંતર રામ નિરંતર રામહિ, સુંદર રામહિ રામ વિરાજે. ૨
ભૂમિહુ રામહિ આપહુ રામહિ, તેજહુ રામરિ વાયુહિ રામે;
વ્યોમહુ રામહિ ચંદહુ રામહિ, સૂરહુ રામહિ શીતહિ ઘામે;
આદિહુ રામહિ અંતહુ રામહિ, મધ્યહુ રામહિ પુર્ષ રૂ બામે;
આજહુ રામહિ કાલહુ રામહિ, સુંદર રામહિ રામહિ થામે. ૩
દેખહુ રામ અદેખહુ રામહિ, લેખહુ રામ અલેખહુ રામે;
એકહુ રામ અનેકહુ રામહિ, શેષહુ રામ અશેષહુ તામે;
મૌનહુ રામ અમૌનહુ રામહિ, ગૌનહુ રામહિ ઠામ કુઠામે;
બાહિર રામહિ ભીતર રામહિ, સુંદર રામહિ હૈ જગ જાને. ૪
દૂરહુ રામ નિજીકહુ રામહિ, દેશહુ રામ પ્રદેશહુ રામે;
પૂરવ રામહિ પચ્છિમ રામહિ, દચ્છિન રામહિ ઉત્તર ધામે;
આગેહુ રામહિ પીછેહુ રામહિ, વ્યાપક રામહિ હૈ બન ગ્રામે;
સુંદર રામ દશો દિશ પૂરણ; સ્વર્ગહુ રામ પતાલહુ તામેં. ૫
આપહુ રામ ઉપાવત રામહિ, ભંજન રામ સવારન વામે;
દષ્ટહુ રામ અદષ્ટહુ રાંમહિ, ઇષ્ટહુ રામ કરૈ સબ કામે;
પૂર્ણહુ રામ અપૂર્ણહુ રામહિ, રક્ત ન પીત ન શ્વેત ન સ્યામે;
શૂન્યહુ રામ અશૂન્યહુ રામહિ, સુંદર રામહિ નામ અનામે. ૬

ઇતિ ભક્તિ જ્ઞાન મિશ્રિતકો અંગ સંપૂર્ણ ૧૯,

अथ विपर्ययको अंग २०.

सवैया. (इकतीस मात्रात्मक)

શ્રવણહુ દેખિ સુનૈ પુનિ નૈનહુ, જીગ્હા સુંઘૈ નાશિકા બોલ;
ગુદા ખાય ઇંદ્રિય જલ પીવૈ, બિનહી હાથ સુમેરહિ તોલ;
ઉંચે પાવ મુંડિ નીચેકું, તીન લોકમેં વિચરત ડોલ;
સુંદરદાસ કહે સુન ગ્યાની, ભલી ભાંતિ યા અર્થહિ ખોલ. ૧
અંધા તીન લોકકું દેખૈ, બૈરા સુનૈ બહુત વિધિ નાદ;
નકટા બાસ કમલકી લેવૈ, ગુંગા કરૈ બહુત સંવાદ;
ઠુંઠા પકરિ ઉઠાવૈ પર્વત, પંગૂ કરૈ નિરત અલ્હાદ;
જો કો યાકો અર્થ વિચારૈ, સુંદર સોઈ પાવૈ સ્વાદ. ૨
કુંજરકું કીરી ગિલિ બૈઠી, સિંહહિ ખાય અધાનો સ્યાલ;
મછરી અગ્નિમાંહિ સુખ પાયો, જલમેં બહુત હુતી બેહાલ;
પંગુ ચઢ્યો પર્વતકે ઉપર મૃતકહિ દેખિ ડરાનો કાર;
જો કો અનુભવિ હોય સુ જાનૈ, સુંદર એસા ઉલટા ખ્યાલ. ૩
બૂંદહિમાંહિ સમુદ્ર સમાનો, રાઇમાંહિ સમાનો મેર;
પાનીમાંહિ તુંબિકાડુબી, પાહન તરત ન લાંગી બેર;
તીન લોકમેં ભયા તમાસા, સૂરજ કિયો સકલ અંધેર;
મૂરખ હોય સુ અર્થહિ પાવૈ, સુંદર કહે શબ્દમેં ફેર. ૪
મછરી બગલાકું ગહિ ખાયો, મૂષા ખાયો કારો સાપ;
સૂવે પકરિ બિલારી ખાઈ, તાકે મુવે ગયો સંતાપ;
બેટી અપની મૈયા ખાઈ, બેટે અપનો ખાયો બાપ;
સુંદર કહે સુનો હો સંતો, તિનકું કોઉ ન લાગ્યો પાપ. ૫
દેવમાંહિતેં દેવલ પ્રગટ્યો, દેવલમાંહી પ્રગટ્યો દેવ;
શિષ્ય ગુરૂહિ ઉપદેશન લાગ્યો, રાજા કરૈ રંકકી સેવ;
વંધ્યા પુત્ર પંગુ ઇક જાયો, તાકું ઘર ખોવનકી ટેવ;
સુંદર કહત સુ પંડીત ગ્યાતા, જો કો યાકો જાનૈ ભેવ. ૬
કમલમાંહિતેં પાની ઉપજ્યો, પાનીમાંહિતેં નિપજ્યો સૂર;
સૂરમાંહિ સીતલતા ઉપજી, સીતલતામેં સુખ ભરપૂર;
તા સુખકો ક્ષય હોય ન કબહૂ, સદા એક રસ નિકટ ન દૂર;
સુંદર કહત સત્ય યહ ગુહી, યામે રતી ન જાનહુ કૂર. ૭
હંસ ચઢ્યો બ્રહ્માકે ઉપર, ગરૂડ ચઢ્યો પુનિ હરિકી પીઠ;

બૈલ ચઢ્યો હૈ શિવકે ઊપર, સો હમ દીઠો અપની દીઠ;
દેવ ચઢ્યો પાતીકે ઉપર, જર્ખ ચઢ્યો દાયનિ પર નીઠ;
સુંદર એક અચંભા હુવા, પાનીમાંહી ચરૈ અગીઠ. ૮
કપરા ધોબીકું ગહિ ધોવૈ, માટી બપરી ઘડૈ કુંભાર;
સુઈ બિચારી દર્જિહિ સીવૈ, સોના તાવૈ પકરિ સુનાર;
લકરી બઢઈકું ગહિ છીલૈ, ખાલ સુ બૈઠી ધમૈ લુહાર;
સુંદરદાસ કહૈ સો ગ્યાની, જો કો યાકો કરૈ વિચાર. ૯
જા ઘરમાંહિ બહુત સુખ પાયો, તા ઘરમાંહિ બસૈ અબ કૌન;
લાગી સબૈ મિઠાઈ ખારી, મીઠો લગ્યો એક વહ લૌન;
પર્વત ઉડૈ રૂઇ સ્થિર બૈઠી. ઐસો કોઇક બાજ્યો પૌન;
સુંદર કહૈ ન માનૈ કોઈ, તાતૈં પકરી રહિયે મૌન ૧૦
રજનીમાંહિ દિવસ હમ દેખ્યો, દિવસમાંહિ દેખી હમ રાત;
તેલ ભરચો સંપૂરણ તામેં, દીપક જરૈ જરૈ નહિ બાત;
પુરૂષ એક પાનીમે પ્રગટયો, તા નિગુરાકી કૈસી જાત!
સુંદર સોહી લહૈ અર્થકું, જો નિત કરૈ પરાઈ તાત. ૧૧
ઊનયો મેઘ બઢ્યો ચહુ દિશિમેં, વર્ષન લગ્યો અખંડિત ધાર;
બૂડ્યો મેરૂ નદી સબ સૂકી, ઉર લાગો નિશિ દિન ઇકતાર;
કાંસા પરચો બીજલી ઉપર, કીનો સબ કુટુંબ સંહાર;
સુંદર અર્થ અનૂપમ યાકો, પંડિત હોય સુ કરૈ વિચાર. ૧૨
વાડીમાંહી માર્લા નિપજ્યો, હાલીમાંહી નિપજ્યો ખેત;
હંસહિ ઉલટિ શ્યામ રંગ લાયો, ભ્રમર ઉલટિ કરી હૂવો શ્વેત;
શશિયર ઉલટિ રાહુકું ગ્રાસ્યો, સૂર ઉલટિ કરિ ગ્રાસ્યો કેત;
સુંદર સુગુરાકું તજી ભાગ્યો, નિગુરાસેંતી બાંધ્યો હેત. ૧૩
અગ્નિ મથન કરિ લકરી કાઢી, સો વહ લકરિ પ્રાણ આધાર;
પાની મથિ કરિ ઘીઉ નિકાસ્યો, સો ઘૃત ખાયો વારંવાર;
દૂધ દહીકો ઇચ્છા ભાગી, જાકું મથત સકલ સંસાર;
સુંદર અબ તો ભયે સુખારે, ચિંતા રહી ન એક લગાર. ૧૪
પાત્રનાંહિ ઝોલી ગહિ રાખૈ, યોગી ભિક્ષા માગન જાઈ;
જાગૈ જગત સોવહી ગોરખ, ઐસા શબ્દ સુનાવૈ આઈ;
ભિક્ષા ફિરૈ બહુત ગુરૂ તાકું, સો વહિ ભિક્ષા ચેલે ખાઈ;
સુંદર યોગી યુગ યુગ જીવૈ તા અવધૂતકિ દૂર બલાઇ. ૧૫
પરધન હૈરે કરૈ પરનિંદા, પરતિયકું રાખૈ ઘરમાંહિ;
માંસ ખાય મદિરા પુનિ પીવૈ, તાહિ મુક્તિકો સંશય નાંહિ;

અકર્મ ગહૈ કર્મ સબ ત્યાગૈ, તાકી સંગત પાપ નસાંહિ;
ઐસી કરૈ સુ સંત કહાવૈ, સુંદર ઔર ઉપજી મરિ જાંહિ. ૧૬
નિર્દય હોઇ તરૈ પશુ ઘાતિક, દયાવંત બૂડે ભવમાંહિ;
લોભી લગૈ સબનકું પ્યારો, નિર્લોભીકું ઠોહર નાંહિ;
મિથ્યાવાદી મિલૈ બ્રહ્મકું, સત્ય કહૈ તે યમપુરિ જાંહિ;
સુંદર ધૂપમાંહિ શીતલતા, જરત રહૈ સો બૈઠે છાંહિ. ૧૭
બઢઈ ચરખા ભલો સંવારચો, ફિરને લાગ્યો નીકી ભાત;
વહુ સાસુકું કહિ સમુઝાવૈ, તું મેરે ઢિગ બૈઠી કાત;
તાકો તાર ન ટુટૈ કબહુ, પૂની ઘટૈ નહી દિન રાત;
સુંદર વિધિસું બનૈ જુલાહા, ખાસા નિપજૈ ઊંચી જાત. ૧૮
માઇ બાપ તજિ ધી ઉમડાની, હરષત ચલી ખસમકે પાસ;
વહુ બિચારી બડિ બખતાવર, જાકે કહે ચલતિ હૈ સાસ;
ભાઈ ખરો ભલો હિતકારી, સબ કુટુંબકો કીનો નાસ;
ઐસી વિધિ ઘર બસ્યો હમારો, કહિ સમુઝાવૈ સુંદરદાસ. ૧૯
ઘર ઘર ફિરૈ કુવારી કન્યા, જને જનેસું કરતી સંગ
વેસ્યા સો તૌ ભઈ પતિવ્રતા, એક પુરૂષકે લાગી અંગ;
કલિયુગમાંહિ સતયુગ થાપ્યો, પાપી ઉદય ધર્મકો ભંગ;
સુંદર કહત અર્થ સો પાવૈ, જો નીકે કરિ ભજૈ અનંગ. ૨૦
વિપ્ર રસોઈ કરને લાગ્યો, ચોકા ભીતર બૈઠો આઇ;
લકરીમાંહિ ચુલા દીયો, રોટી ઊપર તવા ચઢાઇ;
ખિચરીમાંહિ હંડિઆં રાંધી, સાલન આક ધતુરા ખાઇ;
સુંદર જીમત અતિ સુખ પાયો. અબકે ભોજન કિયા અઘાઇ. ૨૧
બૈલ ઉલટી નાયકકું લાદ્યો, વસ્તુ માંહિ ભરિ ગુણ અપાર;
ભલી ભાંતિકા સૌદા કીયા, આય દિશાંતર યા સંસાર;
નાયિકિની પુનિ હર્ષન લાગી, મોહિ મિલ્યો નીકો ભરતાર;
પુંજી જાઇ સાંઇકું સોપી, સુંદર શિરતૈં ડાર્યો ભાર. ૨૨
બનિયાં એક બનજકું આયો, પરે તાવરા ભારી ભૈઠ;
ભલી વસ્તુ કછુ લીની દીની, ઔંચિ ગઠરિયાં બાધી એઠ;
સોદા કિયા ચલ્યો પુનિ ઘરકું, લેખા કિયો વારિ તર બૈઠ
સુંદર શાહ ખુશી અતિ હુવો, બૈલ ગયો પૂજીમેં પૈઠ. ૨૩
પહરાઇત ઘર ધુસે શાહકે, રક્ષા કરને લાગે ચોર;
કોટવાલ કાઢહુકરિ બાંધ્યો, છુટૈ નહી સાંઝ અરૂ ભોર;
રાજા ગામ છોડિકે ભાગ્યો, હુવો સકલ જગતમે સોર;

પરજા સુખી ભઈ નગરીમેં, સુંદર કોઈ જુલુમ ન ચોર; ૨૪
રાજા ફિરૈ વિપતિકો મારયો, ઘર ઘર ટુકડા માગૈ ભીખ;
પાવ પિયાદો નિશિદિન ડોલે, ઘોડા ચાલિ શકૈ નહિ વીખ;
આક અરંડકિ લકરી ચૂશૈ, છાંડે બહુત રસ ભરે ઇખ;
સુંદર કોઉ જગતમેં વિરલો; યા મૂરખકું લાવૈ સીખ. ૨૫
પાની જરૈ પુકારૈ નિશિદિન, તાકું અગ્નિ બુઝાવૈ આઈ;
મૈં શીતલ તું તપત ભયાક્યું, વારંવાર કહે સમુઝાઈ,
મેરી ઝપટ તોહિ જો લાગૈ, તૌ તું ભી શીતલ વ્હૈ જાઇ;
કબહૂ ઝરની ફેરિ ન ઉપજે, સુંદર સુખમેં રહે સમાઇ. ૨૬
ખશમ પરયો જોરૂકે પીછે, કહ્યો ન માનૈ ભુંડી રાંડ;
જીત જીત ફિરૈ ભટકતી ચુંડી, તૈ તૌ કિયો જગતમેં ભાંડ;
તૌ હૂ ભૂખ ન ભાગી તેરી, તું ગિલ બૈઠી સારી માંડ;
સુંદર કહૈ સીખ સુનિ મેરી, અબ તું ઘર ઘર ફિરવો છાંડ. ૨૭
પંથીમાંહિ પંથ ચલિ આયો, સો વહ પંથ લખ્યો નહિ જાહિ;
વાહી પંથ ચલ્યો ઉઠિ પંથી, નિર્ભય દેશ પહૂચ્યો આઇ;
તહાં દુકાલ પરૈ નહિ કબહુ, સદા સુભિક્ષ રહ્યો ઠહરાઈ;
સુંદર દુઃખિ ન કોઉ દીસૈ, અક્ષય સુખમેં રહે સમાઇ. ૨૮
એક અહેડી બનમેં આયો, એલન લાગ્યો ભલી શિકાર;
કરમેં ધનુષ કમરમેં તિરકશ, સાવજ ઘેરે વારંવાર;
મારયો સિંહ બ્યાઘ્ર પુનિ મારયો, મારી બહુત મૃગનકી ડાર;
ઐસે સકલ મારી ઘર લાયો, સુંદર રાજહિ કિયો જુહાર. ૨૯
શુકકે વચન અમૃતમય ઐસે, કોકિલ ધારિ રહૌ મનમાંહિ;
સારો સુનૈ ભાગવત કબહુ, સારસ તૌ ઉપજાવૈ નાહિ;
હંસ ચુગૈ મુક્તાફલ અર્થહિ, સુંદર માનસરોવર તાંહિ;
કાક કવીશ્વર નીકે જેતે, સો સબ દૌરિ કરંકહિ જાંહિ. ૩૦
નષ્ટ હોઈ દ્વિજ ભ્રષ્ટ ક્રિયા કરિ, કષ્ટ કિયે નહિ પાવૈ ઠૌર,
મહિમા સકલ ગઈ તિનકેરી, રહત પગનતર સબ શિરમોર;
જિત તિત ફિરૈ નહી કછુ આદર, તિનકું કોઉ ન ઘાલૈ કોર;
સુંદરદાસ કહી સમુઝાવૈ. ઐસી કોઉ કરૌ મતિ ઔર. ૩૧
શાસ્ત્ર રૂ વેદ પુરાણ પઢૈ કિન ! પુનિ બ્યાકરણ પઢૈ જે કોઇ;
સંધ્યા કરૈ ગહૈ ષટ્ કર્મહિ. ગુન અરૂ કાલ વિચારૈ સોઈ;
સારા કામ તજૈ બનિ આવૈ, મનમેં સબ તજિ રાખૈ દોઇ;
સુંદરદાસ કહૈ સુન પંડિત, રામ નામ બિનુ મુક્તિ ન હોઈ. ૩૨

શ્લોક.

શ્લોકાર્ધેન પ્રવક્ષ્યામિ, યદુક્તં ગ્રંથકોટિભિઃ
બ્રહ્મ સત્યં જગન્મિથ્યા, જીવો બ્રહ્મૈવ નાપરઃ ॥૧॥

દોહા.

પીવત રસ વિપરીત યહ, તાંહિ હોત નિજ જ્ઞાન;
બહુરિ જન્મ હોવૈ નહી, રહત સુ પૂર્ણ પ્રમાન. ૧
ઇતિરહસ્યાર્થદીપિકાસહિત વિપર્યયકો અંગ સંપૂર્ણ ૨૦

અથ સ્વરૂપ વિસ્મરણકો અંગ ૨૧.

ઇંદવ છંદ.

જા ઘટકી ઉનહાર હૈ જૈસિહિ, તા ઘટ ચેતન તૈસોહિ દીસૈ;
હાથિકિ દેહમેં હાથિસો માનત, ચીટિકિ દેહમે ચીટિ કરીસૈ;
સિંહકિ દેહમે સિંહસો માનત, રીસકિ દેહમે માનત કીસૈ;
જૈસી ઉપાધિ ભઈ જહાં સુંદર, તૈસોહિ હોઇ રહ્યો નખ શીસૈ. ૧
જૈસેહિ પાવક કાઠકે યોગતે, કાઠસો હોઇ રહ્યો ઇક ઠૌરા;
દીરઘ કાઠમેં દીરઘ લાગત, ચૌરસ કાઠમેં લાગત ચૌરા;
આપનો રૂપ પ્રકાશ કરૈ જબ, જારિ કરૈ તબ ઔરકો ઔરા,
તૈસેહિ સુંદર ચેતન આપહિ, આંપકું જાનત નાહિન બૌરા. ૨

મનહર છંદ. પ્રશ્ન.

અજર અમર અવિગત અવિનાશી અજ,
કહત સકલ જન, શ્રુતિ અવગાહેતેં;
નિર્ગુણ નિર્મળ અતિ, શુદ્ધ નિરબંધ નિત,
ઐસેહિ કહત ઔર, ગ્રંથનકે થાહેતેં
બ્યાપક અખંડ એક, રસ પરિપૂરણ હૈ,
સુંદર સકલ રમિ, રહ્યો બ્રહ્મ તાહેતેં;
સહજ સદા ઉદ્યોત, યાહિતેં અચંભા હોત,
આપહીકું આપ ભૂલિ, ગયો સો તૌ કાહેતેં? ૩

ઉત્તર.

જૈસે મીન માંસકું નિગલિ જાત લોભ લગિ,

મોહકો કંટક નહિ, જાનત ઉમાહેતેં;
જૈસે કપિ ગાગરમેં, મૂઠ બાંધિ રાખે સઠ,
છાંડિ નહિ દેત સો તો, સ્વાદહીકે વાહેતેં;
જૈસે શુક નારિયર, ચંચૂ મારિ લટકત,
સુંદર સહત દુઃખ, દેત યાહિ લાહેતેં;
દેહકો સંયોગ પાઈ, ઇંદ્રિનકે વશ પર્યો,
આપહીકું આપ ભૂલિ, ગયો સુખ ચાહેતેં. ૪

इंदव छंद.

જ્યું કોઈ મદ્ય પિયે અતિ છાકત, નાહિ કછૂ સુધિ હૈ ભ્રમ એસો;
જ્યું કોઈ ખાઈ રહૈ ઠગ મૂરિહિ, જાનૈ નહી કછુ કારન તૈસો;
જ્યું કોઈ બાલક શંક ઉપાવત, કપિ ઉઠૈ અરૂ આનત ભૈસો;
તૈસેહિ સુંદર આપકું ભૂલિ સુ, દેખહુ ચેતન માનત કૈસો? ૫
જ્યું કોઈ કૂપમે ઝાંકિ અલાપત, ઐસેહિ ભાંતિ સુ કૂપ અલાપૈ;
જ્યુ જલ હાલત હૈ લગિ પૌન કે, હૈ ભ્રમતે પ્રતિબિંબહિ કાપૈ;
દેહકે પ્રાનકે ઔ મનકે કૃત, માનત હૈ સબ મોહિકું વ્યાપૈ;
સુંદર પેચ પર્યો અતિસૈ કરિ, ભૂલિ ગયો ભ્રમતે બ્રહ્મ આપૈ. ૬
જ્યું દ્વિજ કોઉક છાંડિ મહાત્મ્ય, શૂદ્ર ભયો કરિ આપકું માન્યો;
જ્યું કોઉ ભૂપતિ સોવત સૈજ સુ, રંક ભયો સુપને મહિ જાન્યો;
જ્યુ કોઉ રૂપકિ રાશિ અત્યંત કુ, રૂપ કહે ભ્રમ ભૈચક આન્યો;
તસેહિ સુંદર દેહસો હોયકે, યા બ્રહ્મ આપહિ આપ ભુલાન્યો. ૭
એકહિ વ્યાપક વસ્તુ નિરંતર, વિશ્વ નહિ યહ બ્રહ્મ વિલાસૈ;
જ્યું નટ મંત્રનસું દગ બાંધત, હૈ કછુ ઔરહિ ઔરહિ ભાસૈ;
જ્યું રજનીમહિ બૂઝ પરૈ નહિ, જૌં લગિ સૂરજ નાહિ પ્રકાસૈ;
ત્યુ યહ આપહિ આપ ન જાનત, સુંદર વ્હૈ રહ્યો સુંદરદાસૈ. ૮

मनहर छंद.

ઇંદ્રિનકું પ્રેરી પુનિ, ઇંદ્રિનકે પીછે પર્યો,
આપની અવિદ્યા કરિ, આપ તન ગહ્યો હૈ;
જોઈ જોઈ દેહકું, સંકટ આઈ પરે કછુ,
સોઈ સોઈ માનૈ આપ, યાતે દુઃખ સહ્યો હૈ;
ભ્રમત ભ્રમત કહું, ભ્રમકો ન આવૈ અંત,
ચિરકાલ બીત્યો પૈં સ્વરૂપકું ન લહ્યો હૈ;

સુંદર કહત દેખૌ, ભ્રમકી પ્રબલતાઈ,
ભુતનમેં ભૂત મિલિ, ભૂત હોઇ રહ્યો હૈ. ૯
જૈસે શુક નલિકા ન, છાંડિ દેત પગનતેં,
જાને કાહૂ ઔર મોહિ, બાંધિ લટકાયો હૈ;
જૈસે કપિ ગુંજનકો, ઢેર કરિ માને આગ,
આગે ધરિ તાપે કછુ, શીત ન ગમાયો હૈ;
જૈસે કોઉ કારજકું જાત હુતો પૂરવકું,
ભ્રમતે ઉલટિ ફિરિ, પછિમકું આયો હૈ;
તૈસેહિ સુંદર સબ, આપહીકું ભ્રમ ભયો,
આપહીકું ભુલિ કરિ, આપહી બંધાયો હૈ. ૧૦
જૈસે કોઉ કામનીકે, હિયે પર સૂસે બાલ,
સુપનેમે કહે મેરો, પુત્ર કહું ગયો હૈ;
જૈસે કાહુ પુરૂષકે, કંઠ હુતી મણિ સોહી,
ઢુંઢત ફિરત કછું, ઐસો ભ્રમ ભયો હૈ;
જૈસે કોઉ વાયુ કરિ, બાવરો બકત ડોલે,
ઔરહીકી ઔર કહૈ, સુધિ ભુલિ ગયો હૈ;
તૈસેહિ સુંદર નિજ, રૂપકું બિસારિ દેત,
ઐસો ભ્રમ આપહીકું, આપ કરિ લયો હૈ. ૧૧
દિન દિન છિન છિન, હોઇ જાત ભિન્ન ભિન્ન,
દેહકે સંયોગ પરાધીન સો રહતુ હૈ;
શીત લગે ઘામ લગે, ભુખ લગે પ્યાસ લગે,
શોક મોહ મનિ અતિ, ખેદકું લહતુ હૈ;
અંધ ભયો પંગુ ભયો, મૂકહુ બધિર ભયો,
ઐસે માનિ માનિ ભ્રમ—નદીમે બહતુ હૈ;
સુંદર અધિક મોહિ, યાહિતેં અચંબા આહિ,
ભુલિકે સ્વરૂપકું, અનાથ સો કહતુ હૈ. ૧૨
જૈસે કોઇ કહે મૈં તો, સ્વપનેમેં ઊંઠ ભયો,
જાગિ કરિ દેખે વહી, મનુષ્ય સ્વરૂપ હૈ,
જૈસે કોઇ રાજા પુનિ, સોવત ભીખારી હોઇ,
આંખ ઉઘરે તો મહા—ભૂપનકો ભૂપ હૈ;
જૈસે કોઉ ભ્રમહુતે, કહે મેરો શિર કહાં?
ભ્રમકે ગયેતે જાને, શિર તદરૂપ હૈ;
તૈસેહી સુંદર યહ, ભ્રમ કરિ ભુલ્યો આપ,

ભ્રમકે ગયેતેં યહ આતમા અનુપ હૈ. ૧૩
જૈસે કાહુ પોસતીકી, પાગ પરી ભુમિ પર,
હાથ લેકે કહે એક, પાગ મેં તો પાઈ હે;
જૈસે શેખસલી મનોરથનકો કીયો ઘર,
કહે મેરો ઘર ગયો, ગાગરી ગિરાઈ હે;
જૈસે કાહૂ ભુત લગ્યો, બકત હે આક બાક,
શુદ્ધિ સબ દુર ભઈ, ઔરે મતિ આઈ હૈ;
તૈસેહિ સુંદર યહ, ભ્રમકરિ ભુલો આપ.
ભ્રમકે ગયેતે એક, આતમા સદાઈ હૈ. ૧૪
આપહી ચેતન યહ, ઈંદ્રિનિ ચેતન કરિ,
આપહી મગન હોઈ, આનંદ બઢાયો હૈ;
જૈસે નર શીત કાલ, સોવત નિહાલી વોઢ,
આપહી તપત હોય, આપ સૂખ પાયો હૈ;
જૈસે બાલ લકરીકું, ઘોરા કરિ ડાક ચઢે,
આપ અસવાર હોઈ, આપહી કુદાયો હૈ
તૈસેહી સુંદર યહ, જડકો સંયોગ પાય,
આપ સુખ માનિ માનિ, આપહી ભુલાયો હૈ. ૧૫
કહું ભુલ્યો કામ—રત, કહું ભુલ્યો સાધી જત,
કહું ભુલ્યો બ્રહ્મચર્ય, કહું વનવાસી હૈ;
કહું ભુલ્યો નીચ માનિ, કહું ભુલ્યો ઉચ્ચ માનિ,
કહું ભુલ્યો મોહ બાંધિ, કહું તો ઉદાસી હૈ;
કહું ભુલ્યો મૌન ધરિ, કહું બકવાદ કરિ,
કહું ભુલ્યો મક્કે જાય, કહું ભુલ્યો કાસી હૈ;
કહત સુંદર અહંકારહુતેં ભુલ્યો આપ,
એક આવે રોન અરૂ, દુજે આવે હાસી હૈ. ૧૬
મેં બહુત દુઃખ પાયો, મેં બહુત સુખ પાયો,
મેં અનંત પુણ્ય કિયે, મેરે અતિ પાપ હૈ;
મેં કુલીન વિદ્યાવંત, પંડિત પ્રવીન મહા,
મ તો મૂઢ અકુલીન, મેરો નીચ બાપ હૈ;
મેં હું રાજા મેરી આણ, ફિરે ચહું ચક્રમાંહિ,
મેં સો રંક દ્રવ્યહીન, મોહિ તો સંતાપ હૈ;
સુંદર કહત અહંકારહીતેં જીવ ભયો,
અહંકાર ગયે યહ, એક બ્રહ્મ આપ હૈ. ૧૭

દેહહી સુ પુષ્ટ લગૈ, દેહહી દુબરી લગૈ,
દેહહીકું શીત લગૈ, દેહહીકું તાવરો;
દેહહીકું તીર લગૈ, દેહહીકું તોપ જેગ,
દેહકું કપાન લગૈ, દેહહીકું ઘાવરો;
દેહહી સુરૂપ લગૈ, દેહહી કુરૂપ લગૈ,
દેહહી યૌવન લગૈ, દેહ વૃદ્ધ દાવરો;
દેહહીસું બાંધિ હેત, આપવિષે માનિ લેત,
સુંદર કહત ઐસો, બુદ્ધિહીન બાવરો. ૧૮

ઇંદવ છંદ.

આપહિ ચેતન બ્રહ્મ અખંડિત, સો ભ્રમતે કછુ અન્ય પરેખૈ;
ઢૂંઢત તાંહિ ફિરૈ જિતહી તિત, સાધત યોગ બનાવત ભેખૈ;
ઔરહુ કષ્ટ કરૈ અતિશે કરિ, પ્રત્યક આતમતત્વ ન પેખૈ;
સુંદર ભુલિ ગયો નિજ રૂપહિ, હૈ કર કંકન દર્પન દેખૈ. ૧૯
સુત ગલેમહિ મેલિ ભયો દ્વિજ, બ્રાહ્મણ હોઇકે બ્રહ્મ ન જાન્યો;
ક્ષત્રિય હોઇકે છત્ર ધરયો શિર, હય ગજ પૈદલસુ મન માન્યો;
વૈશ્ય ભયો વપુકી વય દેખત, ઝૂઠ પ્રપંચ બનીજહિ ઠાન્યો;
શુદ્ર ભયો મિલિ શુદ્ર શરીરહિ, સુંદર આપ નહિ પહિચાન્યો. ૨૦
જ્યું રવિકું રવિ ઢૂંઢત હૈ કહુ, તપ્ત મિલૈ તન શીત ગમાણી;
જ્યું શશિકું શશિ ચાહત હૈ પુનિ, શીતલ વ્હે કરિ તપ્ત બુઝાણી;
જ્યું સનિપાત ભયે નર ટેરત, હૈ ઘરમેં અપને ઘર જાણી;
ત્યું યહ સુંદર ભુલિ સ્વરૂપહિ, બ્રહ્મ કહૈ કબ બ્રહ્મહિ પાણી ? ૨૧
આપ ન દેખત હૈ અપનો મુખ, દર્પન કાટ લગ્યો અતિ થુલા;
જ્યું દગ દેખતતેં રહિ જાત ભ, પો જબહી પુતરીપરિ ફૂલા
છાય અજ્ઞાન રહ્યો અભિઅંતર, જાનિ શકે નહિ આતમ મૂલા;
સુંદર યુ ઉપજ્યો મનકે મલ, જ્ઞાન બિના નિજ રૂપહિ ભુલા. ૨૨
દીન હુવો વિલલાત ફિરૈ નિત, ઇંદ્રિનકે વશ છિલ્લક છોલૈ;
સિંહ નહી અપનો બલ જાનત, જંબુક જ્યું જિતહી તિત ડોલૈ;
ચેતનતા બિસરાઇ નિરંતર, લે જડતા ભ્રમ ગાંઠ ન ખોલૈ;
સુંદર ભુલિ ગયો નિજ રૂપહિ, દેહ સ્વરૂપ ભયો મુખ બોલૈ. ૨૩
મૈં સુખિયા સુખ સૈજ સુખાસન, હય ગજ ભુમિ મહા રજધાની
હું દુખિયા દિન રૈન મરૂ દુઃખ, મોહિ વિપતિ પરિ નહિ છાની;
હું અતિ ઉતમ જાતિ બડો કુલ, હું અતિ નીચ કીયા કુલ હાની

सुंदर चेतनता न संभारत, देहस्वरूप भयो अभिमानी. २४
गर्भविषे उतपति भई जब, जन्म लियो शिशु सुद्धि न जानी;
बाल कुंवार किशोर युवादिक, वृद्ध भयो अति बुद्धि नशानी;
जैसेहि भांति भइ वपुकी गति, तैसेहि होइ रह्यो यह प्रानी;
सुंदर चेतनता न संभारत, देहस्वरूप भयो अभिमानी. २५
ज्युं कोइ त्याग करै अपनो घर, बाहिर जाइके भेख बनावै;
मुंड मुंडाइ रु कान फराई वि, भुति लगाइ जटाहु बढावै;
जैसेहि स्वाग करै वपुको पुनि, तैसेहि मानत ज्युं हुइ जावै;
त्युं यह सुंदर आप न जानत, भुलि स्वरूपहि और कहावै. २६

इति स्वरूपविस्मरणको अंग संपूर्ण २१.

अथ विचारको अंग २२.

मनहर छंद.

प्रथम श्रवण करि, चित्त एकाग्रहि धरि,
गुरु संत आगम कहैं सु उर धारिये;
दुतिय मनन वार वारहि विचारि देखे,
जोइ कछु सुने तांहि; फेरिके संभारिये;
तृतीय प्रकार निदिध्यासहि जु नीके करि,
निःसंग बिचारतें अपनपो सु टारिये;
तैसेही साक्षात याही, साधन करत होई,
सुंदर कहत द्वैत, बुद्धिकुं निवारिये. १
देखै तो विचार करि, सुनै तो विचार करि,
बोलै तो विचार करि, करै तो बिचार है;
खाय तो विचार करि, पीवै तो विचार करि,
सोवै तो विचार करि, जागै तो न टार है;
बैठै तो विचार करि; उठै तो विचार करि,
चलै तो विचार करि, सोई मत सार है;
देई तो विचार करि, लेई तो विचार करि,
सुंदर विचार कर, याहि निरधार है. २
एकही विचार करि, सुख दुःख सम जाने,
एकही विचार करि, मल सब धोई है;

એકહી વિચાર કરિ, સંસાર સમુદ્ર તરૈ.
એકહી વિચાર કરિ, પારંગત હોઇ હૈ;
એકહી વિચાર કરિ, બુદ્ધિ નાના ભાવ તજૈ,
એકહી વિચાર કરિ, દૂસરો ન કોઇ હૈ;
એકહી વિચાર કરિ, સુંદર સંદેહ મિટૈ;
એકહી વિચાર કરિ, એક બ્રહ્મ જોઈ હૈ. ૩

ઇંદવ છંદ.

રૂપકો નાશ ભયો કછુ દેખિય, રૂપ અરૂપહિ માંહિ સમાવૈ;
રૂપકે મધ્ય અરૂપ અખંડિત, સો તો કહું કછુ જાય ન આવૈ;
બીચ અજ્ઞાન ભયો નવ તત્વકો, વેદ પુરાણ સબૈ કોઉ ગાવૈ;
સોઈ વિચાર કરૈ જબ સુંદર, શોધત તાંહિ કહું નહિ પાવૈ. ૪
ભૂમિ સુ તો નહિ ગંધકું છાંડત, નીર સુ તો રસતેં નહિ ન્યારો;
તેજ સુ તો મિલિ રૂપ રહ્યો પુનિ, વાયુ સપર્સ સદા સુ પિયારો;
વ્યોમ રૂ શબ્દ જુદે નહિ હોવત, એસેહિ અંતઃકરણ વિચારો;
એ નવ તત્વ મિલે ઇન તત્વનિ, સુંદર ભિન્ન સ્વરૂપ હમારો. ૫
ક્ષીણ રૂ પુષ્ટ શરીરકો ધર્મ જુ, શીતરુ ઉષ્ણ જરા મૃત ઠાનૈ;
ભૂખ તૃષા ગુણ પ્રાણકું વ્યાપત, શોક રૂ મોહ ઉભે મન આનૈ;
બુદ્ધિ વિચાર કરૈ નિશિ વાસર, ચિત્ત ચિંતૈ સુ અહં અભિમાનૈ;
સર્વકો પ્રેરક સર્વકો સાક્ષિ જુ, સુંદર આપકું ન્યારોહિ જાનૈ. ૬
એકહિ કૂપતેં નીરહિ સીંચત, ઈખ અફીમહિ અંબ અનારા;
હોત ઉહૈ જલ સ્વાદ અનેકનિ, મિષ્ટ કટૂક ખટા અરૂ ખારા;
ત્યુંહી ઉપાધિ સંયોગતે આતમ, દીસત આહિ મિલ્યો સવિકારા;
કાઢિ લિયે સુ વિવેક વિચારસુ, સુંદર શુદ્ધ સ્વરૂપહિ ન્યારા.
રૂપ પરાકો ન જાનિ પરૈ કછુ, ઉઠત હૈ જીહિ મૂલતેં છાની;
નાભિવિષે મિલિ સપ્ત કિયે સ્વર, પુર્ષ સંયોગ પસ્યંતિ બખાનિ;
નાદ સંયોગ હૃદે પુનિ કંઠ જુ, મધ્યમ યાહિ વિચારતે જાની;
અક્ષર ભેદ મિલે મુખ દ્વારા સુ, બોલતુ સુંદર વૈખરિ બાની. ૮
જ્યું કોઈ રોગ ભયો નરકે ઘટ, વેદ કહૈ યહ વાયુ વિકારા;
કોઉ કહૈ ગ્રહ આઈ લગૈ તાતેં, પુણ્ય કિયે કછુ હોઈ ઉવારા;
કોઈ કહૈ યહ ચૂક પરી કછુ, દેવનિ દોશ દિયો નિરધારા;
તેસેહિ સુંદર તંત્રનિકે મત, ભિન્નહિ ભિન્ન કહૈ જુ વિચારા. ૯
જે વિષયા તમ પૂરિ રહૈ તિન, કું રજની મહિ બાદર છાયો;

કોઉ મુમુક્ષુ કિયે ગુરૂ દેવ તુ, નિર્ભય મુક્ત જુ શબ્દ સુનાયો;
વાદર દૂર ભયે ઉનકે પુનિ, તારનસું રજ્જુ સર્પ દિખાયો,
સુંદર શૂર પ્રકાશતહી ભ્રમ, દૂર ભયો રજ્જુકો રજ્જુ પાયો. ૧૦
કર્મ શુભાશુભકી રજની પુનિ, અર્ધ તમોમય અર્ધ ઉજારી;
ભક્તિ સુ તૌ યહ હૈ અરૂણોદય, અંત નિશા દિન સંધિ બિચારી;
જ્ઞાન સુ ભાન ઉદૈ નિશિ વાસર, વેદ પુરાણ કહૈ જુ પુકારી;
સુંદર તીન પ્રભાવ બખાનત, યું નિહચૈ સમુઝે વિધિ સારી. ૧૧

मनहर छंद.

દેહહીસો આપ માનિ, દેહહીસો હોઇ રહ્યો,
જડતા અજ્ઞાન તમ, શુદ્ર સોઇ જાનિયે;
ઇંદ્રિનકે વ્યાપારનિ, અત્યંત નિપુણ બુદ્ધિ,
તમ રજ દુહું કરિ, વૈશ્યહુ પ્રમાનિયે;
અંતહકરણમાંહિ, અહંકાર બુદ્ધિ જાકે,
રજ ગુણ વર્ધમાન, ક્ષત્રી પહિચાનિયે;
સત્વ ગુણ બુદ્ધિ એક, આતમ વિચાર જાકે,
સુંદર કહત વહી બ્રાહ્મણ બખાનિયે. ૧૨
આતમાકે વિષે દેહ, આઈ કરિ નાશ હોઈ,
આતમ અખંડ સદા, એકહી રહતુ હૈ;
જૈસે સાપ કુંચુકીકું, લિએ રહૈ કોઉ દિન,
ચોરન ઉતારિ કરિ, નૌતન ગહતુ હૈ;
જૈસે દ્રુમહુકે પત્ર, ફુલ ફલ આઈ હોત,
તિનકે ગયેતેં દ્રુમ, ઔરહુ લહતુ હૈ;
જૈસે વ્યોમમાંહિ અભ્ર, હોઇકે બિલાઈ જાત,
એસોહિ વિચાર કરિ, સુંદર કહતુ હૈ. ૧૩
ખરીકી ડરીસું અંક લિખત વિચારિયત
લિખત લિખત વહી, ડરી ઘસિ જાતુ હૈ;
લેખો સમુઝ્યો હૈ જબ, સમુઝ પરી હૈ તબ,
જોઈ કછુ સહી ભયો, સોઇ ઠહરાતુ હૈ;
દારહીસું દાર મથિ, પ્રગટ પાવક ભયો,
વહૈ દાર જારી પુનિ, પાવક સમાતુ હૈ;
તૈસેહી સુંદર બુદ્ધિ, બ્રહ્મકો વિચાર કરિ,
કરત કરત વહ, બુદ્ધિહુ બિલાત હૈ. ૧૪

આપકું સમુઝિ દેખો, આપહિ સકલ માહિ,
આપહીમેં સકલ જગત દેખિયત હૈ;
જૈસે બ્યોમ બ્યાપક અખંડ પરિપૂરણ હૈ,
બાદલ અનેક નાના, રૂપ લેખિયતુ હૈ;
જૈસે ભુમિ ઘટ જલ, તરંગ પાવક દીપ,
વાયુમેં બઘુરા સોઈ, વિશ્વ રેખિયતુ હૈ;
ઐસેહી વિચારત વિચાર હુ વિલીન હોઈ.
સુંદરહી સુંદર રહત પેખિયતુ હૈ. ૧૫
દેહકો સંયોગ પાઈ, જીવ ઐસો નામ ભયો,
ઘટકે સંયોગ ઘટાકાશહી કહાયો હૈ;
ઈશ્વરહિ સકલ વિરાટમેં વિરાજમાન,
મઠકે સંયોગ મઠાકાશ નામ પાયો હૈ;
મહાકાશમાંહિ સબ, ઘટ મઠ દેખિયત,
બાહિર ભીતર એક, ગગન સમાયો હૈ;
તૈસેહિ સુંદર બ્રહ્મ, ઈશ્વર અનેક જીવ,
દ્વિવિધ ઉપાધિ ભેદ, ગ્રંથનમેં ગાયો હૈ. ૧૬

प्रश्न.

દેહ દુઃખ પાવૈ કિધોં? ઈંદ્રિ દુઃખ પાવૈ કિધોં?
પ્રાણ દુઃખ પાવૈ કિધોં? લહે ન અહારકું?
મન દુઃખ પાવૈ કિધોં? બુદ્ધિ દુઃખ પાવૈ કિધોં?
ચિત્ત દુઃખ પાવૈ કિધોં? દુઃખ અહંકારકું?
ગુણ દુઃખ પાવૈ કિધોં? શ્રોત્ર દુઃખ પાવૈ કિધોં?
પ્રકૃતિ દુઃખ પાવૈ કિધોં? પુરૂષ આધારકું?
સુંદર પૂછત કછુ જાનિ ન પરત તાતેં
કૌન દુઃખ પાવૈ ગુરૂ કહો યા વિચારકું. ૧૭

उत्तर.

દેહકું તો દુઃખ નાંહિ, દેહ પંચ ભૂતનકી,
ઈંદ્રિનકું દુઃખ નાંહિ, દુઃખ નાંહિ પ્રાનકું,
મનહૂકું દુઃખ નાંહી, બુદ્ધિ હૂકું દુઃખ નાંહિ,
ચિત્તહૂકું દુઃખ નાંહિ, નાંહિ અભિમાનકું;
ગુણનકું દુઃખ નાંહિ, શ્રોત્રહૂકું દુઃખ નાંહિ,
પ્રકૃતિકું દુઃખ નાંહિ, દુઃખ ન પુમાનકું;

સુંદર વિચારી એસે, શિષ્યસું કહત ગુરૂ,
દુઃખ એક દેખિયત, બીચકે અજ્ઞાનકું. ૧૮
પૃથિવિ ભાજન અંગ, કનક કુંડલ પુનિ,
જલહિ તરંગ દોઊ, દેખિ કરિ માનિયે;
કારણ કારજ એતો, પ્રગટહી થુલરૂપ,
તાંહિતેં નજરમાંહિ, દેખિ કરિ આનિયે;
પાવક પવન વ્યોમ, એતો નહી દેખિયત,
દીપક બધુરા અભ્ર, પ્રત્યક્ષ બખાનિયે;
આતમા અરૂપ અતિ, સૂક્ષમતેં સૂક્ષમ હૈ,
સુંદર કારણ તાતેં, દેહમેં ન જાનિયે. ૧૯
જૈન મત ઉહૈ જીનરાજકું ન ભુલિ જાય,
દાન તપ શીલ સત્ય ભાવનાંતેં તરિયે;
મન વચ કાય શુદ્ધ, સબસું દયાલુ રહૈ,
દોષ બુદ્ધિ દુરિ કરિ, દયા ઉર ધરિયે;
બોધ નામ તબ જબ, મનકો નિરોધ હોઈ,
બોધકે વિચાર શોધ, આતમાકો કરિયે;
સુંદર કહત એસે, જીવતહી મુક્તિ હોઈ,
મુએતેં મુગતિ કહૈ, તાકું પરહરિયે. ૨૦
દેહ વોર દેખિયે તો, દેહ પંચ ભૂતનકો,
બ્રહ્મા અરૂ કીટ લગ, દેહહી પ્રધાન હૈ;
પ્રાણ વૈર દેખિયે તો, પ્રાણ સબહીકે એક,
ક્ષુધા પુનિ તૃષા દોઉ, બ્યાપત સમાન હૈ;
મન વૈર દેખિયે તો, મનકો સ્વભાવ એક,
સંકલ્પ વિકલ્પ કરૈ, સદાહી અજ્ઞાન હૈ;
આતમવિચાર કિયે, આતમાહી દીસૈ એક,
સુંદર કહત કોઉ, દેખિયે ન આન હૈ. ૨૧

ઇતિ વિચારકો અંગ સંપૂર્ણ ૨૨.

अथ सांख्यज्ञानको अंग २३.

मनहर छंद.

ક્ષિતિ જલ પાવક પવન નભ મિલિ કરિ,

શબ્દ રૂ સપરસ, રૂપ રસ ગંધ જૂ;
શ્રોત્ર ત્વક ચક્ષુ ઘ્રાણુ, રસનારસકો જ્ઞાન,
વાક પાણિ પાદ પાયુ, ઉપસ્થહિ બંધ જુ;
મન બુદ્ધિ ચિત્ત અહંકાર યે ચૌવીશ તત્વ,
પંચવિંશ જીવતત્વ, કરત હે દંદજૂ;
ષટવિંશ જાનુ બ્રહ્મ, સુંદર સુ નિહકર્મ,
બ્યાપક અખંડ એક રસ નિરસંધ જૂ. ૧
શ્રોત્ર દિગ ત્વક વાયુ, લોચન પ્રકાશ રવિ,
નાશિકા અશ્વિનિ જીંહા, વરૂણ બખાનિયે;
વાક અગિન હસ્ત ઇંદ્ર, ચરન ઉપેંદ્ર બલ,
મેઢ્ર પ્રજાપતિ ગુદા, મૃત્યુંહુકું ઠાનિયે;
મન ચંદ્ર બુદ્ધિ વિધિ, ચિત્ત વાસુદેવ આહિ,
અહંકાર રૂદ્રકો, પ્રભાવ કરિ માનિયે;
જાકી સત્તા પાઈ સબ, દેવતા પ્રાકાશત હે,
સુંદર સો આતમાહિ, ન્યારો કરિ જાનિયે. ૨

इंदव छंद.

શ્રોત્ર સુનૈં દ્રગ દેખત હૈં રસ, નારસ ઘ્રાણ સુગંદ પિયારો;
કોમલતા ત્વક જાનત હે પુનિ, બોલત હે મુખ શબ્દ ઉચારો;
પાણિ ગ્રહે પદ ગૌન કરૈ મલ, મુત્ર તજૈ ઉભયો અધ દ્વારો;
જાસ પ્રકાશ પ્રકાશત હૈં સબ, સુંદર સોઇ રહે ઘટ ન્યારો. ૩
બુદ્ધિ ભ્રૈમ મન ચિત્ત ભ્રમૈ અહ, કાર ભ્રમૈ કછુ જાનત નાંહી;
શ્રોત્ર ભ્રમૈ ત્વક ઘ્રાણ ભ્રમૈ રસ, ના દ્રગ દેખિ દશા દિશિ જાંહી;
વાક ભ્રમૈ કર પાદ ભ્રમૈ ગુદ, દ્વાર ઉપસ્થ ભ્રમૈ કહુ કાંહી;
તેરે ભ્રમાય ભ્રમૈ સબહી પુનિ, સુંદર ક્યું તુ ભ્રમૈ ઉનમાંહી! ૪
બુદ્ધિકો બુદ્ધિ રૂ ચિત્તકો ચિત્ત, અહંકો અહં મનકો મન વોઇ;
નૈનકો નૈનહિ બૈનકો બૈનહિ, કાનકો કાન ત્વચા ત્વક હોઇ;
ઘ્રાણકો ઘ્રાણહિ જીભકો જીભહિ. હાથકો હાથ પગૌ પગ દોઇ;
શીશકો શીશહિ પ્રાનકો પ્રાનહિ, જીવકો જીવહિ સુંદર સોઇ. ૫

मनहर छंद. प्रश्न.

કૈસેકે જગત યહ, રચ્યો હે જગતગુરૂ?
મોસુ કહો પ્રથમહિ, કૌન તત્વ કીનો હે?

પુરૂષ કિ પ્રકૃતિ કિ, મહતત્વ અહંકાર?
કિધોં ઉપજાય તમ; રજ સત્વ તીનો હૈ?
કિધોં વ્યોમ વાયુ તેજ, આપ કૈ અવનિ કીન્હ?
કિધોં પંચ વિષય પસાર કરિ લીનો હૈ?
કિધોં દશ ઇંદ્રિ કિધોં, અંતહકરણ કીન્હ?
સુંદર કહત કિધોં, સકલ વિહીનો હૈ. ૬

उत्तर.

બ્રહ્મતેં પુરૂષ અરૂ, પ્રકૃતિ પ્રગટ ભઇ,
પ્રકૃતિતેં મહતત્વ, પુનિ અહંકાર હૈં;
અહંકારહુંતે તીન, ગુન સત્વ રજ તમ,
તમહૂતેં મહાભૂત, વિષય પસાર હૈ;
રજહૂતેં ઇંદ્રી દશ, પૃથક પૃથક ભઇ,
સત્વહૂતેં મન આદિ, દેવતા વિચાર હૈ;
ઐસે અનુક્રમ કરિ, શિષ્યસું કહત ગુરૂ;
સુદર સકલ યહ, મિથ્યા ભ્રમ જાર હૈ. ૭

प्रश्न

મેરો રૂપ ભુમિ હૈ કિ? મેરો રૂપ આપ હૈ કિ?
મેરો રૂપ તેજ હૈ કિ? મેરો રૂપ પૌન હૈ?
મેરો રૂપ વ્યોમ હૈ કિ? મેરો રૂપ ઇંદ્રિ દશ?
અંત: કરણ હૈ કિ? બૈઠો હૈ કિ ગૌન હૈ?
મેરો રૂપ ત્રિગુન કિ? અહંકાર મહતત્વ?
પ્રકૃતિ પુરૂષ કિધોં? બોલૈ હૈ કિ મૌન હૈં?
મેરો રૂપ સ્થુલ હૈ કિ? સુક્ષ્મ હૈ મેરો રૂપ?
સુંદર પૂછત ગુરૂ, મેરો રૂપ કૌન હૈ? ૮

उत्तर.

તુ તૌ કછુ ભુમિ નાંહિ, અપ તેજ વાયુ નાંહિ,
વ્યોમ પંચ વિષૈ નાંહિ, સો તૌ ભ્રમ કુપ હૈ;
તુ તૌ કછુ ઇંદ્રિય રૂ, અંતહકરણ નાંહિ,
તીન ગુણ તુ તૌ નાંહિ, ન તૌ છાંહિ ધુપ હૈ;
તુ તૌ અહંકાર નાંહિ, પુનિ મહતત્વ નાંહિ,
પ્રકતિ પુરૂષ નાંહિ, તુ તૌ સ્વઅનુપ હૈ;

સુંદર વિચાર ઐસે, શિષ્યસુ કહતગુરૂ,
નાંહિ નાંહિ કહત રહેં સો તેરો રૂપ હૈ. ૯
તેરો તો સ્વરૂપ હૈ, અનુપ ચિદાનંદ ઘન,
દેહ તો મલીન જડ, યા વિવેક કીજિયે;
તું તો નિહસંગ નિરાકાર અવિનાશી અજ,
દેહ તો વિનાશવંત, તાહિ નહિ ધીજિયે;
તું તો ષટ ઉરમી રહિત સદા એકરસ,
દેહકે વિકાર સબ, દેહ શિર દીજીયે;
સુંદર કહત યું વિચારિ, આપુ ભિન્ન જાનિ,
પરકી ઉપાધિ કહા, આપ ઐચિ લીજિયે! ૧૦
દેહહી નરકરૂપ, દુઃખકો ન વારપાર,
દેહહી હે સ્વર્ગરૂપ, ઝૂઠો સુખ માન્યો હૈ;
દેહહીકું બંધ મોક્ષ, દેહ અપરોક્ષ પ્રોક્ષ,
દેહહીકે ક્રિયા કર્મ, શુભાશુભ ઠાન્યો હૈ;
દેહહીમેં ઔર દેહ, સુખી વ્હૈ વિલાસ કરૈ,
તાહિકું સમઝે બિના, આતમા બખાન્યો હૈ
દોઉ દેહતે અલિપ્ત, દોઉકો પ્રકાશક હૈ,
સુંદર ચૈતન્ય રૂપ ન્યારો કરિ જાન્યો હૈ. ૧૧
દેહ હલૈ દેહ ચલૈ, દેહહીસું દેહ મિલૈ,
દેહ ખાઇ દેહ પીવૈ, દેહહી ભરત હૈ;
દેહહી હિમાલે ગલૈ, દેહહી પાવક જલૈ,
દેહ રણમાંહિ ઝૂઝૈ, દેહહી પરત હૈ;
દેહહી અનેક કર્મ, કરત વિવિધ ભાંતિ,
ચમકકી સત્તા પાઈ, લોહ જ્યું ફિરત હૈ;
આતમા ચૈતન્યરૂપ, વ્યાપક સાક્ષી અનુપ,
સુંદર કહત સો તો, જન્મે ન મરત હૈ. ૧૨

प्रश्नोत्तर

દેહ યહ કિનકો હૈ? દેહ પંચ ભુતનકો,
પંચભુત કોનતેં હે? તામસા હંકારતેં;
અહંકાર કોનતેં હૈ? જાસું મહતત્વ કહૈં,
મહતત્વ કોનતેં હે? પ્રકૃતિ મંઝારતેં;
પ્રકૃતિ સો કોનતેં હે? પુરૂષ હૈ જાકો નામ,

પુરૂષ સો કૌનતેં હૈ? બ્રહ્મ નિરાધારતેં;
બ્રહ્મ અબ જાન્યો હમ, જાન્યો હૈ તો નિશ્ચૈ કર,
નિશ્ચૈ હમ કિયો હૈ તો, ચુપ મુખ દ્વારતેં. ૧૩

पूर्ववत्.

એક ઘટમાંહિ તો, સુગંધ જલ ભરિ રાખ્યો,
એક ઘટમાંહિ તો, દુર્ગંધ જલ ભર્યો હૈ;
એક ઘટમાંહિ પુનિ, ગંગોદક રાખ્યો આનિ,
એક ઘટમાંહિ આનિ, મદિરાહુ કર્યો હૈ;
એક ઘૃત એક તેલ, એકમાંહિ લઘુનીત,
સબહીમેં સવિતાકો, પ્રતિબિંબ પર્યો હૈ;
તૈસેહી સુંદર ઊંચ, નીચ મધ્ય એક બ્રહ્મ,
દેહ ભેદ દેખિ ભિન્ન, ભિન્ન નામ ધર્યો હૈ. ૧૪
ભુમિપર અપ અપહુકે પરે પાવક હૈં,
પાવકકે પરે પુનિ, વાયુહુ બહત હૈ;
વાયુ પરે વ્યોમ વ્યોમહુકે પરે ઇંદ્રિ દશ,
ઇંદ્રિનકે પરે અંતઃકરણ રહત હૈ;
અંતહકરણ પર, તીનો ગુણ અહંકાર,
અહંકાર પર મહતત્વકું લહત હૈ;
મહતત્વ પર મૂલ, માયા માયા પર બ્રહ્મ,
તાહિતેં પરાતપર, સુંદર કહત હૈ. ૧૫
ભુમિ તો વિલીન ગંધ, ગંધ તો વિલીન અપ,
અપહુ વિલીન રસ, રસ તેજ ખાત હૈ;
તેજ રૂપ રૂપ વાયુ, વાયુહી સુ પર્સ લીન,
સો પરસ વ્યોમ શબ્દ, તમહી બિલાત હૈ;
ઇંદ્રિ દશ રજ મન, દેવતા વિલીન સત્વ,
તીન ગુણ અહં મહતત્વ ગલિ જાત હૈ;
મહતત્વ પ્રકૃતિ રૂ, પ્રકૃતિ પુરૂષ લીન,
સુંદર પુરૂષ જાઈ, બ્રહ્મમેં સમાત હૈ. ૧૬
આતમા અચલ શુદ્ધ, એકરસ રહૈ સદા,
દેહ બ્યવહારનમેં, દેહહીસો જાનિયે;
જૈસે શશિમંડલ અભંગ નહિ ભંગ હોઈ,
કલા આવૈ જાઈ ઘટ બઢ સો બખાનિયે;

જૈસે દ્રુમ સ્થિર નદીહૂકે તટ દેખિયત,
નદીકે પ્રવાહમાંહિ, ચલતસો માનિયે;
તૈસે આતમા અનંત, દેહસો પ્રકાશ કરે;
સુંદર કહત યું વિચારિ ભ્રમ ભાનિયે. ૧૭
આતમા શરીર દોઉ, એક મેક દેખિયત,
જબલગ અંતહકરણમેં અજ્ઞાન હૈ;
જૈસે અંધિયારી રૈન, ઘરમેં અંધેરો હોઈ,
આંખિનકો તેજ જ્યુંકો, ત્યુંહિ વિદમાન હૈ;
યદ્યપિ અંધેરેમાંહિ નૈનકું ન સૂઝે કછુ,
તદ્યપિ અંધેરેસું અલિપ સો બખાન હૈ;
સુંદર કહત તો લૌં, એક મેક જાનિયત,
જો લૌં નહિ પ્રગટ પ્રકાશ જ્ઞાન ભાન હૈ. ૧૮
દેહ જડ દેવલમેં, આતમ ચેતન દેવ,
યાહિકું સમુઝિ કરિ, યાસું મન લાઈયે;
દેવલકું બિનસત, બેર નહિ લાગે કછુ,
દેવ તો અભંગ સદા, દેવલમેં પાઈયે;
દેવકી શકતિ કરિ, દેવલકી પૂજા હોત,
ભોજન વિવિધ ભાંતિ, ભોગહૂ લગાઈયે;
દેવલતેં ન્યારો દેવ, દેવલમેં દેખિયત,
સુંદર વિરાજમાન, ઔર કહાં જાઈયે! ૧૯
પ્રીતિસી ન પાતી કોઉ, પ્રેમસે ન ફૂલ ઔર,
ચિત્તસો ન ચંદન, સનેહસો ન સેહરા;
હૃદેસો ન આસન, સહજસો ન સિંહાસન,
ભાવસી ન સેજ ઔર, શૂન્યસો ન ગેહરા;
શીલસો ન સ્નાન અરૂ, ધ્યાનસો ન ધૂપ ઔર,
જ્ઞાનસો ન દીપક, અજ્ઞાનતમકે હરા;
મનસી ન માલા કોઉ, સોહં સો ન જાપ ઔર,
આતમાસો દેવ નાંહિ, દેહસો ન દેહરા. ૨૦
શ્વાસોશ્વાસ રાતિ દીન, સોહં સોહં હોય જાય,
યાહિ માલા વાર વાર, દૃઢકે ધરતુ હૈ;
દેહ પરે ઇંદ્રિ પરે, અંતહકરણ પરે,
એકહી અખંડ જાપ, તાપકું હરતુ હૈ;
કાષ્ટકી રુદ્રાક્ષકી રૂ, સૂતહૂકી માલા ઔર,

ઇનકે ક્રિરાય કછુ, કારજ સરતુ હૈ!
સુંદર કહત તાતેં, આતમા ચૈતન્યરૂપ,
આપકો ભજન સો તૌ, આપહી કરતુ હૈ. ૨૧
ક્ષીર નીર મિલિ દોઉ, એકઠેહી હોઇ રહે,
નીર જૈસે છાંડિ હંસ, ક્ષીરકું ગહતુ હૈ;
કુંચનમે ઔર ધાતુ, મિલિ કરિ બાન પરચો,
શુદ્ધ કરિ કુંચન, સુનારે જ્યું લહતુ હૈ;
પાવકહુ દાર દ્રવ્ય, દારહુસો હોઇ રહ્યો,
મથિ કરિ કાઢૈ વહ, દારકું દહતુ હૈ;
તૈસેહી સુંદર મિલ્યો, આતમા અનાતમા જૂ,
ભિન્ન ભિન્ન કરૈ સો તૌ, સાંખ્યહી કહતુ હૈ, ૨૨
અન્નમય કોશ સો તૌ, પિંડ હૈ પ્રગટ યહ,
પ્રાણમય કોશ પંચ-વાયૂહી બખાનિયે;
મનોમય કોશ પંચ,-કર્મ ઇંદ્રિ હૈ પ્રસિદ્ધ,
પંચ જ્ઞાન-ઇંદ્રિય, વિજ્ઞાનમય જાનિયે;
જાગ્રત સ્વપનવિષે, કહીયે ચ્યાર કોશ,
સુષપતિમાંહિ કોશ, આનંદમૈ માનિયે;
પંચકોશ આતમાકો, જીવ નામ કહિયત,
સુંદર શંકર ભાષ્ય, સાંખ્ય યે બખાનિયે. ૨૩
જાગ્રત અવસ્થા જૈસે, સદનમેં બૈઠિયત,
તહાં કછું હોઇ તાંહિ, ભલી ભાંતિ દેખિયે;
સુપન અવસ્થા જૈસે, દેહરામેં બૈઠે જાઇ,
રહે જોઇ વહાં તાકી, વસ્તુ સબ લેખિયે;
સુસુપતિ ભોહરેમે, બૈઠતે ન સુઝ પરૈ,
વહાં અંધઘોર તહાં, કછૂહી ન પેખિયે;
બ્યોમ અનુસ્યૂત ઘર, દેહરે ભોંહરેમાંહિ,
સુંદર સાક્ષી સ્વરૂપ, તુરિયા વિશેષિયે. ૨૪
જાગ્રત કે વિષે જીવ, નૈનનમે દેખિયત,
વિવિધ બ્યોહાર સબ, ઇંદ્રિનિ ગહતુ હૈ;
સુપનેહુમાંહિ પુનિ, વૈસેહી બ્યોહાર હોત,
નૈનનતે આઇ કરિ, કંઠમે રહતુ હૈ,
સુષુપતિ -હૃદેમેં, વિલીન હોઇ જાત સબ,
જાગ્રત સુપનકી તૌ, સુધિ ન લહતુ હૈ;

તીનહૂ અવસ્થાકુંહી, સાક્ષી જબ જાને આપ,
તુરિયા સ્વરૂપ યહ, સુંદર કહતુ હૈ. ૨૫

इंदव छंद.

ભૂમિતે સૂક્ષ્મ આપકું જાનહુ, આપતે સૂક્ષ્મ તેજકો અંગા;
તેજતે સૂક્ષ્મ વાયુ વહે નિત, વાયુતે સૂક્ષ્મ વ્યોમ ઉતંગા;
વ્યોમતે સૂક્ષ્મ હૈ ગુણ તીન તિ,-હુંતે અહં મહતત્વ પ્રસંગા;
તાહિતે સુક્ષ્મ મૂલ પ્રકૃતિ જૂ, મૂલતે સુંદર બ્રહ્મ અભંગા. ૨૬
બ્રહ્મ નિરંતર વ્યાપક અગ્નિ, અરૂપ અખંડિત હૈ સબમાંહી;
ઇશ્વર પાવક રાશિ પ્રચંડ જુ, સંગ ઉપાધિ લિયે બરતાંહી;
જીવ અનંત મશાલચિરાગ સુ, દીપ પતંગ અનેક દિખાંહી;
સુંદર દ્વૈત ઉપાધિ મિટૈ જબ, ઇશ્વર જીવ જુદે કહ્યું નાંહી. ૨૭
જ્યું નર પાવક લોહ તપાવત, પાવક લોહ મિલે સુ દિખાંહિ;
ચોટ અનેક પરે ઘનકી શિર, લોહ બધૈ કછુ પાવક નાંહી;
પાવક લીન ભયો અપને ઘર, શીતલ લોહ ભયો તબ તાંહી;
ત્યું યહ આતમ દેહ નિરંતર, સુંદર ભિન્ન રહે મિલિ માંહિ. ૨૮
આતમ ચેતન શુદ્ધ નિરંતર, ભિન્ન રહે કહુ લિપ્ત ન હોઈ,
હૈ જડ ચેતન અંતહકરણ જુ, શુદ્ધ અશુદ્ધ લિયે ગુન દોઈ;
દેહ અશુદ્ધ મલીન મહા જડ, હાલિ ન ચાલિ શકે પુનિ હોઈ;
સુંદર તીન વિભાગ કિયે બિન, ભૂલિ પરે ભ્રમતે સબ કોઈ. ૨૯

सवैया (इकतीस मात्रक.)

બ્રહ્મ અરૂપ અરૂપી પાવક, વ્યાપક જુગલ ન દીસત રંગ;
દેહ દારતે પ્રગટ દેખિયત, અંતઃકરણ અગ્નિ રૂપ અંગ;
તેજ પ્રકાશ કલ્પના તૌં લગિ, જૌં લગિ રહે ઉપાધિ પ્રસંગ;
જહકે તહાં લીન પુનિહોઈ, સુંદર દોઈ સદા અભંગ. ૩૦
દેહ સરાવ તેલ પુનિ મારૂત, બાતિઅંતઃકરણ વિચાર;
પ્રગટ જ્યોતિ યહ ચેતન દીસે, જાતે ભયો સકલ ઉજીયાર;
વ્યાપક અગ્નિ મથન કરિ જોએ, દીપક બહુત ભાંતિ વિસ્તાર;
સુંદર અદ્‌ભુત રચના તેરી, તુંહી એક અનેક પ્રકાર. ૩૧
તિલમે તેલ દૂધમેં ઘૃત હૈ, દારમાંહિ પાવક પહિચાન;
પુહપમાંહિ જ્યું પ્રગટ વાસના, ઇખમાંહિ રસ કહત બખાન;
પોસતિમાંહિ અફીમ નિરંતર, વનસ્પતીમે શહદ પ્રમાન;

સુંદર ભિન્ન મિલ્યો પુનિ દીસત, દેહમાંહિ યું આતમ જાન. ૩૨

सवैया (बत्तीस मात्रक).

જાગ્રત સ્વપ્ન સુશૂપતિ તીનું, અંતઃકરણ અવસ્થા પાવૈ;
પ્રાણ ચલૈ જાગ્રત અરૂ સ્વપ્ન, સુશૂપતિમેં કછુ વે ન રહાવૈ;
પ્રાણ ગયેતેં રહે ન કોઉ, સકલ દેખતે થાટ વિલાવૈ;
સુંદર આતમ તત્વ નિરંતર, સો તો કિતહુ જાય ન આવૈ. ૩૩

सवैया (इकतीस मात्रक).

પંદ્રહ તત્વ સ્થુલ કુંભમેં, સુક્ષમ લીંગ ભરેચો જ્યું તોય
હાં જીવ આભાસ જાનુ ઉત, બ્રહ્મ ઈંદુ પ્રતિબિંબ જુ હોય;
ઘટ ફૂટે જલ ગયો વિલય વ્હે, અંતઃકરણ કહે નહિ કોય;
તબ પ્રતિબિંબ મિલૈ શશિહી મહિ. સુંદર જીવ બ્રહ્મમય હોય. ૩૪

मनहर छंद.

જૈસે વ્યોમ કુંભકે, બાહિર અરૂ ભીતરે હૈ,
કોઉ નર કુંભકું, હજાર કોશ લે ગયો;
જ્યુંહી વ્યોમ ઇહાં, ત્યુંહી ઉહાં પુનિ હૈ અખંડ,
ઈહાં ન વિછોહ ન, ઉહાં મિલાપકે ભયો;
કુંભ તો નયો પુરાનો, હોઇકે બિનશિ જાઈ,
વ્યોમ તો ન વ્હૈ પુરાનો, ન તો કછુ વ્હૈ નયો;
તૈસેહી સુંદર દેહ, આવૈ રહૈ નાશ હોઈ.
આતમા અચલ, અવિનાશી હૈ અનામયો. ૩૫
દેહકે સંયોગહીતેં, શીત લગૈ ઘામ લગૈ,
દેહકે સંયોગહીતેં, ક્ષુધા તૃષા પૌનકું;
દેહકે સંયોગહીતેં, કટુક મધુર સ્વાદ,
દેહકે સંયોગ કહૈ, ખાટો ખારો લૌનકું;
દેહકે સંયોગ કહૈ, મુખતેં અનેક બાત,
દેહકે સંયોગહી, પકરિ રહૈ મૌનકું;
સુંદર દેહકે યોગ, દુઃખ માનૈ સુખ માનૈ,
દેહકો સંયોગ ગયે, દુઃખ સુખ કૌનકું! ૩૬
આપકી પ્રસંશા સુનિ, આપહી ખુશાલ હોઈ,
આપહીકી નિંદા સુનિ, આપ મુરઝાઈ હૈ;
આપહીકું સુખ માનિ, આપ સુખ પાવત હૈ,

આપહીકું દુ.ખ માનિ, આપ દુઃખ પાઇ હૈ;
આપહીકી રક્ષા કરૈં, આપુહીકી ઘાત કરે,
આપુહી હત્યારો હોઈ, ગંગા જાઈ નાઇ હૈ;
સુંદર કહત ઐસે, દેહહીકું આપ માનિ,
નિજ રૂપ ભુલિકે કરત હાઇ હાઇ હૈ. ૩૭

ઇતિ સાંખ્યજ્ઞાનકો અંગ સંપૂર્ણ ૨૩.

अथ अपने भावको अंग. २४

इंदव छंद.

એકહિ આપનુ ભાવ જહાં તહ, બુદ્ધિકે યોગતે વિભ્રમ ભાસે;
જો યહ કૂર તુ કૂર વહી પુનિ, યાકે ખસેતે ઉહાં પુનિ ખાસૈ;
જો યહ સાધુ તુ સાધુ વહૈ પુનિ, યાકે હસેતે ઉહાં પુનિ હાસૈ;
જેસાહિ આપ કરૈ મુખ સુંદર, તૈસેહિ દર્પણમાંહિ પ્રકાશે. ૧

मनहर छंद

જૈસે શ્વાન કાચકે, સદન મધ્ય દેખિ ઔર,
ભૂકિ ભૂકિ મરત. કરત અભિમાન જુ;
જૈસે ગજ ફટિક શિલાસુ લરિ તોરે દંત,
જૈસે સિંહ કૂપમાંહિ, ઉઝક ભુલાન જુ;
જૈસે કોઉ ફેરિ ખાત, ફિરત સુ દેખે જગ,
તૈસેહી સુંદર સબ, તેરોહી અજ્ઞાન જુ;
અપનોહી ભ્રમ સો તો, દુસરો દિખાઇ દેત,
આપકું વિચારે કોઉ, દેખિયે ન આન જુ. ૨
નીચ ઊંચ ભલો બુરો, સજ્જન દુર્જન પુનિ,
પંડિત મૂરખ શત્રૂ, મિત્ર રંક રાવ હૈ;
માન અપમાન પુણ્ય, પાપ સુખ દુઃખ સોઉ,
સ્વરગ નરક બંધ, મોક્ષહુકો ચાવ હૈ;
દેવતા અસુર ભૂત, પ્રેત કીટ કુંજરહુ,
પશુ અરૂ પંછી શ્વાન, સૂકર બિલાવ હૈ;
સુંદર કહત યહ એકહી અનેક રૂપ,
જોઈ કછુ દેખિયે સો, અપનોહી ભાવ હૈ. ૩

યાહીકે જાગત કામ, યાહીકે જાગત ક્રોધ,
યાહીકે જાગત લોભ, યેહી મોહ માતા હૈ;
યાહીકો તો યાહી બૈરી, યાહીકો તો યાહી મિત્ર,
યાકૂં યાહી સુખ્ખ દેત, યાહી દુઃખ્ખ દાતા હૈ;
યાહી બ્રહ્મા યાહી રૂદ્ર, યાહી વિષ્ણુ દેખિયત,
યાહી દેવ દૈત યક્ષ, સકલ સંઘાતા હૈ;
યાહીકો પ્રભાવ સો તો, યાહિકું દિખાઇ દેત,
સુંદર કહત યેહી, આતમા વિખ્યાતા હૈ. ૪
યાહીકો તો ભાવ યાકું, શંક ઉપજાવત હૈ,
યાહીકો તો ભાવ યાહી, નિઃશંક કરતુ હૈ;
યાહીકો તો ભાવ યાકું, ભુત પ્રેત હોઈ લગે,
યાહીકો તો ભાવ યાકી, કુમતી હરતુ હૈ;
યાહીકો તો ભાવ યાહી, વાંયુકો બઘુરા કરે,
યાહીકો તો ભાવ યાહી, થિરકે ધરતુ હૈ;
યાહીકો તો ભાવ યાકું, ધારમેં બહાઇ દેત,
સુંદર યાહીકો ભાવ, યાહી લે તરતુ હૈ. ૫
આપહીકો ભાવ સો તો, આપકું પ્રગટ હોત,
આપહી આરોપ કરિ, આપ મન લાયો હૈ;
દેવી અન્ય દેવ કોઉ, ભાવકું ઉપાસે તાંહી,
કહે મ તો પુત્ર ધન, ઇનહીતેં પાયો હૈ;
જૈસે શ્વાન હાડકું, ચચોરિ કરિ માને મોદ.
આપહીકો મુખ્ખ ફોરિ, લોહુ ચાટિ આયો હૈ;
તૈસેહી સુંદર યહ, આપુહી ચેતન આહિ,
અપને અજ્ઞાન કરિ, ઔરસું બંધાયો હૈ. ૬

ઇંદવ છંદ.

નીચેતે નીચે રૂ ઊંચેતે ઉપર, આગેતે આગે રૂ પીછેતે પીછો;
દુરતે દુર નજીકતે નેરેહુ, આડેતે આડોહિ તીછેતે તીછો;
બાહિર ભીતર ભીતર બાહિર, જ્યું કોઉ જાનત ત્યું કર ઈછો;
જૈસેહિ આપનો ભાવ હૈ સુંદર, તૈસેહિ હૈ દગ ખોલિકે પ્રીછો. ૭
આપને ભાવતે શૂરસો દીસત, આપને ભાવતે ચંદ્રસો ભાસે;
આપને ભાવતે તારે અનંત જુ, આપને ભાવતે વીજ પ્રકાસે;
આપને ભાવતે નૂર હે તેજ હે, આપને ભાવતે જ્યોતિ પ્રકાશે;

તસાહ તાહિ દિખાવત સુંદર, જૈસોહિ હોત હે જાહિકો આશ. ८
આપને ભાવતે સેવક સાહિબ, આપને ભાવ સબે કોઉ ધ્યાવે;
આપને ભાવતે અન્ય ઉપાસત, આપને ભાવતે ભક્ત હુ ગાવે;
આપને ભાવતે દુષ્ટ સંહારન, આપને ભાવતે બાહિર આવે;
જૈસોહિ આપનો ભાવ હે સુંદર, તાહિકુ તૈસોહિ હોય દિખાવે. ९
આપને ભાવતે દુર બતાવત, આપને ભાવ નિજીક બખાન્યો;
આપને ભાવતે દુધ પિવાવત, આપને ભાવતે વીઠલ જાન્યો;
આપને ભાવતે ચારિ ભુજા પુનિ, આપને ભાવતે સિંહસો માન્યો;
સુંદર આપને ભાવકો કારણ, આપહિ પૂરણ બ્રહ્મ પિછાન્યો. १०
આપને ભાવતે હોય ઉદાસ જુ, આપને ભાવતે પ્રેમસૂ રોવૈ;
આપને ભાવ મિલ્યો પુનિ જાનત, આપને ભાવતે અંતર જોવૈ;
આપને ભાવ રહે નિત જાગ્રત, આપને ભાવ સમાધિમેં સોવૈ;
સુંદર જૈસોહિ ભાવ હૈ આપનો, તૈસોહિ આપ તહા તહ હોવૈ.
આપને ભાવતે ભૂલિ પર્યો ભ્રમ, દેહ સ્વરૂપ ભયો અભિમાની;
આપને ભાવતે ચંચલતા અતિ, આપને ભાવતે બુદ્ધિ થિરાની;
આપને ભાવતે આપ વિસારત, આપને ભાવતે આતમ—જ્ઞાની;
સુંદર જૈસોહિ ભાવ હૈ આપનો, તૈસોહિ હોય ગયો યહ પ્રાની. १२

ઇતિ આપને ભાવકો અંગ સંપૂર્ણ ૨૪.

अथ जगत मिथ्याको अंग. २५

मनहरछंद.

કિયો ન વિચાર કછુ, ભનક પરી હૈ કાન,
ધારિ આઈ સુનિ કરિ, ડરિ બિષ ખાયો હૈ;
જૈસે કોઈ અનછતો, ઐસેહી બુલાઇયત,
વાર વીત ગઈ પર, કોઉ નહી આયો હૈ;
વેદહુ વરનિકે જગત તરૂ ઠાઢો કિયો,
અંત પુનિ વેદ જર, મૂલતે ઉઠાયો હૈ;
તૈસેહી સુંદર યાકો, કોઈ એક પાવૈ ભેદ,
જગતકો નામ સુનિ, જગત ભુલાયો હૈ; १
ઐસોહી અજ્ઞાન કોઈ, આયકે પ્રગટ ભયો,
દિવ્ય દૃષ્ટિ દૂર ગઈ, દેખૈ ચામ દૃષ્ટિકું;

જૈસે એક આરસી, સદાહી હાથમાંહી રહે,
સુમુખ ન દેખૈ ફેર, ફેર દેખૈ પ્રષ્ટિકું;
જૈસે એક વ્યોમ પુનિ, વાદરેસું છાઈ રહ્યો,
વ્યોમ નહિ દેખત દેખત, બહુ વૃષ્ટિકું;
તૈસે એક બ્રહ્મહી, વિરાજમાન સુંદર હૈ,
બ્રહ્મકું ન દેખૈ કોઉ, દેખૈ સબ સૃષ્ટિકું. ૨
અનછતો જગત, અજ્ઞાનતે પ્રગટ ભયો,
જૈસે કોઈ બાલક, વેતાલ દેખિ ડર્યો હૈ;
જૈસે કોઈ સ્વપનેમે, દાબ્યો હૈ ઓથારે આઈ,
મુખતે ન આવૈ બોલ, ઐસો દુઃખ પર્યો હૈ;
જૈસે અંધિયારી રૈન, જેવરી ન જાનૈ તાહિ,
આપહિતે સાપ માનિ, ભય અતિ કર્યો હૈ;
તૈસેહી સુંદર એક, જ્ઞાનકે પ્રકાશ બિનુ,
આપ દુઃખ પાય આય, આપ પચિ મર્યો હૈ. ૩
મૃત્તિકા સમાઈ રહી, ભાંજનકે રૂપમાંહિ,
મૃત્તિકાકો નામ મિટિ, ભાજનહિ ગહ્યો હૈ;
કનક સમાઈ જ્યુંહી, હોઈ રહ્યો આભૂષન,
કનક કહે ન કોઈ, આભૂષન કહ્યો હૈ;
બીજહુ સમાઈ કરિ, વૃક્ષ હોઈ રહ્યો પુનિ,
વૃક્ષહીકું દેખિયત, બીજ નહી લહ્યો હૈ;
સુંદર કહત યહ, યુંહી કરિ જાન્યો સબ,
બ્રહ્મહી જગત હોઇ, બ્રહ્મ દૂરિ રહ્યો હૈ. ૪
કહત હૈ દેહમાંહિ, જીવ આઈ મિલિ રહ્યો,
કહાં દેહ કહાં જીવ! વૃથા ચૂક પર્યો હૈ;
બૂડવેકે ડરતે, તરનકો ઉપાવ કરે;
ઐસે નહિ જાનૈ યહ, મૃગજલ ભર્યો હૈ;
જેવરીકો સાપ માનિ, સીપવિષે રૂપો જાની,
ઔરકો ઔરહિ દેખિ, યુંહી ભ્રમ કર્યો હૈ;
સુંદર કહત યહ, એકહી અખંડ બ્રહ્મ,
તાહિકું પલટિકે, જગત નામ ધર્યો હૈ. ૫

ઇતિ જગત મિથ્યાકો અંગ સંપૂર્ણ ૨૫.

अथ अद्वैतज्ञानको अंग. २६

इंदव छंद. प्रश्नोत्तर.

હો તુમ કૌન, હુ બ્રહ્મ અખંડિત; દેહમે ક્યું નહિ, દેહકે નેરે;
બોલત કૈસે, કહૂં નહિ બોલત; જાનિય કૈસે. અજ્ઞાન હે તેરે;
દુર કરૌ ભ્રમ, નિશ્ચય ધારિક; હો ગુરુ દેવ કહૂં નિત ટેરે;
હો તુમ એસે, તુ હું પુનિ ઐસેહિ, દોઉ નહિ નહિ દ્વૈતહિ મેરે, १

बोधोक्ति.

હું કછુ ઔર કિ તું કછુ ઔરકિ,યે કછુ ઔર કિ સો કછુ ઔર;
હું અરૂ તૂં યહ હે કછુ સો પૂનિ, બુદ્ધિ વિલાસ ભયો ઝક ઝોરે;
હું નહિ તું નહિ હે કછુ સો નહિ, બુઝ વિના જિતહિ તિત દૌરે;
હું પુનિ તૂં પુનિ હે કછુ સો પુનિ, શુંદર બ્યાપિ રહ્યો સબ ઠૌરે. २
ઉત્તમ મધ્યમ ઔર શુભા શુભ, ભેદ અભેદ જહાં લગ જો હે;
દીસત ભિન્ન તવો અરૂ દર્પણ, વસ્તુ વિચારત એકહિ લો હે;
જો સુનિએ અરૂ દ્રષ્ટી પરૈ કછુ, વા બિન ઔર કહું અબ કો હે;
શુંદર શુંદર બ્યાપિ રહ્યો સબ, શુદરમે પુનિ શુંદર સો હે. ३
જ્યું વન એક અનેક ભયે દ્રમ. નામ અનંતનિ જાતિહુ ન્યારી;
વાપિ તડાગ રૂ કુપ નદી સબ, હે જલ એક સુ દેખુ નિહારી;
પાવક એક પ્રકાશ બહું વિધિ, દીપ ચિરાગ મશાલહુ બારી;
શુંદર બ્રહ્મ વિલાસ અખંડિત, ભેદ અભેદકિ બુદ્ધિ સુ ટારી. ४
એક શરીરમે અંગ ભયે બહુ, એક ધરાપર ધામ અનેકા;
એક શિલા મહિ કોર કિયે સબ, ચિત્ર બનાઈ ધરે ઈક ઠેકા;
એક સમુદ્ર તરંગ અનેકહુ, કૈસે જુ કીજીય ભિન્ન વિવેકા;
દ્વૈત કછુ નહિ દેખીય શુંદર, બ્રહ્મ અખંડિત એકકો એકા. ५
જ્યુ મૃતિકા ઘટ નીર તરંગહિ, તેજ મસાલ કિયે જુ બહુતા;
વાય બધુરનિ ગાંઠ પરિ બહુ, વાદલ બોમ સુ બ્યોમ જુ ભુતા;
વૃક્ષ સુ બીજહિ બીજ સુ વૃક્ષહિ. પૂત સુ બાપહિ બાપ સુ પૂતા.
વસ્તુ વિચારત એકહિ શુંદર, તાન રૂ વાન તુ દેખિય સુતા. ६
ભુમિહુ ચેતન આપહુ ચેતન, તેજહુ ચેતન હે જુ પ્રચંડા;
વાયુહિ ચેતન બોમહુ ચેતન, શબ્દહુ ચેતન પિંડ બ્રહ્મડા;
હે મન ચેતન બુદ્ધિહુ ચેતન, ચિત્તહુ ચેતન આહિ ઉડંડા;

જો કછુ નામ ધરૈ સુહિ ચેતન, ચેતન સુંદર બ્રહ્મ અખંડા. ૭
એક અખંડિત બ્રહ્મ વિરાજત, નામ જુદો કરિ વિશ્વ કહાવૈ;
એકહિ ગ્રંથ પુરાણ બખાનત, એકહિ દત્ત વસિષ્ટ સુનાવૈ;
એકહિ અર્જુન ઉદ્ધવસું કહિ. કૃષ્ણ કૃપા કરિકે સમુઝાવૈ;
સુંદર દ્વૈત કછૂ મતિ જાનહુ, એકહિ વ્યાપક વેદ બતાવૈ.

મનહર છંદ. પ્રશ્નોત્તર.

શિષ્ય પૂછૈગુરૂદેવ, ગુરૂ કહૈ પૂછ શિષ્ય,
મેરે એક સંશય હૈ. ક્યું ન પૂછૈ અબહી!
તુહ્મ કહો એક બ્રહ્મ, અજહુ મૈં કહું એક,
એકતા અનેકતાકો, યહ ભ્રમ સબહી;
ભ્રમ યહ કૌનકું હૈ! ભ્રમહિકું ભ્રમ ભયો,
ભ્રમહિકું ભ્રમ કૈસે? તું ન જાનૈ કબહી;
કૈસે કરિ જાનું પ્રભુ? ગુરૂ કહૈ નિશ્ચે ધરિ,
નિશ્ચે ઐસે જાન્યો અબ, એક બ્રહ્મ તબહિ. ૮

બોધોક્તિ.

બ્રહ્મ હૈ ઠોરકો ઠોર, દુસરો ન કોઉ ઔર,
વસ્તુકો વિચાર કિયે, વસ્તુ પહિચાનિયે;
પંચ તત્વ તીન ગુણ, વિસ્તરે વિવિધ ભાંતિ,
નામ રૂપ જહાં લગિ મિથ્યા માયા માનિયે;
શેષનાગ આદિ દેકે, વૈકુંઠ ગોલોક પુનિ,
વચન વિલાસ સબ, ભેદ ભ્રમ ભાનિયે;
ન તો કછુ ઉરજ્યો ન, સૂરજ્યો કહું સો કૌન!
સુંદર સકલ યહ, ઉહાવાહી જાનિયે. ૧૦
પ્રથમહિ દેહમેતે, બાહિરકું ચકિ પરચો,
ઇંદ્રિયે આપાર સુખ, સત્ય કરિ જાન્યો હૈ;
કોઉક સંયોગ પાઈ, સદ્ગુરૂસું ભેટ ભઈ,
ઉન ઉપદેશ દેકે, ભીતરકું આન્યો હૈ.
ભીતરકે આવતહિ, બુદ્ધિકો પ્રકાશ ભયો,
કૌન દેહ કૌન મૈ જગત કિન માન્યો હૈ!
સુંદર વિચારત યું, ઉપજે અદ્વૈત-જ્ઞાન,
આપકું અખંડ બ્રહ્મ, એક પહિચાન્યો હૈ. ૧૧

हंसाल छंद

સકલ સંસાર વિસ્તાર કરિ વરણિયો,સ્વર્ગ પાતાળ મૃત બ્રહ્મહી હૈ;
એકતેં ગિનતહી ગિનિય જો સૌ લગિ, ફેરિ કરિ એકકો એકહી હૈ;
યે નહી યે નહી રહે અવશેષ સો, અંતહી વેદને યું કહી હૈ,
કહત સુંદર સહી અપનપો જાનુ જબ, આપને આપમે આપહી હૈ, ૧૨
એક તું હોય તું તીન તું ચાર તું, પાંચ તું તત્વતે જગત કીયો;
નામ અરૂ રૂપ વ્હૈ બહુત વિધિ વિસ્તરયો,તુમ બિના ઔરકો નાંહિ બીયો;
રાવ તું રંક તું દીન તું દાનિ તું, દોઇ કરિ મેલતે લીય દીયા;
સકલહી એહ તુમમાંહિ ઉપજે ખપૈ, કહત સુંદર બડો વિપુલ હીયો.૧૩

मनहर छंद.

તાહિમેં જગત યહ, તુંહિ હૈ જગતમાંહિ,
તામેં અરૂ જગતમેં, ભિન્નતા કહાં રહી ?
ભૂમિહીતેં ભાજન અનેક વિધિ નામ રૂપ,
ભાજન વિચારિ દેખે, ઉહે એક હૈ મહી;
જલતેં તરંગ ફેન, બુદ્દબુદા અનેક ભાંતિ,
સોઉ તૌ વિચારે એક, વહે જલ હૈ સહી;
જેતે મહાપુરૂષ હૈ, સબકો સિદ્ધાંત એક,
સુંદર અખિલ બ્રહ્મ, અંત વેદ યે કહી. ૧૪
જૈસે ઇખ રસકી મિઠાઈ ભાંતિ ભાંતિ ભઇ,
ફેરિ કરિ ગારે ઇક્ષરસહી લહતુ હૈ;
જૈસે ધૃત થીજકે ડરાસો બંધિ જાત પુનિ,
ફેર પિગલેતેં વહ ધૃતહી રહતુ હૈ;
જૈસે પાની જમીકે પાષાન હુ સો દેખિયત,
સો પાષાન ફેરિ પાની, હોયકે વહતુ હૈ;
તૈસેહી સુંદર યહ જગત હૈ બ્રહ્મમય,
બ્રહ્મ સો જગતમય, વેદ સુ કહતુ હૈ. ૧૫
જૈસે કાઠ કોરી તામેં, પૂતરી બનાય રાખી,
જો વિચારિ દેખિયે તૌ, ઉહે એક દાર હૈ;
જૈસે માલા સુતહુકી, મનિકાહુ સુતહિકે,
ભીતરહુ પોયો પુનિ, સુતહીકો તાર હૈ;
જૈસે એક સમુદ્રકે, જલહીકો લોન ભયો,

સોઉ તો વિચારે પુનિ, ઉહૈ જલ ખાર હૈ;
તૈસેહી સુંદર યહ, જગત સો બ્રહ્મમય,
બ્રહ્મ સો જગતમય, યાહી નિરધાર હૈ. ૧૬
જૈસે એક લોહકે હથ્યાર નાના વિધ કિયે,
આદિ મધ્ય અંત એક, લોહહી પ્રમાનિયે;
જૈસે એક કંચનમેં, ભુશન અનેક ભયે,
આદિ મધ્ય અંત એક, કંચનહી જાનિયે;
જૈસે એક મેનકે સંવારે નર હાથી યહ
આદિ અંત મધ્ય એક, મેનહી બખાનિયે;
તૈસેહી સુંદર યહ, જગત સો બ્રહ્મમય,
બ્રહ્મ સો જગતમય, નિશ્ચૈ કરિ માનિયે. ૧૭
બ્રહ્મમેં જગત યહ, ઐસી વિધિ દેખિયત,
જૈસી વિધિ દેખિયત, ફુલરી મહીરમેં;
જૈસી વિધિ ગિલીમ દુલીચેમેં અનેક ભાંતિ;
જૈસી વિધિ દેખિયત, ચૂનરીહુ ચીરમેં;
જૈસી વિધિ કાંગુરેહુ, કોટ પરિ દેખિયત;
જૈસી વિધિ દેખિયત, બુદ બુદા નીરમેં;
સુંદર કહત લીક, હાથ પરી દેખિયત;
જૈસી વિધિ દેખિયત, શીતલા શરીરમેં. ૧૮
બ્રહ્મ અરૂ માયા જૈસે, શિવ અરૂ શકિત પુનિ,
પુરૂશ પ્રકૃતિ દોઉ, કહીકે સુનાયે હૈ;
પતિ અરૂ પતની ઇશ્વર અરૂ ઇશ્વરીહુ;
નારાયણ લક્ષમી દ્વૈ, વચન કહાયે હૈ;
જૈસે કોઇ અર્ધનારી, નટેશ્વર રૂપ ધરૈ,
એક બીજહુતે દોઉ, દાલી નામ પાયે હૈ;
તૈસેહી સુંદર વસ્તુ, જ્યું હૈ ત્યુંહી એક રસ,
ઉભય પ્રકાર હોઇ, આપહી દિખાયે હૈ. ૧૯

ઇંદવ છંદ.

બ્રહ્મ નિરીહ નિરામય નિર્ગુણ, નિત્ય નિરંજન ઔર ન ભાસૈ;
બ્રહ્મ અખંડિત હૈ અધ ઉરધ, બાહિર ભીતર બ્રહ્મ પ્રકાસૈ;
બ્રહ્મહિ સૂક્ષ્મ થુલ જહાં લગિ, બ્રહ્મહિ સાહિબ બ્રહ્મહિ દાસૈ;
સુંદર ઔર કછૂ મત જાનહુ, બ્રહ્મહિ દેખત બ્રહ્મ તમાસૈ. ૨૦

બ્રહ્મહિ માંહિ વિરાજત બ્રહ્મહિ, બ્રહ્મવિના જનિ ઔરહિ જાનૈ;
બ્રહ્મહિ કુંજર કીટહુ બ્રહ્મહિ, બ્રહ્મહિ રંક રૂ બ્રહ્મહિ રાનૈ;
કાલહિ બ્રહ્મ સ્વભાવહુ બ્રહ્મહિ, કર્મહુ જીવહુ બ્રહ્મ બખાનૈ;
સુંદર બ્રહ્મ વિના કછુ નાહિન, બ્રહ્મહિ જાનિ સબૈ ભ્રમ ભાનૈ. ૨૧
આદી હુતો સુહિ અંતહિ હૈ પુનિ, મધ્ય કહા કછુ ઔર કહાવૈ?
કારણ કારજ નામ ધરૈ પુનિ, કારજ કારણમાંહિ સમાવૈ;
કારજ દેખિ ભયો ભિન્ન વિભ્રમ, કારણ દેખિ વિભર્મ વિલાવૈ;
સુંદર નિશ્ચય યે અભિઅંતર, દ્વૈત ગયે ફિરિ દ્વૈત ન આવૈ. ૨૨

मनहर छंद.

દ્વૈત કરિ દેખે જબ, દ્વૈતહી દિખાઈ દેત,
એક કરિ દેખે તબ, ઉહૈ એક અંગ હૈ;
સુરજકું દેખે જબ, સુરજ પ્રકાશિ રહ્યો;
કિરણકું દેખે તો, કિરણ નાના રંગ હૈ;
ભ્રમ જબ ભયો તબ, માયા ઐસો નામ ધર્યો,
ભ્રમકે ગયેતેં એક બ્રહ્મ સરવંગ હૈ;
શુંદર કહત યાકી, દૃષ્ટિહુકો ફેર ભયો,
બ્રહ્મ અરૂ માયાકે તો, માથે નહિ શૃંગ હૈ. ૨૩
શ્રોત્ર કછુ ઔર નાંહિ, નેત્ર કછુ ઔર નાંહિ,
નાશા કછુ ઔર નાંહિ, રસના ન ઔર હૈ;
ત્વક કછુ ઔર નાંહિ, વાક કછુ ઔર નાંહિ,
હાથ કછુ ઔર નાંહિ, પાવનકી દૌર હૈ;
મન કછુ ઔર નાંહિ, બુદ્ધિ કછુ ઔર નાંહિ,
ચિત્ત કછુ ઔર નાંહિ, અહંકાર તૌર હૈ;
સુંદર કહત એક, બ્રહ્મ વિના ઔર નાંહિ,
આપહિમે આપ બ્યાપિ રહ્યો સબ ઠૌરહૈ. ૨૪

ઇતિ અદ્વૈત જ્ઞાનકો અંગ સંપૂર્ણ. ૨૬.

अथ ब्रह्म निःकलंकको अंग. २७

मनहर छंद.

એક કોઉ દાતા ગઉ, બ્રાહ્મણકું દેત દાન,
એક કોઉ દયા હિન, મારત નિશંક હૈ;

એક કોઉ તપસ્વી, તપસ્યા માંહિ સાવધાન,
એક કોઉ કામ ક્રીડા, કામનીકો એક હૈ;
એક કોઉ રૂપવંત, અધિક વિરાજમાન,
એક કોઉ કોઢી કોઢ, ચુવત કરંક હૈ;
આરસિમેં પ્રતિબીંબ, સબહીકો દેખિયત,
સુંદર કહત એસે, બ્રહ્મ નિઃકલંક હૈ. ૧
રવિકે પ્રકાશતેં, પ્રકાશ હોત નેત્રનકો,
સબ કોઉ શુભા શુભ, કર્મકું કરતુ હૈ;
કોઉ યજ્ઞ દાન તપ, જપ નેમ વ્રત કોઉ;
ઇંદ્રિ વશ કરિ કોઉ, ધ્યાનકૂં ધરતુ હૈ;
કોઉ પરદારા પરધનકું તકત જાઈ;
કોઉ હિંસા કરિ કરિ, ઉદર ભરતુ હૈ;
સુંદર કહત બ્રહ્મ, સાક્ષીરૂપ એક રસ;
યાહીમેં ઉપજિ કરિ, વાહિમેં મરતુ હૈ. ૨
જૈસે જલજંતુ જલહીમેં, ઉતપન હોય;
જલહીમેં વિચરત, જલકે આધાર હૈ;
જલહીમેં ક્રીડા કરિ, વિવિધ બ્યોહાર હોત,
કામ ક્રોધ લોભ મોહ, જલમેં સંહાર હૈ;
જલકું ન લાગે કછુ, જીવનકે રાગ દોષ;
ઉનહીકે ક્રિયા કર્મ, ઉનહીકે લાર હૈ;
તૈસેહી સુંદર યહ, બ્રહ્મમેં જગત સબ;
બ્રહ્મકું ન લાગે કછુ, જગત વિકાર હૈ. ૩
સ્વેદજ જરાયુજ અંડજ ઉદભિજ પુનિ;
ચાર ખાનિ તિનકે, ચોરાશી લક્ષ જંત હૈ;
જળચર થલચર, બ્યોમચર ભિન્ન ભિન્ન;
દેહ પંચ ભૂતનકી, ઉપજિ ખપંત હૈં;
શીત ઘામ પવન ગગનમેં ચલત આઈ;
ગગન અલીપ્ત જામેં, મેઘહુ અનંત હૈ;
તૈસેહી સુંદર યહ સૃષ્ટિ સબ બ્રહ્મ માંહી,
બ્રહ્મ નિઃકલંક સદા જાનત મહંત હૈ. ૪

ઇતિ બ્રહ્મ નિઃકલંકકો અંગ સંપૂર્ણ ૨૭.

अथ सूरातनको अंग. २८

मनहर छंद.

સુનત નગારે ચોટ વિકસૈ કમલ મુખ,
અધિક ઉછાહ ફુલ્યો, માયહૂ ન તનમે;
ફેરૈ જબ સાંગ તબ, કોઈ નહિ ધીર ધરૈ,
કાયર કંપાયમાન, હોત દેખિ મનમે;
કૂદકે પતંગ જૈસે, પરત પાવકમાંહિ,
ઐસે ટૂટિ પરૈ બહુ, સાંવતકે ઘનમે;
મારી ઘમસાણ કરિ, સુંદર જુહારે સ્યામ,
સોઈ શૂરવીર રોપિ, રહે જાઈ રનમે, ૧
હાથમે ગહે ખડગ, મારવેકું એક પગ,
તન મન અપનો સમરપન કીનો હૈ;
આગે કરિ મીચકું જુ, પરચો ડાકિ રન બીચ,
ટૂક ટૂક હોઇકે, ભગાઈ દલ દીનો હૈ;
ખાઈ લૌન સ્યામકો, હરામખોર કૈસે હોઈ?
નામયાદ જગતમે, જીતો પન તીનો હૈ;
સુંદર કહત ઐસો, કોઉ એક શૂરવીર,
શીશકું ઉતારિકે સુયશ જાઈ લીનો હૈ. ૧
પાવ રોપિ રહે રનમાંહિ રજપૂત કોઉ,
હય ગજ ગાજત જુરત જહાં દલ હૈ;
બાજત જુંઝાઉ સહનાઈ સિંધૂ રાગ પુનિ,
સુનતહિ કાયરકી, છુટિ જાત કલ હૈ;
ઝલકત બરછી તરછી તરવાર વહે,
માર માર કરત પરત ખલ ભલ હૈ;
ઐસે યુદ્ધમે અડિગ, સુંદર સુભટ સોઈ,
ઘરમાંહિ શૂરમા કહાવત સકલ હૈ. ૩
અસન બસન બહુ, ભૂષન સકલ અંગ,
સંપત્તિ વિવિધ ભાંતિ, ભરચો સબ ઘર હૈ;
શ્રવણ નગારો સુનિ, છિનકમે છાંડિ જાત,
ઐસે નહી જાને કછુ, મેરે વહાં મર હૈ;
મનમે ઉછાહ રનમાંહી ટૂક ટૂક હોઈ,

નિર્ભય નિઃશંક વાકે, રંચહૂ ન ડર હૈ;
સુંદર કહત કોઉ, દેહકો મમત્વ નાંહિ,
શૂરમાકો દેખિયત, શીશ બિનુ ધર હૈ. ૪
જુંઝવેકો ચાવ જાકે, તાકિ તાકિ કરૈ ઘાવ,
આગૈ ધરિ પાવ ફિર, પીછે ન સંભારિ હૈ;
હાથ લિયે હથિયાર, તીછન લગાયે ધાર,
વાર નહિ લાગૈ સબ, પિસુન પ્રહારિ હૈ;
ચોટ નહિ રાખૈ કછુ, લોટ પોટ હોઈ જાઈ,
ચોટ નહિ ચૂકૈ શીશ, રિપુકો ઉતારિ હૈ;
સુંદર કહત તાંહિ નેકહૂ ન શોચ પોચ,
સોઈ શૂર વીર ધીર, મર જાઈ મારિ હૈ. ૫
અધિક અજાનબાહુ, મનમે ઉછાહ કિયે,
દીયે ગજઢાહિ મુખ, બરષત નૂર હૈ;
કાઢૈ જબ તરવાર, બાલ સબ ઠાઢે હોઈ,
અતિ વિકરાલ પુનિ, દેખત કરૂર હૈ;
નેક ન ઉસાસ લેત, ફૌજકું ફિટાઈ દેત,
ખેત નહિ છાંડૈ મારિ, કરૈ ચકચૂર હૈ;
સુંદર કહત તાકી, કીરતિ પ્રસિદ્ધ હોઈ,
સોઇ શૂરવીર ધીર, સ્યામકે હજૂર હૈ. ૬
જ્ઞાનકો કવચ અંગ, કાહુસું ન હોઈ ભંગ,
ટોપ શીશ ઝલકત પરમ વિવેક હૈ;
તન તાજી અસવાર, લીયે સમશેર સાર,
આગેહીકું પાવ ધરૈ, ભાગનેકી ટેક હૈ;
છૂટત બંદુક બાન, મચૈ જહાં ઘમસાન,
દેખિકે પિસુન દલ, મારત અનેક હૈ;
સુંદર સકલ લોકમાંહિ તાકો જૈ જૈકાર,
ઐસો શૂરવીર કોઉ, કોટિનમે એક હૈ. ૭
શૂરવીર રિપુ સનમુખ દેખિ ચોટ કરૈ,
મારૈ તબ તાકિ તાકિ, તરવાર તીરસું;
સાધુ આઠોં જામ બૈઠો, મનહીસુ યુદ્ધ કરૈ,
જાકે મૂહ માથો નહિ, દેખિયે શરીર સું;
શૂરવીર ભૂમિ પર, દૂરહીતે દૌરિ લગૈ,
સાધુ સો ન કોપ કરૈ, રાખૈ ધરિ ધીરસું;

સુંદર કહત તહાં. કાહુકો ન પાવ ટિકે,
સાધુકો સંગ્રામ હૈ અધિક શૂરવીર સું. ૮
ખૈંચિ કરડી કમાન, જ્ઞાનકો લગાયો બાન,
મારચો મહાબલ મન, જગ જીન રાન્યો હૈ;
તાકે અગવાણી પંચ, યોધાહૂ કતલ કિયે,
ઔર રહ્યો પરચો સબ, અરિ દલ ભાન્યો હૈ;
ઐસો કોઉ સુભટ જગતમે ન દેખિયત,
જાકે આગૈ કાલહૂસો કંપીકે પરાન્યો હૈ;
સુંદર કહત તાકો, શોભા તિહું લોકમાંહિ,
સાધુશો ન શૂરવીર, કોઈ હમ જાન્યો હૈ. ૯
કામસો પ્રબલ મહા, જીતે જીન તીન લોક,
સો તૌ એક સાધુકે વિચાર આગે હારચો હૈ;
ક્રોધસો કરાલ જાકે, દેખત ન ધીર ધરે;
સોઉ સાધુ ક્ષમાકે હથ્યારસું વિદારચો હૈ'
લોભસો સુભટ સાધુ, તોષસું ગિરાય દિયો,
મોહસો નૃપતિ સાધુ. જ્ઞાનસું પ્રહારચો હૈ;
સુંદર કહત ઐસો, સાધુ કોઉ શૂરવીર,
તાકી તાકી સબહી, પિસુન દલ મારચો હૈ. ૧૦
મારે કામ ક્રોધ સબ, લોભ મોહ પીસિ ડારે;
ઈંદ્રિહુ કતલ કરિ, કિયો રજપૂતો હૈ;
મારચો મહા મત્ત મન, મારે અહંકાર મીર,
મારે મદ મછ્છર હુ, એસો રન સુતો હૈં;
મારી આશા તૃષ્ણા પુનિ, પાપિની સાપિની દોઉ;
સબકો પ્રહાર કરિ, નિજ પદ પ્હુતો હૈ;
સુંદર કહત એસો, સાધુ કોઈ શૂરવીર;
વેરિ સબ મારિકે નિચિંત હોઈ સૂતો હૈ. ૧૧
કિયો જીન મન હાથ, ઈંદ્રિનકો સબ સાથ;
ઘેરી ઘેરી આપનેહી, નાથસૂં લગાયે હૈં;
ઔરહુ અનેક વૈરી, મારે સબ યુદ્ધ કરી;
કામ ક્રોધ લોભ મોહ, ખોદકે બહાયે હૈ;
કિયો હૈ સંગ્રામ જિન, દિયો હૈ ભગાઈ દલ;
એસે મહા સુમટ સુ, ગ્રંથનમેં ગાયે હૈ;
સુંદર કહત ઔર, શૂર યૂંહિ ખપિ ગયે;

સાધુ સૂરવીર વેઈ, જગતમેં આયે હૈ. ૧૨
મહા મત્ત હાથી મન, રાખ્યો હૈ પકરિ જિન;
અતિહિ પ્રચંડ જામેં, બહુત ગુમાન હૈ;
કામ ક્રોધ લોભ મોહ, બાંધે ચારૌ પાંવ પુનિ;
છૂટને ન પાવૈ નેક, પ્રાન પીલવાન હૈ;
કબહૂ જો કરૈ જોર, સાવધાન સાંઝ ભોર;
સદા એક હાથમેં અંકુશ ગુરૂ જ્ઞાન હૈ;
સુંદર કહત ઔર કાહુકે, ન વશ હોઈ;
ઐસો કૌન સૂરવીર, સાધુકે સમાન હૈ? ૧૩
ઇતિ શૂરાતનકો અંગ સંપૂર્ણ. ૧૮

अथ साधुको अंग. २९

इंदव छंद.

પ્રીતિ પ્રચંડ લગૈ પરબ્રહ્મહિ, ઔર સબૈ કછુ લાગત ફીકો;
શુદ્ધ હૃદૈ મન હોઇ સુ નિર્મલ, દ્વૈત પ્રભાવ મિટૈ સબ જીકો;
ગોષ્ટિ રૂ જ્ઞાન અનંત ચલૈ જહ, સુંદર જૈસુ પ્રવાહ નદીકો;
તાહિતે જાનિ કરૌ નિશિ વાસર, સાધુકો સંગ સદા અતિ નીકો. ૧
જો કોઉ જાઇ મિલૈ ઉનસું નર, હોત પવિત્ર લગૈ હરિ રંગા;
દોષ કલંક સબૈ મિટિ જાઇ સુ, નીચહુ જાઇ જુ હોત ઉતંગા;
જ્યું જલ ઔર મલીન મહા અતિ, ગંગ મિલ્યો હુઇ જાતહિ ગંગા;
સુંદર શુદ્ધ કરૈ તતકાલ જુ, હૈ જગમાંહિ બડો સતસંગા. ૨
જ્યું લટ ભૃંગ કરૈ અપને સમ, તાસ જુ ભિન્ન કહૈ નહિ કોઈ;
જ્યું દ્રુમ ઔર અનેકન ભાંતિન, ચંદનકે ઢિગ ચંદન હોઈ;
જ્યુ જલ ક્ષુદ્ર મિલૈ જબ ગંગહિ, હોઇ પવિત્ર ઉહૈ જલ સોઈ;
સુંદર જાતિ સ્વભાવ મિટૈ સબ, સાધુકિ સંગતિ સાધુહિ હોઈ. ૩
જો કોઉ આવત હૈ ઉનકે ઢિગ, વાહિ સુનાવત શબ્દ સંદેસો;
તાહિકુ તૈસિહિ ઔષધિ લાવત, જાહિકુ રોગહિ જાનત જૈસો;
કર્મ કલંકહિ કાટત હૈ સબ, શુદ્ધ કરૈ પુનિ કંચન તૈસો;
સુંદર વસ્તુ વિચારત હૈં નિત, સંતનકો જુ પ્રભાવહિ ઐસો. ૪
જો પરબ્રહ્મ મિલ્યો કોઉ ચાહત, તો નિત સંત સમાગમ કીજૈ;
અંતર મેટિ નિરંતરહૈ કરિ, લે ઉનકું અપનો મન દીજૈ;

વે મુખદ્વાર ઉચ્ચાર કરૈ કછુ, સો અનયાસં સુધારસ પીજૈ;
સુંદર શુર પ્રકાશ ભયો જબ, ઔર અજ્ઞાન સબૈ તમ છીજૈ. ૫
જા દિનતેં સતસંગ મિલ્યો તબ, તા દિનતેં ભ્રમ ભાજિ ગયો હૈ;
ઔર ઉપાય થકે સબહી તબ, સંતનિ અદ્વય જ્ઞાન દયો હૈ;
પોત પ્રવાલહી, ક્યું કરિ છુવત,એક અમૂલક લાલ લયો હૈ;
કૌન પ્રકાર રહૈ રજની તમ, સુંદર શુર પ્રકાશ ભયો હૈ. ૬
સંત સદા સબકો હિત વંછત, જાનત હૈ નર બુડત કાઢૈ;
દે ઉપદેશ મિટાઇ સબૈ ભ્રમ, લે કરિ જ્ઞાન જહાજહિ ચાઢૈ;
જે વિષયા સુખ નાહિન છાંડત, જ્યું કપિ મૂઠ ગહે સઠ ગાઢૈ;
સુંદર વે દુઃખકું સુખ માનત, હાટહિ હાટ વિકાવત આઢૈ. ૭
સો અનયાસ તરૈ ભવ—સાગર, જો સતસંગતમેં ચલિ આવૈ;
જ્યું કનિહાર ન ભેદ કરૈ કછુ, આઇ ચઢૈ તિહિ નાવ ચઢાવૈ;
બ્રાહ્મણ ક્ષત્રિય વૈસ્ય રુ શુદ્ર મ, લેચ્છ ચંડાલહિ પાર લગાવૈ;
સુંદર બેર નહી કછુ લાગત, યા નરદેહ અભૈ પદ પાવૈ. ૮
જ્યુ હમ આઈ પિવૈં, અરુ વોઢહિ; તૈસેંહિયે સબ લોક બખાનૈ;
જ્યું જલમેં શશિકે પ્રતિબિંબહિ, આપ સમા જલજંતુ પ્રમાનૈ;
જ્યું ખગ છાંહ ધરાપર દીસત, સુંદર પંછી ઉડૈ અસમાનૈ;
ત્યુ સઠ દેહનિકે કૃત દેખત, સંતનકી ગતિ ક્યુ કાંઉ જાનૈ! ૯
જો ખપરા કર લે ઘર ડોલત, માગત ભીખહિ તૌ નહિ લાજૈ;
જો સુખ સેજ પટંબર ભુષન, લાવત ચંદન તૌ નહિ રાજૈ;
જો કોઉ આય કહે મુખતેં કછુ, જાનત તાહિ બયારહિ બાજૈ;
સુંદરસંશય દૂર ભયો સબ, જો કછુ સાધુ કરૈ સોઈ છાજૈ. ૧૦
કોઉક નિંદત કોઉક વંદત, કોઉક દેતહિ આઈ જુ ભછન;
કોઉક આય લગાવત ચંદન, કોઉક ડારત ધૂરિ તતછન;
કોઉ કહે યહ મૂરખદીસત, કોઉ કહે યહ આહિ વિચછન;
સુંદર કાહુસું રાગન દેષ ન,એ સબ જાનહુ સાધુકે લછન. ૧૧
તાત મિલૈ પુનિ માત મિલૈસુત, ભ્રાત મિલૈ યુંવતી સુખદાઈ;
રાજ મિલૈ ગજ બાજી મિલૈસબ, સાજ મિલૈ મન વાંછિત પાઈ;
લોક મિલૈ સુર લોક મિલૈ વિધિ લોક મિલૈ વઇકુંઠહુ જાઈ;
સુંદર ઔર મિલૈ સબહી સુખસંત સમાગત દુર્લભ ભાઈ. ૧૨

મનહર છંદ.

દેવહૂ ભયેતેં કહા! ઇંદ્રહૂ ભયતે કહા!

વિધિહૂકે લોકતેં બહુરી આઈ યતુ હૈ;
મનુષ્ય ભયેતેં કહા! ભુપતિ ભયેતેં કહા!
દ્વિજહુ ભયેતેં કહા, પાર જાઈ યતુ હૈ!
પશુહુ ભયેતેં કહા! પંછીહુ ભયેતેં કહા!
પન્નગ ભયેતે કહા! ક્યું અઘાઈ યતુ હૈ!
છુટવેકો સુંદર ઉપાય એક સાધુ સંગ,
જિનકી કૃપાતેં અતિ, સુખ પાઈયતુ હૈ. ૧૩
ઈંદ્રાણી શ્રુંગાર ધરિ, ચંદન લગાયો અંગ,
વાહિ દેખિ ઇંદ્ર અતિ, કામ વશ ભયો હૈ;
સુકરીહુ કરદમ બીચમાંહિ લોટિ કરિ,
આગે જાઇ સુકરકો, મન હરિ લયો હૈ;
જૈસો સુખ સુકરકો, તૈસો સુખ મઘવાકો,
તૈસો સુખ નર પશુ, પંછિનકું દયો હૈ;
સુંદર કહત જાકે, ભયો બ્રહ્માનંદ સુખ,
સોઇ સાધું જગતમેં, જીતિકરિ ગયો હૈ. ૧૪
ધૂલિ જૈસો ધન જાકે, સુલિ સો સંસાર સુખ,
ભૂલિ જૈસો ભાગ દેખૈ, અંતકસી યારી હૈ;
પાપ જૈસી પ્રભુતાઇ, સાપ જૈસો સનમાન,
બડાઈ બિછુન જૈસી. નાગનીસી નારી હૈ;
અગ્નિ જૈસો ઇંદ્ર—લોક, વિઘ્ન જૈસો વિધિ—લોક,
કીરતી કલંક જૈસી, સિદ્ધિસી ઠગારી હૈ;
વાસના ન કોઈ બાકી, ઐસી મતિ સદા જાકી,
સુંદર કહત તાહિ, વંદના હમારી હૈ. ૧૫
કામહી ન ક્રોધ જાકે, લોભહી ન મોહ તાકે,
મદહી ન મછર ન, કોઉ ન વિકારો હૈ;
દુઃખહી ન સુખ માનૈ, પાપહી ન પુણ્ય જાનૈ;
હરષ ન શોક આનૈ, દેહહીતેં ન્યારો હૈ;
નિંદા ન પ્રશંસા કરૈ, રાગહી ન દ્વેષ ધરૈ;
લેનહી ન દેન જાકે, કછુ ન પસારો હૈ
સુંદર કહત તાકી, અગમ અગાધ ગતિ,
ઐસો કોઉ સાધુ સો તો, રામજીકું પ્યારો હૈ. ૧૬
આઠો જામ યમ નેમ, આઠો જામ રહે પ્રેમ,
આઠો જામ યોગયજ્ઞ, કીયો બહુ દાન જુ;

આઠો જામ જપ તપ, આઠો જામ લીયો વ્રત,
આઠો જામ તીરથમેં. કરત હૈ સ્નાન જુ;
આઠો જામ પૂજા વિધિ, આઠો જામ આરતિહુ,
આઠો જામ દંડવત. સુમરન ધ્યાન જુ;
સુંદર કહત જિન, કિયો સબ આઠો જામ,
સોઇ સાધુ જાકે ઉર, એક ભગવાન જુ. ૧૭
જૈસે આરસીકો મૈલ, કાટત શિકલિગર,
મુખ્ખમેં ન ફેર કોઉ, વહે વાકો પોત હૈ;
જૈસે વૈદ નૈનમેં શલાકા મેલિ શુદ્ધ કરે,
પટલ ગયેતેં તહાં, જ્યુંકી ત્યુંહી જોત હૈ:
જૈસે વાયુ વાદલ બિખેરકે ઉડાઇ દેત,
રવિ તો આકાશમાંહિ, સદાહી ઉદ્યોત હૈ;
સુંદર કહત ભ્રમ, છનમેં વિલાઇ જાત,
સાધુહીકે સંગતેં, સ્વરૂપ —જ્ઞાન હોત હૈ. ૧૮
મૃતક દાદુર જીવ, સકલ જીવાય જીન;
વરષત બાની મુખ્ખ, મેઘકીસી ધારકું;
દેત ઉપદેશ કોઉ, સ્વારથ ન લવલેશ;
નિશિદિન કરત હૈ, બ્રહ્મકે વિચારકું;
ઔરહૂ સંદેહ સબ, મેટત નિમિષમાંહિ;
સૂરજ મિટાઇ દેત, જૈસે અંધકારકું;
સુંદર કહત હંસ, વાસી સુખ્ખ સાગરકે,
સંત જન આએ હૈ સો, પર ઉપકારકું. ૧૯
હીરાહી ન લાલહી ન, પારસ ન ચિંતામણિ,
ઔરહૂ અનેક નગ, કહો કહા કીજીયે!
કામધેનુ સુરતરૂ, ચંદન નદી સમુદ્ર,
નૌકાહૂ જહાજ બૈઠ, કબહૂ છીજીયે;
પૃથ્વી આપ તેજ વાયુ, બ્યોમ લૌ સકલ જડ,
ચંદ્ર શૂર શીતલ તપત ગુન લીજિયે;
સુંદર વિચારિ હમ શોધિ સબ દેખે લોક,
સંતનકે સમ કહો ઔર કહા દીજિયે? ૨૦
જિન તન મન પ્રાણ, દીને સબ મેરે હેત,
ઔરહુ મમત્વ બુદ્ધિ, આપની ઉઠાઈ હૈ;
જાગત હુ સોવત હુ, ગાવત હૈં મેરે ગુન,

કરત ભજન ધ્યાન, દુસરો ન કાઈ હૈ;
તિનકે મૈં પીછે લગ્યો, ફીરતહું નિશિદિન,
સુંદર કહત મેરી, ઉનત બડાઈ હૈ;
વહૈં મેરે પ્રીય મૈં હું ઉનકે આધીન સદા,
સંતનકી મહિમા તૌ, શ્રીમુખ સુનાઇ હૈ. ૨૧
જગત બ્યોહાર સબ, દેખત હૈ ઉપરકો,
અંતહકરણકું તૌ, નેક ન પિછાન હૈ;
છાજનકિ ભોજનકિ હલન ચલન કછુ,
ઔર કોઉ ક્રિયાકી તૌ, મધ્યહી બખાન હૈ;
આપનેહી અવગુન, આરોપૈ અજ્ઞાની જીવ,
સુંદર કહત તાતેં, નિંદાહીકું ઠાન હૈ;
ભાવમેં તૌ અંતર હૈ, રાતિ અરૂ દિનકેસો,
સાધુકી પરિક્ષા કોઊ, કૈસે કરિ જાન હૈ! ૨૨
વહી દગાબાજ વહી, કુષ્ટી જુ કલંક ભરેચો,
વહી મહાપાપી વાકે, નખ શિખ કીચ હૈ;
વહી ગુરૂદ્રોહી ગઉ, બ્રાહ્મણ હનનહાર,
વહી આતમાકો ઘાતી, ઐસી વાકે બીચ હૈ;
વહી અધકો સમુદ્ર, વહી અધકો પહાડ,
સુંદર કહત વાકી, બુરી ભાંતિ મીચ હૈ;
વહી હૈ મલેછ વહી, ચાંડાલ બુરેતેં બુરો,
સંતનકી નિંદા કરૈ, સો તૌ મહા નીચ હૈ. ૨૩
પરિ હૈ બિજુરી તાકે, ઉપરસું અચાનક,
ધૂરિ ઉડી જાય કહું, ઠૌર નહિ પાઇ હૈ;
પીછે કેઉ યુગ મહા નરકમેં પરે જાઈ,
ઊપરતેં યમહુકી માર, બહુ ખાઇ હૈ;
તાકે પીછે ભૂત પ્રેત, થાવર જંગમ યોનિ;
સહૈગો સંકટ તબ, પીછે પછતાઈ હૈ;
સુંદર કહત ઔર, ભુગતૈ અનંત દુઃખ;
સંતનકું નિંદૈ તાકો, સત્યાનાશ જાઈ હૈ. ૨૪
કુપમેંકો મેંડુક સો, કુપકું સરાહત હૈ;
રાજ હંસસૂં કહત, કેતો તેરો સર હૈ!
મસકા કહત મેરી, સર ભરે કૌન ઉડે;
મેરે આગે ગરૂરકી, કેતીએક જર હૈ!

ગબરી લાંગોલીકું, લુટાઈ કરિ માનૈ મોદ;
મધુપકું નિંદત સુગંધિ જાકો ધર હૈ;
અપની ન જાનૈ ગતિ, સંતનકો નામ ધરૈ;
સુંદર કહત દેખે, એસો મૂઢ નર હૈ. ૨૫
કોઉ સાધુ ભજનીક, હુતો લયલીન અતિ;
કબહુ પ્રારબ્ધ કર્મ, ધકા આઈ દયો હૈ;
જૈસે કોઊ મારગમેં, ચલત આખરી પરૈ;
ફેરિ કરિ ઉઠે તબ, વહે પંથ લયો હૈ;
જૈસે ચંદ્રમાકી પુનિ, કલા છીન હોય ગય;
સુંદર સકલ લોક, દ્વિતીયાકો નયો હૈ;
દેવહુકો દેવાતન, ગયો તામેં કહા ભયો;
પીતરેકો મોલ સો તો, નાહિ કછુ ગયો હૈ. ૨૬
તાહિકે ભગતિ ભાવ, ઉપજત અનાયાસ;
જાકી મતિ સંતનસૂં, સદા અનુરાગી હૈ;
અતિ સુખ પાવૈ તાકે, દુઃખ સબ દૂર હોઈ;
ઓરહી કાહૂકી જિન, નિંદા સબ ત્યાગી હૈ;
સંસારકી પાસ કાટી, પાઈ હૈ પરમ પદ;
સતસંગહીતેં જાકી, એસી મતિ જાગી હૈ;
સુંદર કહત તાકો, તુરત કલ્યાન હોઈ;
સંતનકો ગુન ગહે, સોઈ બડભાગી હૈ. ૨૭
યોગ યજ્ઞ જપ તપ, તીરથ વ્રતાદિ દાન;
સાધન સકલ નહિ, યાકી સરભર હૈ;
ઓર દેવી દેવતા, ઉપાસના અનેક ભાંતિ;
શંક સબ દૂર કરિ, તિનતેં ન-ડર હૈ;
સબહીકે શીશ પર, પાવ દે મુગતિ હોઈ;
સુંદર કહત સો તો, જનમે ન મર હૈ;
મન વચ કાય કરિ, અંતર ન રાખે કછુ;
સંતનકી સેવા કરે, સોઈ નિસતર હૈ. ૨૮
પ્રથમ સુયશ લેત, શીલહુ સંતોષ લેત;
ક્ષમા દયા ધર્મ લેત, પાપતેં ડરતુ હૈ;
ઇંદ્રિનકું ઘેરી લેત, મનહીકું ફેરિ લેત;
યોગકી યુંગતિ લેત, ધ્યાનહી ધરતુ હૈ;

ગુરૂકો વચન લેત, હરિજીકો નામ લેત;
આતમાકું શોધિ લેત, ભોજન તરતુ હૈ,
સુંદર કહત જગ, સંત કછુ દેત નાંહિ,
સંત જન નિશિ-દિન, લેવોહી કરતુ હૈ. ૨૯
સાચો ઉપદેશ દેત, ભલી ભલી શીખ દેત,
સમતા સુબુદ્ધિ દેત, કુમતિ હરતુ હૈ;
મારગ દિખાઈ દેત, ભાવહુ ભગતિ દેત,
પ્રેમકી પ્રતીતિ દેત, અભરા ભરતુ હૈ;
જ્ઞાન દેત ધ્યાન દેત, આતમ વિચાર દેત,
બ્રહ્મકું બતાઇ દેત, બ્રહ્મમે ચરતુ હૈ;
સુંદર કહત જગ, સંત કછુ લેત નાંહી,
સંત જન નિશિદિન, દેવોહી કરતુ હૈ. ૩૦

ઇતિ સાધૂકો અંગ સંપૂર્ણ ૨૯.

अथ ज्ञानीको अंग ३०.

इंदव छंद.

જાહિ-હદે મહિ જ્ઞાન પ્રકાશત! તાશ સુભાવ રહે નહિ છાનો;
નૈનહિ બૈનહિ સૈનહિ જાનિયે, ઉઠત બૈઠતહી અલસાનો,
જ્યું કછુ ભક્ષ કિયે ઉદગારત, કૈસહી રાખિ શકે ન અઘાનો;
સુંદરદાસ પ્રસિદ્ધ દિખાવત, ધાન્યકો ખેત પરારતે જાનો. ૧
જ્ઞાન પ્રકાશ ભયો જીનકે ઉર, વે ઘટ ક્યુંહિ છિપે ન રહેંગે;
બાદલમાંહિ દુરૈ નહિ દીપક, યદ્યપિ વે મુખ મૌન ગહેંગે;
જ્યું ઘનસારહિ ગોપ્ય છિપાવત, તૌહિ સુગંધિ સુ તજ્ઞ લહેંગે;
સુંદર ઔર કહા કોઉ જાનત! વૂઠકિ બાત બટાઉ કહેંગે. ૨
બોલત ચાલત બૈઠત ઉઠત, પીવત ખાતહુ સુંઘત શ્વાસે;
ઉપર તો બ્યવહાર કરૈ સબ, ભીતર સ્વપ્ન સમાન જુ ભાસે,
લે કરિ તીર પતાલહિ સાંધત, મારત હે પુરિ ફેર અકાશે;
સુંદર દેહ ક્રિયા સબ દેખત, કોઉક પાવક જ્ઞાનિકો આશે. ૩
બઠે તો બૈઠે ચલે તુ ચલે પુનિ, પીછે તુ પીછે રે આગે તુ આગે;
બોલે તુ બોલે ન બોલે તુ મૌનહિ, સોવે તુ સોવે ર જાગે તુ જાગે;
ખાઈ તુ ખાઈ નહી તુ નહી જુ, ગ્રહે તુ ગ્રહે પુનિ ત્યાગે તુ ત્યાગે;
સુંદર જ્ઞાનિકિ ઐસી દશા યહ, જાને નહી કછુ રાગ વિરાગે. ૪

દેખત હૈ પૈ કછુ નહિ દેખત, બોલત હૈ નહિ બોલ બખાને;
સુંઘત હૈ નહિ સુંઘત ઘ્રાણ સુ, નૈ સબ હૈ ન સુનૈ યહ કાનૈ
ભક્ષ કરૈ અરૂ નાહિ ભખૈ કછુ, ભેટત હૈ નહિ ભેટત પ્રાનૈ;
લેતહિ દેતહિ લેત ન દેતહિ, સુંદર જ્ઞાનિકિ જ્ઞાનિહિ જાનૈ. ૫
કાજ અકાજ ભલો ન બુરો કછુ, ઉત્તમ મધ્યમ દૃષ્ટિ ન આવૈ;
કાયક વાચક માનસ કર્મ સુ, આપવિષે ન તિહું ઠહરાવૈ;
હું કરિહું ન કિયો ન કરૂં અબ, યું મન ઇંદ્રિનકું વરતાવૈ;
દીસત હૈ બ્યવહારવિષે નિત, સુંદર જ્ઞાનિકિ કોઉક પાવૈ. ૬
દેખત બ્રહ્મ સુનૈ પુનિ બ્રહ્મહિ, બોલત હૈ વહિ બ્રહ્મહિ બાની;
ભૂમિહુ નીરહુ તેજહુ વાયુહુ, બ્યોમહુ બ્રહ્મ જહાંલગ પ્રાની;
આદિહુ અંતહુ મધ્યહુ બ્રહ્મહિ, હૈ સબ બ્રહ્મ યહૈ મતિ ઠાની;
સુંદર જ્ઞેય રૂ જ્ઞાનહુ બ્રહ્મહી, આપહુ બ્રહ્મહિ જાનત જ્ઞાની. ૭
બૈઠત કેવલ ઉઠત કેવલ, બોલત કેવલ બાત કહી હૈ;
જાગત કેવલ સોવત કેવલ, જોવત કેવલ દૃષ્ટિ લહી હૈ;
ભૂતહુ કેવલ ભવ્યહુ કેવલ, વર્તત કેવલ બ્રહ્મ સહી હૈ;
હૈ સબહી અધ અઉર્ધ્વ સુ કેવલ, સુંદર કેવલ-જ્ઞાન વહી હૈ. ૮
કેવલ-જ્ઞાન ભયો જીનકે ઉર, તે અધ ઉર્ધ્વ સુ લોક ન જાંહી;
બ્યાપક બ્રહ્મ અખંડ નિરંતર, વા બિન ઔર કહું કછુ નાંહી;
જ્યું ઘટ નાશ ભયો ઘટ બ્યોમ સુ, લીન ભયો પુનિ હૈ નભમાંહી;
ત્યું પુનિ મુક્તિ જહાં વપુ છાંડત, સુંદર મોક્ષ શિલા કહુ કાંહી! ૯
આદિ હુતો નહિ અંત રહૈનહિ, મધ્ય શરીર ભયો બ્રહ્મકુપા;
ભાસત હૈ કછુ ઔરકુ ઔરહિ, જ્યૂં રજ્જુમેં અહિ શીપિમેં રૂપા;
દેખિ મરીચિ ઉઠયો વિચ વિભ્રમ, જાનત નાંહિ વહૈ રવિ ધૂપા;
સુંદર જ્ઞાન પ્રકાશ ભયો જબ, એક અખંડિત બ્રહ્મ અનૂપા. ૧૦

मनहर छंद.

જાહિકે વિવેક જ્ઞાન, તાહિકે કુશલ ભયો,
જાહિ વૌર જાહિ વાકૂં, તાહિ વૌર સુખ હૈ;
જૈસે કોઈ પાવનિ પૈજારકૂં ચઢાઈ લેત,
તાકું તૌ ન કોઉ કાટે, ખોભરેકો દુઃખ હૈ;
ભાવૈ કોઉ નિંદા કરૈ, ભાવૈ તૌ પ્રસંશા કરૈ,
વે તૌ દેખૈ આરશીમેં, અપનોહિ મુખ હૈ;
દેહકો બ્યોહાર સબ, મિથ્યા કરિ જાનત હૈ,

સુંદર કહત એક, આતમાહી રૂપ હૈ. ૧૧
અંતહકરણ જાકે, તમગુણ છાઈ રહ્યો,
જડતા અજ્ઞાન વાકે, આલશ મૈ ત્રાશ હૈ;
રજોગુણકો પ્રભાવ, અંતહકરણ જાકે,
વિવિધ કરમ વાકે, કામનાકો વાશ હૈ;
સત્વગુણ અંતહકરણ જાકે દેખિયત,
ક્રિયા કરિ શુદ્ધ વાકે, ભક્તિકો નિવાશ હૈ;
ત્રિગુણ અતીત સાક્ષી, તુરીયા સ્વરૂપ જાન,
સુંદર કહત વાકે, જ્ઞાનકો પ્રકાશ હૈ. ૧૨
તમોગુણ બુદ્ધિ સો તૌ, તવાકે સમાન જૈસે,
તાકે મધ્ય સૂરજકી, રંચહુ ન જોત હૈ;
રજોગુણ બુદ્ધિ જૈસે, આરસીકી ઊંધી વૌર,
તાકે મધ્ય સૂરજકી, કછુક ઉદ્યોત હૈ;
સત્વગુણ બુદ્ધિ જૈસે, આરસીકી સૂધી વૌર,
તાકે મધ્ય પ્રતિબિંબ, સૂરજકો પોત હૈ;
ત્રિગુણ અતીત જૈસે, પ્રતિબિંબ મિટી જાત,
સુંદર કહત એક, સુરજહી હોત હૈ. ૧૩
સબસું ઉદાશ હોઈ, કાઢિ મન ભિન્ન કરે,
તાકો નામ કહિયત, પરમ વૈરાગ હૈ:
અંતહકરણ હૂકી, વાસના નિવૃત્ત હોઈ,
તાકું મુનિ કહત હૈ, વહે બડો ત્યાગ હૈ;
ચિત્ત એક ઈશ્વરસું, નેકહૂ ન ન્યારો હોઈ,
વહે ભક્તિ કહિયત, વહે પ્રેમ માગ હૈ;
આપુ બ્રહ્મ જગતકું, એક કરિ જાનૈ સબ,
સુંદર કહત વહ, જ્ઞાન ભ્રમ ભાગ હૈ. ૧૪
કોઉ નૃપ ફૂલનકી, સેજપર સુતો આઈ,
જબલગ જાગ્યો તૌ લૌં, અતિ સુખ માન્યો હૈ;
નીંદ જબ આઈ તબ, વાહીકું સ્વપન ભયો,
જબ પર્યો નરકકે, કુંડમેં યું જાન્યો હૈ;
અતિદુઃખ પાવે પરિ, નિકસ્યો ન કયુંહી જાહિ,
જાગિ જબ પર્યો તબ, સ્વપન બખાન્યો હૈ;
યહ ઝૂઠ વહ ઝૂઠ, જાગ્રત સ્વપન દોઉ,
સુંદર કહત જ્ઞાની, સબ ભ્રમ ભાન્યો હૈ. ૧૫

સ્વપનેમેં રાજા હોઈ, સ્વપનેમેં રંક હોઈ,
સ્વપનેમેં સુખ દુઃખ, સત્ય કરિ જાને હૈ;
સ્વપનેમેં બુદ્ધિ હીન, મૂઢ ન સમુઝૈ કછુ,
સ્વપન પંડિત બહુ, ગ્રંથનિ વખાનૈ હૈ;
સ્વપનેમેં કામી હોઈ, ઇંદ્રિનકે વશ પર્યો,
સ્વપનેમેં યતિ હોઈ, અહંકાર આનૈ હૈ;
સ્વપનેતેં જાગ્યો જબ, સમુઝ પરી હૈ તબ,
સુંદર કહત સબ, મિથ્યા કરિ માનૈ હૈ. ૧૬
વિધિ ન નિષેધ કછુ, ભેદ ન અભેદ પુનિ,
ક્રિયા સો કરત દીસે, યુંહી નિત પ્રતિ હૈ;
કાહૂકું નિકટ રાખૈ, કાહૂકું તો દૂર ભાખૈ,
કાહુંસું નેરે ન દૂર, ઐસી જાકી મતિ હૈ;
રાગહૂ ન દ્વેષ કોઉ, શોક ન ઉછાહ દોઉ,
ઐસી વિધિ રહૈ કહું, રતિ ન વિરતિ હૈ;
બાહિર બ્યોહાર ઠાનૈ, મનમેં સ્વપન જાનૈ,
સુંદર જ્ઞાનીકી કછુ, અદભૂત ગતિ હૈ. ૧૭
કામી હૈ ન યતિ હૈ ન, સુમ હૈ ન સતી હૈ ન,
રાજા હૈ ન રંક હૈ ન, તન હૈ ન મન હૈ,
સોવૈ હૈ ન જાગે હૈ ન, પીછે હૈ ન આગે હૈ ન,
ગ્રેહ હૈ ન ત્યાગે હૈ ન, ઘર હૈ ન બન હૈ;
સ્થિર હૈ ન ડોલૈ હૈ ન, મૌન હૈ ન બોલૈ હૈ ન,
બંધ હૈ ન મોક્ષ હૈ ન, સ્વામી હૈ ન જન હૈ;
વૈસો કોઉ હોવૈ જબ, વાકી ગતિ જાને તબ,
સુંદર કહત જ્ઞાની, જ્ઞાન શુદ્ધ ઘન હૈ. ૧૮
શ્રવન સુનત મુખ, બોલત બચન ઘાણ,
સુંઘત ફૂલન રૂપ, દેખત દગન હૈ;
ત્વક સપરસ રસ, રસના ગ્રસત કર,
ગ્રહત અસન મુખ, ચલત પગન હૈ;
કરત ગમન પુનિ, બૈઠત ભવન સેજ,
સોવત રવન પુનિ, વોઢત નગન હૈ;
જો જો કછુ બવહાર, જાનત સકલ ભ્રમ,
સુંદર કહત જ્ઞાની, જ્ઞાનમેં મગન હૈ. ૧૯
કર્મ ન વિકર્મ કરૈ, ભાવ ન અભાવ ધરૈ,

શુભ ન અશુભ પરે, યાતેં ન ધરક હૈ;
વસતિ ન શૂન્ય જાકે, પાપહૂં ન પુણ્ય તાકે,
અધિક ન ન્યૂન વાકે, સ્વર્ગ ન નરક હૈ;
સુખ દુઃખ સમ દોઉ, નીચહૂ ન ઊંચ કોઉ,
ઐસી વિધિ રહે સોઉ, મિલ્યોં ન ફરક હૈ;
એકહી ન દોય જાનૈ, બંધ મોક્ષ ભ્રમ માનૈ,
સુંદર કહત જ્ઞાની, જ્ઞાનમેં ગરક હૈ. ૨૦
અજ્ઞાનીકું દુઃખકો સમૂહ, જગ જાનિયત;
જ્ઞાનીકું જગત સબ, આનંદ સ્વરૂપ હૈ;
નૈનહીનકું તો ઘર, બાહિર ન સૂઝે કછુ;
જહાં જહાં જાય તહાં, તહાં અંધકુપ હૈ;
જાકે ચક્ષુ હૈ પ્રકાશ, અંધકાર ભયો નાશ;
વાકે જહાં રહે તહાં, સુરજકી ધૂપ હૈ;
સુંદર અજ્ઞાની જ્ઞાની, અંતર બહુત આહિ;
વાકે સદા રાતિ વાકે, દિવસ અનૂપ હૈ. ૨૧
જ્ઞાની અરૂ અજ્ઞાનીકી, ક્રિયા સબ એકસીહી;
અજ્ઞ આશવાન જ્ઞાની, આશ ન નિરાશ હૈ;
અજ્ઞ જોઈ જોઈ કરે, અહંકાર બુદ્ધિ ધરે;
જ્ઞાની અહંકાર બિનુ, કરત ઉદાસ હૈ;
અજ્ઞ સુખ દુઃખ દોઊ, આપવિષે માનિ લેત;
જ્ઞાની સુખ દુઃખકું ન, જાનૈ મેરે પાસ હૈ;
અજ્ઞકું જગત યહ, સકલ સંતાપ કરે;
જ્ઞાનીકું સુંદર સબી બ્રહ્મકો વિલાસ હૈ. ૨૨
જ્ઞાની લોક-સંગ્રહકું, કરત બ્યોહાર વિધિ;
અંતહકરણમેં તો, સ્વપ્નકીસી દોર હૈ;
દેત ઉપદેશ નાના, ભાંતિકે વચન કહી;
સબ કોઉ જાનત, સકલ શિરમોર હૈ;
હલન ચલન પુનિ, દેહકો કરત નિત;
જ્ઞાનમેં ગરક ગતિ, લીયે નિજ ઠોર હૈ;
સુંદર કહત જૈસે, દંત ગજરાજ મુખ;
ખાઇવેકે ઔર રૂ દિખાઇવેકે ઔર હૈ. ૨૩
ઇંદ્રિનિકો જ્ઞાન જાકે, સો તો હૈ પશુ સમાન;
દેહ અભિમાન ખાન, પાનહીસુ લીનહૈ;

અંતહકરણ જ્ઞાન, કછુક વિચાર જાકે;
અનુષ્ય વ્યોહાર શુભ, કર્મકે આધીન હૈ;
આતમ વિચાર જ્ઞાન, જાકે નિશિ વાસર હૈ;
સોહી સાધુ સકલહી, બાતમેં પ્રવીન હૈ;
એક પરમાતમાકો, જ્ઞાન અનુભવ જાકે;
સુંદર કહત વહ, જ્ઞાની ભ્રમ છીન હૈ. २४
જાહિ ઠોર રવિકો પ્રકાશ ભયો તાહિ ઠોર;
અંધકાર ભાગિ ગયો, ગ્રહવન વાસતેં;
ન તો કછુ બનતેં, ઉલટિ આવે ઘરમાંહિ;
ન તો વન ચલિ જાઈ, કનક આવાસતેં;
જૈસે પછી પછ ટૂટી, જાઈ ઠોર પર્યો આઇ;
તાહિ ઠોર ગિરિ રહ્યો, ઉડવેકી આસતેં;
સુંદર કહત મિટિ, જાઈ સબ દોઉ દુઃખ;
ધોખો ન રહત કોઉ, જ્ઞાનકે પ્રકાશતેં. २५
જૈસે કોઉ દેશ જાઈ, ભાષા કહે ઔરસીહી;
સમુઝે ન કોઉ વાસુ, કહે ક્યા કહતુ હે!
કોઉ દિન રહી કરિ, બોલી સીખે ઉનહીકી;
ફેરિ સમુઝાવે તબ, સબ કો લહતુ હૈ;
તૈસે જ્ઞાન કહેતેં સુનત વિપરીત લાગે,
આપ આપનોહી મત, સબકો ગહતુ હૈ;
ઉનહીકે મત કરિ, સુંદર કહત જ્ઞાન,
તબહોતેં જ્ઞાન ઠહરાઇકે રહતુ હૈ. २६
એક જ્ઞાની કર્મનમેં, તતપર દેખિયત,
ભક્તિકો પ્રભાવ નાંહિ, જ્ઞાનમેં ગરેક હૈ;
એક જ્ઞાની ભગતિકો, અત્યંત પ્રભાવ લિયે,
જ્ઞાનમાંહિ નિશ્ચે કરિ, કર્મસું તરક હૈ;
એક જ્ઞાની જ્ઞાનહીમે, જ્ઞાનકો ઉચ્ચાર કરૈ,
ભક્તિ અરૂ કર્મ ઇન, દુહુંતેં ફરક હૈ;
કર્મ ભક્તિ જ્ઞાન તીનું વેદમે બખાનિ કહે,
સુંદર બતાયો ગુરૂ તાહીમેં લરક હૈ. २७
જૈસે પછી પગનસું, ચલત અવનિ આઇ,
તૈસે જ્ઞાની દેહ કરિ, કરમ કરતુ હૈ;
જૈસે પછી ચંચુ કરિ ચુગત આહાર પુનિ,

તૈસે જ્ઞાની ઉરમેં ઉપાસના ધરતુ હૈ;
જૈસે પછી પછનસું, ઊડત ગગનમાંહી,
તૈસે જ્ઞાની જ્ઞાન કરિ, બ્રહ્મમેં ચરતુ હૈ;
સુંદર કહત જ્ઞાની, તીનું ભાંતિ દેખિયત,
ઐસી વિધિ જાનૈ સબ, સંશય હરતુ હૈ. ૨૮

इंदव छंद.

એક ક્રિયા કરિ કિર્ષિ નિપાવત, આદ રૂ અંત મમત્વ બંધ્યો હૈ;
એક ક્રિયા કરિ પાક કરૈ જબ, ભોજનકું કછુ અન રંધ્યો હૈ;
એક ક્રિયા મલ ત્યાગત હૈ લ,-ધુનીત કરૈ કહુ નાહિ કૂંધ્યો હૈ;
ત્યું યહ કર્મ ઉપાસન જ્ઞાનહિ. સુંદર તીન પ્રકાર સંધ્યો હૈ. ૨૯
દોઉ જને મિલિ ચોપર ખેલત, સારિ મરૈ પુનિ ઢારત પાસા;
જીતત હૈ સુ ખુશી મનમેં અતિ, હારત હૈ સુ ભરૈહિ ઉસાસા;
એક જનો દોઉ વૈરહિ ખેલત, હાર ન જીત કરૈ જ્યુ તમાસા;
ત્યુંહી અજ્ઞાનિકું દ્વૈત ભયો ભ્રમ, સુંદર જ્ઞાનિકું એક પ્રકાસા. ૩૦

सवैया (अेकतीस मात्रक.)

જીવ નરેશ અવિદ્યા નિદ્રા, સુખસય્યા સોયો કાર હેત;
કર્મ ખવાસ પૂટ ભરિ લાઈ, તાતેં બહુ વિધિ ભયો અચેત;
ભક્તિ પ્રધાન જગાયો કર ગહિ, આલસ ભરિ જંભાઈ લેત;
સુંદર અબ નિદ્રા વસ નાંહી, જ્ઞાન જાગરણ સદા સુચેત. ૩૧

सवैया (बत्तीस मात्रक).

જ્ઞાની કર્મ કરૈ નાના વિધિ, અહંકાર યાતનકો ખોવૈ,
કર્મનકો ફળ કછુ ન જોવૈ, અંતઃકરણ વાસના ધોવૈ;
જ્યુ કોઉ ખેતીકું જોતત, લેકરિ બીજ ભૂનિકે બોવૈ;
સુંદર કહે સુનો દૃષ્ટાંતહિ, નાગો નહાઇ કહા નિચોવૈ! ૩૨

ઇતિ જ્ઞાનીકો અંગ સંપૂર્ણ. ૩૦

अथ निसंशय ज्ञानिको अंग. ३१

मनहर छंद.

ભાવૈ દેહ છૂટિ જાહુ, કાશીમાંહિ ગંગાતટ,
ભાવૈ દેહ છૂટિ જાહુ, ક્ષેત્ર મઘહરમેં;

ભાવૈ દેહ છૂટિ જાહુ, વિપ્રકે સદન મધ્ય,
ભાવૈ દેહ છૂટિ જાહુ, સ્વપચકે ઘરમેં;
ભાવૈ દેહ છૂટૈ દેશ, આરય અનારયમેં,
ભાવૈ દેહ છૂટિ જાહુ, વનમેં નગરમેં;
સુંદર જ્ઞાનીકે કછુ સંશય રહત નાંહિ,
સ્વરગ નરક સબ, ભાગી ગયો ભરમેં. ૧
ભાવૈ દેહ છૂટિ જાહુ, આજહી પલકમાંહિ,
ભાવૈ દેહ રહુ ચિર,-કાલ યુગ અંત જુ;
ભાવૈ દેહ છૂટિ જાહુ, ગ્રીષમ પાવસ ઋતુ,
શરદ શિશિર શીત, છૂટત વસંત જુ;
ભાવૈ દક્ષણાયનહુ, ભાવૈ ઉત્તરાયણહુ,
ભાવૈ દેહ સર્પ સિંહ, વીજળી હનંત જુ,
સુંદર કહત એક, આતમા અખંડ જાનિ,
યાહી ભાંતિ નિરસંશૈ, ભયે સબ સંત જુ. ૨

ઇંદવ છંદ.

કૈ યહ દેહ ગિરો વન પર્વત, કૈ યહ દેહ નદીહિ બહો જુ;
કૈ યહ દેહ ધરો ધરતી મહિ, કૈ યહ દેહ કૃશાન દહો જુ,
કૈ યહ દેહ નિરાદર નિંદહ, કૈ યહ દેહ સરાહ કહો જુ;
સુંદર સંશય દૂર ભયો સબ, કૈ યહ દેહ ચલો કિ રહો જુ. ૩
કૈ યહ દેહ સદા સુખ સંપત્તિ, કૈ યહ દેહ વિપત્તિ પરો જુ:
કૈ યહ દેહ નિરોગ રહો નિત, કૈ યહ દેહહિ રોગ ચરો જુ,
કૈ યહ દેહ હુતાસન પૈઠહુ, કૈ યહ દેહ હિમાર ગરો જુ;
સુંદર સંશય દૂર ભયો સબ, કૈ યહ દેહ જિવો કિ મરો જુ. ૪

ઇતિ નિંસશય જ્ઞાનીકો અંગ સંપૂર્ણ ૩૧

अथ प्रेम ज्ञानाको अग. ३२

ઇંદવ છંદ.

પ્રીતિકિ રીતિ કછુ નહિ રાખત, જાત ન પાત નહી કુલ ગારો;
પ્રેમકુ નેમ કહું નહિ દીસત, લાજ ન કાન લગ્યો સબ ખારો,
લીન ભયો હરિસુ અભિઅંતર, આઠહુ જામ રહૈ મતવારો;
સુંદર કોઉક જાનિ શકૈ યહ, ગોકુળ ગાંવકો પૈંડોહિ ન્યારો. ૧

ज्ञान दियो गुरु देव कृपा करि, दूरि कियो भ्रम खोलि किवारो;
और क्रिया कहि कौन करै अब ! चित्त लग्यो परब्रह्म पियारो,
पाव विना चलवो किहि ठौरहु, पंगु भयो मन मित्त हमारो;
सुंदर कोउक जानि शकै यह, गोकुल गांवको पैंडोहि न्यारो. २
एक अखंडित ज्युं नभ व्यापक, बाहिर भीतर है इक सारो;
दृष्टि न मुष्टि न रुप न रेष न, श्वेत न पीत न रक्त न कारो;
चक्रित होई रहे अनुभौ बिन, जौं लगि नाहिन ज्ञान उजारो;
सुंदर कोउक जानि शकै यह, गोकुळ गांवको पैंडोहि न्यारो. ३
द्वंद्व विना विचरै वसुधापर, जा घट आतम ज्ञान अपारो;
काम न क्रोध न लोभ न मोह न, राग न द्वेष न मारु न थारो,
योग न भोग न त्याग न संग्रह, देह दशा न ढंक्यो न उघारो;
सुंदर कोउक जानि शकै यह, गोकुल गांवको पैं डोहि न्यारो. ४
लक्ष अलक्ष अदक्ष न दक्ष न, पक्ष अपक्ष न तूल न भारो;
जूठ न साच अवाच न वाच न, कंचन काच न दान उदारो;
जान अजान न मान अमान न, सान गुमान न जीत न हारो;
सुंदर कोउक जानि शकै यह, गोकुल गांवको पैं डोहि न्यारो. ५

इति प्रेमज्ञानीको अंग संपूर्ण. ३२

अथ आत्म अनुभवको अंग. ३३

इंदव छंद.

है दिलमे दिलदार सही अ,-खियां उलटी करि ताहि चितैये;
आबमे खाकमे बादमे आतस, जानमे सुंदर जानि जनैये;
नूरमे नूर है तेजमे तेजहि; ज्योतिमे ज्योति मिलि मिलि जैये;
क्या कहिये कहते न बनै कछु, जो कहिये कहतेहि लजैये. १
जो कहु है सबमे यह एक तु, सो कहे केसु है आंखि दिखैये;
जो कहुं रुप न रेष दिसै कछु, तो सब जूठकि मानिहि कैये;
जो कहुं सुंदर नैननि मांझ तु, नैन रु बैन गये पुनि हैये;
क्या कहिये कहते न बनै कछु, जो कहिये कहतेहि लजैये. २
होत विनोद जीतो अभि अंतर, सो सुख आपमे आपहि पैये;
बाहिरकुं उमग्यो पुनि आवत, कंठते सुंदर फेर पठैये;
स्वाद निवेर निवेरयो न जात सु, मानहु गूड गुंगे नित खैये;

ક્યા કહિયે કહતે ન બનૈ કછુ, જો કહિયે કહતેહિ લજૈયે. ૩
બ્યોમકો બ્યોમ અનંત અખંડિત, આદિ ન અંત સુ મધ્ય કહાં હૈ!
કો પરમાન કરૈ પરિપૂરણ. દ્વૈત અદ્વૈત કછુ ન જહાં હૈ;
કારણ કારજ ભેદ નહી કછુ, આપમે આપહી આપ તહાં હૈ;
સુંદર દીસત સુંદરમાંહિ સુ, સુંદરતા કહિ કૌન ઉહાં હૈ! ૪

प्रश्नोत्तर

એક કિ દોઈ? ન એક ન દોઇ ઉ.–હી કિ ઇહી? ન ઉહી ન ઇહી હૈ;
શૂન્ય કિ સ્થુલ? ન શૂન્ય ન સ્થુલ જિ;–હી કિ તિહિ? ન જિહી ન તિહી હૈ;
મૂલ કિ ડાલ? ન મૂલ ન ડાલ; જ,–હી કિ મહીં? ન જહી ન મહી હૈ;
જીવ કિ બ્રહ્મ? ન જીવ ન બ્રહ્મ;તુ. હૈ કિ નહીં? કછુ હૈ ન નહી હૈ. ૫

पूर्ववत्.

એક કહું તુ અનેકસુ દીસત, એક અનેક નહિ કછુ ઐસો;
આદિ કહું તહાં અંતહુ આવત, આદિ ન અંત ન મધ્ય સુ કૈસો!
ગોપ્ય કહું તુ અગોપ્ય કહાં યહ, ગોપ્ય અગોપ્ય ન ઉભ્યા ન બૈસો;
જોઈ કહું સોઇ હૈ નહિ સુંદર, હૈ તુ સહી પરિ જૈસોકો તૈસો. ૬

मनहरछंद.

એકકો કહૈ જુ કહું, એકહી પ્રકાશત હૈ,
દોઉહી કહૈ જુ કોઉ દૂસરોહુ દેખિયે;
અનેક કહૈ જુ કોઊ, અનેક આભાસૈ તાહિ,
જાકે જૈસો ભાવ તૈસો, તાકુંહી વિશેખિયે;
વચન વિલાસ કોઉ, કૈસેહી બખાનિ કહૈ!
બ્યોમમાંહિ ચિત્ર કહો, કૈસે કરિ લેખિયે!
અનુભવ કિયે એક, દોઉ ન અનેક કછુ,
સુંદર કહત જ્યું હૈ, ત્યુંહિ, તાહિ પેખિયે. ૭
વચનહી વેદ વિધિ, વચનહિ શાસ્ત્ર પુનિ,
વચન સમૃતિ અરૂ, વચન પુરાન જુ;
વચનહી ઔર ગ્રંથ, વચનહીં બ્યાકરણ,
વચનહી કાવ્ય છંદ, નાટક બખાન જુ,
વચનહી સંસકૃત, વચનહી પરાકૃત,
વચનહી ભાષા સબ, જગતમે જાનજુ;
વચનકે પરે હૈ સો, વચવમે આવૈ નહી,

સુંદર કહત વહી, અનુભૌ પ્રમાન જુ. ૮
ઇંદ્રિ નહી જાનિ શકે, અલ્પ ગ્નાન ઇંદ્રિનકો,
પ્રાણહુ ન જાનિ શકે, શ્વાસ આવે જાઇ હૈ;
મનહુ ન જાનિ શકે, સંકલ્પ વિકલ્પ કરે,
બુદ્ધિહુ ન જાનિ શકે, સુન્યો સબ તાઈ હૈ;
ચિત્ત અહંકાર પુનિ, એકહુ ન જાનિ શકે,
શબ્દહુ ન જાનિ શકે, અનુમાન પાઇ હૈ;
સુંદર કહત તાંહિ, કોઉ નહી જાનિ શકે,
દીવા કરિ દેખિયે સો, એસી નહિ લાઈ હૈ. ૯

ઇંદવ છંદ.

શ્રોત્ર ન જાનત ચક્ષુ ન જાનત, જાનત નાંહિ જુ સુંઘત ઘ્રાને;
જાનિ સપર્સ ત્વચા ન શકે પુનિ, જાનત નાહિ જુ જીભ બખાને;
મંન ન જાનત બુદ્ધિ ન જાનત, ચિત્ત અહંકાર ક્યું પહિચાને!
સુંદર શબ્દહુ જાનિ શકે નહિ, આતમ આપકુ આપહિ જાને. ૧૦
શૂરકે તેજતેં સૂરજ દીસત, ચંદ્રકે તેજતેં ચંદ્ર ઉજાસે;
તારેકે તેજતેં તારેહુ દીસત, વીજુલ તેજતેં વીજ ચકાસે;
દીપકે તેજતેં દીપક દીસત, હીરેકે તેજતેં હીરોહિ ભાસે;
તૈસેહિ સુંદર આતમ જાનહુ. આપકે ગ્નાનતેં આપ પ્રકાસેં. ૧૧
કોઉ કહે યહ સૃષ્ટિ સ્વભાવતેં, કોઉ કહે યહ કર્મતેં સૃષ્ટિ;
કોઉ કહે યહ કાલ ઉપાવત, કોઉ કહે યહ ઇશ્વર-તિષ્ટી;
કોઉ કહે યહ એસિંહિ હોવત, ક્યું કરિ માનિય બાત અનિષ્ટી!
સુંદર એક કિયે અનુભૌ બિનુ, જાનિ શકે નહિ બાઝહિ દ્રષ્ટિ. ૧૨
કોઉ તૌ મોક્ષ અકાશ બતાવત, કોઉ તૌ મોક્ષ પતાલકે માંહિ;
કોઉ તૌ મોક્ષ કહે પૃથિવીપર, કોઉ કહે કહુ ઔર કહાંહી;
કોઉ બતાવત મોક્ષ શિલાપર. કોઉક મોક્ષ મિટે પરછાંહી;
સુંદર આતમકે અનુભૌં બિન, ઔર કહું કોઇ મોક્ષહિ નાંહી. ૧૩
મૂએતેં મોક્ષ કહે સબ પંડિત, મૂએતેં મોક્ષ કહેં પુનિ જૈના;
મૂએતેં મોક્ષ કહેં રૂષિ તાપસ, મૂએતેં મોક્ષ કહેં શિવ સૈના;
મૂએતેં મોક્ષ મલેછ કહેં પુનિ, યોંએહિ યોંબે બખાનત બૈના;
સુંદર આતમકો અનુભૌ સોઇ, જીવત મોક્ષ સદા સુખ ચૈના. ૧૪

મનહર છંદ

કોઉ તૌ કહત બ્રહ્મ, નાભિકે કમલ મધ્ય,

કોઉ તો કહત બ્રહ્મ, -હૃદેમે પ્રકાશ હૈ;
કોઉ તો કહત કંઠ, નાશિકાકે અગ્રભાગ,
કોઉ તો કહત બ્રહ્મ, ભ્રકુટીમે વાસ હૈ;
કોઉ તો કહત બ્રહ્મ, દશમે દુવાર બીચ,
કોઉ તો કહે ભ્રમર,—ગુફામેં નિવાસ હૈ;
પિંડમેં બ્રહ્માડમેં નિરંતર વિરાજે બ્રહ્મ,
સુંદર અખંડ જૈસે, બ્યાપક આકાશ હૈ. ૧૫
પાંવ જિન ગ્રહ્યો સો તો, કહત હૈ ઉખરસો,
પુચ્છ જિન ગ્રહ્યો તિન, લાવસો સુનાયો હૈ;
સુંઢ જિન ગ્રહી તિન, ડગલેકી બાંહ કહી,
દંત જિન ગ્રહ્યો તિન, મૂસર દિખાયો હૈ;
કાન જિન ગ્રહ્યો તિન, સુપસો બનાય કહ્યો,
પીઠ જિન ગ્રહી તિન, બિટોરા બતાયો હૈ;
જૈસો હૈ તૈસોહી તાંહી, સુંદર સુઆક્ષી જાનૈ,
આંધરેને હાથી દેખિ, ઝગરો મચાયો હૈ. ૧૬
ન્યાયશાસ્ત્ર કહત હૈ, પ્રગટ ઇશ્વર વાદ,
મીમાંસાહી શાસ્ત્રમાંહિ, કર્મવાદ કહ્યો હૈ;
વૈશેષિક શાસ્ત્ર પુનિ, કાલવાદી હૈ પ્રસિદ્ધ,
પાતાંજલિ શાસ્ત્રમાંહિ, યોગવાદ લહ્યો હૈ;
સાંખ્ય શાસ્ત્રમાંહિ પુનિ, પ્રકૃતિ પુરૂષ વાદ,
વેદાંત જુ શાસ્ત્ર તિન, બ્રહ્મવાદ ગ્રહ્યો હૈ;
સુંદર કહત ષટ,-શાસ્ત્રમાંહિ ભયો વાદ,
જાકે અનુભવ જ્ઞાન, વાદમેં ન બહ્યો હૈ. ૧૭
" પ્રજ્ઞાનમાનંદ બ્રહ્મ," ઐસે રૂગવેદ કહૈ,
" અહં બ્રહ્મ અસ્મિ " ઇતિ, યજુર્વેદ યું કહૈ;
" તત્વમસિ " ઇતિ સામવેદ યું બખાનત હૈ,
" અયં આત્મા બ્રહ્મ " કહિ, અથર્વણ યુ લહૈ;
એક એક વચનમેં, તીન પદ હૈં પ્રસિદ્ધ,
તિનકો વિચાર કરિ, અર્થ તત્વકું ગ્રહૈ;
ચારિવેદ ભિન્ન ભિન્ન, સબકો સિદ્ધાંત એક,
સુંદર સમુઝિ કરિ, ચુપ ચાપ વ્હૈ રહૈ. ૧૮
ઇંદ્રિનકે ભોગ જબ, ચાહે તબ આય રહૈ,
નાશવંત તાતેં તુચ્છાનંદ યું સુનાયો હૈ;

દેવલોક ઇંદ્રલોક, બ્રહ્મલોક શિવલોક,
વૈકુંઠકે સુખલૌં ગણિતાનંદ ગાયો હૈ;
અક્ષય અખંડ એક,—રસ પરિપૂરણ હૈ,
તાહિતેં પૂરણાનંદ અનુભૌતેં પાયો હૈ;
યાહિકે અંતરભુત, આનંદ જહાંલૌં ઔર,
સુંદર સમુદ્રમાંહિ, સર્વ જલ આયો હૈ. ૧૯
એક તૌ માયા—વિલાસ, જગત પ્રપંચ યહ,
ચારિ ખાનિ ભેદ પાય, દ્વૈત ભાસિ રહ્યો હૈ;
દુસરો વિષૈ—વિલાસ ઇંદ્રિનકે વિષૈ પંચ,
શબ્દ સપરસ રૂપ, રસ ગંધ રહ્યો હૈ;
તીસરો વાક્ય-વિલાસ, સો તૌ સબ વેદમાંહિ;
વરણિકે જહાં લગિ, વચનતેં કહ્યો હૈ-
ચોથા બ્રહ્મકો વિલાસ, તિહુંકો અભાવ જહાં;
સુંદર કહત વહ, અનુભૌ તેં લહ્યો હૈ. ૨૦
જીવતહી દેવલોક, જીવતહી ઇંદ્રલોક;
જીવતહી જન તપ, સત્ય લોક આયો હૈ;
જીવતહી વિધિલોક, જીવતહી શિવલોક;
જીવત વૈકુંઠ લોક, જો અકુંઠ ગાયો હૈ;
જીવતહી મોક્ષશિલા, જીવતહી બ્હેસ્ત માંહિ;
જીવતહી નિકટ પરમપદ પાયો હૈ;
આતમાકો અનુભવ, જીનકું જીવત ભયો;
સુંદર કહત તિન, સંશય મિટાયો હૈ. ૨૧
ક્ષિતિ ભ્રમ જલ ભ્રમ, પાવક પવન ભ્રમ;
બ્યોમ ભ્રમ તિનકો શરીર ભ્રમ માનિયે;
ઇંદ્રિય દશહુ ભ્રમ, અંતહકરણ ભ્રમ;
તિનહીકે દેવતા સો, ભ્રમતેં બખાનિયે;
સત્વ રજ તમ ભ્રમ, પુનિ અહંકાર ભ્રમ;
મહતત્વ પ્રકૃતિ પુરૂષ ભ્રમ માનિયે;
જોઈ કછુ કહિયે સો, સુંદર સકલ ભ્રમ;
અનુભવ કિયે એક, આતમાહી જાનિયે;
ભૂમિહૂ વિલીન હોઈ, અપહૂ વિલીન હોઈ;
તેજહૂ વિલીન હોઈ, વાયુંજો વહતુ હૈ;
બ્યોમહૂ વિલીન હોઈ, ત્રિગુણ વિલીન હોઈ;

શબ્દહૂ વિલીન હોઈ, અહં જો કહતુ હૈ;
મહતત્વ વિલીન હોઈ, પ્રકૃતિ વિલીન હોઈ;
પુરૂષ વિલીન હોઈ, દેહ જો ગહતુ હૈ;
સુંદર સકલ લોક, કહીયે સો લીન હોઈ;
આતમાકે અનુભવ, આતમા રહતુ હૈ. ૨૩

માયાકી અપેક્ષા બ્રહ્મ, રાત્રિકી અપેક્ષા દિન;
જડકી અપેક્ષા કરિ, ચેતન બખાનિયે;
અજ્ઞાન અપેક્ષા જ્ઞાન, બંધકી અપેક્ષા મોક્ષ;
દ્વૈતકી અપેક્ષા સો તો, અદ્વૈત પ્રમાનિયે;
દુઃખકી અપેક્ષા સુખ, પાપકી અપેક્ષા પુણ;
જૂઠકી અપેક્ષા તાંહિ, સત્ય કરિ માનિયે;
સુંદર સકલ યહ, વચન વિલાસ ભ્રમ;
વચન રહિત અવચન સોઈ જાનિયે. ૨૪

આતમા કહત ગુરૂ, શુદ્ધ નિરબંધ નિત;
સત્ય કરિ માનૈ સો તૈ, શબ્દહૂ પ્રમાન હૈ;
જૈસે વ્યોમ વ્યાપક અખંડ, પરિ પુરણ હૈ;
વ્યોમ ઉપમાતેં ઉપમાન સો પ્રમાન હૈ;
જાકી સત્તા પાઈ સબ, ઈંદ્રિય ચેતન હોઈ;
યાહિ અનુમાન અનુમાન હૂ પ્રમાન હૈ;
અનુભવ જાનૈ તબ, સકલ સંદેહ મિટૈ;
સુંદર કહત યહ, પ્રત્યક્ષ પ્રમાન હૈ. ૨૫

એક ઘર દોય ઘર, તીન ઘર ચાર ઘર,
પંચ ઘર તજે તબ, છઠો ઘર પાઇયે;
એક એક ઘરકે આધાર એક એક ઘર,
એક ઘર નિરાધાર, આપહી દિખાઇયે;
સો તો ઘર સાક્ષી રૂપ, ઘર ઘરમેં અનુપ,
તાહૂ ઘર મધ્ય કોઉ, દિન ઠહરાઇયે;
તાકે પરે સાક્ષી ન અસાક્ષી ન સુંદર કહ્યુ,
વચન અતીત કહું, આઈ હૈ ન જાઇયે. ૨૬

એક તો શ્રવણ જ્ઞાન, પાવક જ્યું દેખિયત,
માયા જલ પરસત, બેગિ બૂઝિ જાત હૈ;
એક હૈ મનન જ્ઞાન, વિજુલી જ્યું ઘન મધ્ય,

માયા જલ બરષત, તામેં ન બુઝાત હૈ;
એક નિદિધ્યાસ જ્ઞાન, બડવા અનલ જૈસેં,
પ્રગટ સમુદ્રમાંહિ, માયા જલ ખાત હૈ;
અનુભૌ સાક્ષાત જ્ઞાન, પ્રલયકી અગ્નિ સમ,
સુંદર કહત દ્વૈત, પ્રપંચ વિલાત હૈ. ૨૭

ભોજનકી બાત સુનિ, મનમેં મુદિત ભયો,
મુખમૈં ન પરૈ જૌલોં, મેલિયે ન ગ્રાસ હૈ;
સકલ સામગ્રી આનિ, પાકકું કરન લાગો,
મનન કરત કબ, જીમહું યે આસ હૈ;
પાક જબ ભયો તબ, ભોજન કરન બૈઠો,
મુખમેં મેલત જાઈ, યહૈ નિદિધ્યાસ હૈ;
ભોજન પૂરણ કરિ, તૃપત ભયો હૈ જબ,
સુંદર સાક્ષાતકાર, અનુભૌ પ્રકાશ હૈ. ૨૮

શ્રવણ કરત જબ, સબસું ઉદાસ હોઈ,
ચિત્ત એકાગ્રહ આનિ, ગુરૂમુખ સુનિયે;
બૈઠિકે એકાંત ઠૌર, અંતહકરણમાંહિ,
મનન કરત ફેર, ઉહૈ જ્ઞાન ગુનિયે;
બ્રહ્મ અપરોક્ષ જાનિ, કહત હૈ "અહં બ્રહ્મ,"
સોહં સોહં હોઈ સદા, નિદિધ્યાસ ધુનિયે;
સુંદર સાક્ષાતકાર, કીટહીતેં હોઈ ભૃંગ,
યહ અનુભવ યહ, સ્વસ્વરૂપ ભનિયે. ૨૯

જબહી જીજ્ઞાસા હોઈ, ચિત્ત એક ઠૌર આનિ,
મૃગ જ્યું સુનત નાદ, શ્રવણ સો કહિયે;
જૈસે સ્વાંત બુંદહૂકું, ચાત્રક રટત પુનિ,
ઐસેહી મનન કરૈ, કબ બુંદ લહિયે;
રાત્રિમેં ચકોર જૈસે, ચંદ્રમાકો ધરૈ ધ્યાન,
ઐસે જાનિ નિધિધ્યાસ, દ્રઢ કરિ ગ્રહિયે;
યહૈ અનુભવ યહૈ, કહિયે સાક્ષાતકાર,
સુંદર પારેતેં ગલિ, પાની હોઈ રહિયે. ૩૦

કાહૂકું પૂછત રંક, ધન કૈસે પાઇયત ?
કાન દૈકે સુનત શ્રવણ સોઈ જાનિયે;
ઉન કહ્યો ધન હમ, દેખ્યો હૈ ફલાની ઠૌર,

મનન કરેત ભયો, કબ ઘર આનિયે ।
ફેરિ જબ કહ્યો ધન, ધર્યો તેરે ઘરમાંહિ,
ખોદન લગ્યો હે જબ, નિદિધ્યાસ ઠાનિયે;
ધન નિકસ્યો હે જબ, દારિદ્ર ગયો હે તબ,
સુંદર સાક્ષાતકાર, નૃપતિ બખાનિયે. ૩૧
અકમક ઠોકેતેં ચમત્કાર હોત કછુ,
એસેહી શ્રવણ જ્ઞાન, તબહી લૈ જાનિયે;
કફમાંહિ લાગે જબ, પ્રગટે પાવક જ્ઞાન,
સિલગત જાઈ વહ, મનન બખાનિયે;
વર્દ્ધમાન ભયે કાઠ, કર્મનકું જરાવત,
યહી નિદિધ્યાસ જ્ઞાન, ગ્રંથનમેં ગાનિયે;
સકલ પ્રપંચ યહ, જારિકે સમાઇ જાત,
સુંદર કહત યહ, અનુભૌ પ્રમાનિયે. ૩૨

ઇતિ આત્મ અનુભવકો અંગ સંપૂર્ણ ૩૩

अथ आश्चर्यको अंग ३४.

मनहरछंद.

વેદકો વિચાર સોઇ, સુનિકે સંતન મુખ,
આપહૂ વિચાર કરિ, સોઈ ધારિયતુ હૈ;
યોગકી યુગતિ જાનિ, જગતે ઉદાસ હોઈ,
શૂન્યમે સમાધિ લાઈ, મન મારિયતુ હૈ;
ઐસે ઐસે કરત કરત કેતે દિન બીતે,
સુંદર કહત અજહૂ વિચારિયતુ હૈ;
કારોહી ન પીરો ન તૌ, તાતોહી ન સીરો કછુ,
હાથ ન પરત તાતે, હાથ ઝારિયતુ હૈ. ૧
મનકો અગમ અતિ, વચન થકિત હોત,
બુદ્ધિહુ વિચાર કરી, બહુ ખંડિયતુ હૈ;
શ્રવણ ન સુનૈ તાહિ, નૈનહુ ન દેખૈ કછુ,
રસનાકો રસ સબ, રસ છાંડિયતુ હૈ;
ત્વચકો સપર્શ નાંહી, ઘ્રાણકો ન વિષૈ હોઈ,

પગનહુ કરિ જિત, તિત હિંડીયતુ હૈ;
સુંદર કહત અતિ, સૂક્ષ્મ સ્વરૂપ કછુ,
હાથ ન પરત તાતે, હાથ મિંડિયતું હૈ. ૨

ગુફાકુ સંવારત હૈ, આસનહુ મારિ કરિ,
પ્રાણહીકું ધારિ ધારણા કસીટિયતુ હૈ;
ઇંદ્રિનકું ઘેરિ કરિ, મનહુકું ફેરિ પુનિ,
ત્રિકુટીમેં હેરિ હેરિ, હિયો ચોટિયતુ હૈ;
સબ છટિકાય પુનિ, શૂન્યમે સમાય તહાં,
સમાધિ લગાય કરિ, આંખ મિટિયતુ હૈ;
સુંદર કહત હમ, ઔરહુ કિયે ઉપાય.
હાથ ન પરત તાતે, હાથ છીટિયતુ હૈ. ૩

બોલેહી ન મૌન ધરે બેઠો હૈન ગૌન કરે,
જાગેહી ન સોવે ન તૌ, દૂર હૈ ન નીરો હૈ;
આવેહી ન જાત ન તૌ, થિર અકુલાત પુનિ,
ભૂખોહી ન ખાત કછુ, તાતોહી ન સીરો હૈ;
લેત હૈ ન દેત કછુ, હેત ન કુહેત પુનિ,
શ્યામહી ન શ્વેત અરૂ, રાતો હૈ ન પીરો હૈ;
દૂબરો ન મોટો કછુ, લાંબોહી ન છોટો તાતે,
સુંદર કહત કછુ, કાચહી ન હીરો હૈ. ૪

ભૂમિહી ન આપ ન તૌ, તેજહી ન તાપ ન તૌ,
વાયુહી ન બ્યોમ ન તૌ, પંચકો પસારો હૈ;
હાથહી ન પાવ ન તૌ, નૈન બૈન ભાવ ન તૌ,
રંકહી ન રાવ ન તૌ, વૃદ્ધહી ન બારો હૈ;
પિંડહી નપ્રાણ ન તૌ. જ્ઞાન ન અજ્ઞાન ન તૌ,
બંધ નિરવાન ન તૌ, હરવો ન ભારો હૈ;
દ્વૈત ન અદ્વૈત ન તૌ, મીત ન અમીત ન તૌ,
સુંદર કહ્યો ન જાઈ, મિલ્યોહી ન ન્યારો હૈ. ૫

ઇંદવ છંદ.

પાપ ન પુન્ય ન સ્થુલ ન શૂન્ય ન, બોલૈ ન મૌન ન સોવૈ ન જાગૈ;
એક ન દોઇ ન પુર્ષ ન જોઈ ક હૈં કહા કોઈ ન પીછે ન આગૈ;
વૃદ્ધ ન બાલ ન કર્મ ન કાલ ન, હ્રસ્વ વિશાલ નજુઝૈ ન ભાગૈ;

બંધ ન મોક્ષ અમોક્ષ ન મોક્ષ ન, સુંદર હૈ ન અસુંદર લાગૈ. ૬

તત્વ અતત્વ કહ્યો નહિ જાત જુ, શૂન્ય અશૂન્ય ઉરૈ ન પરૈ હૈ;
જ્યોતિ અજ્યોતિ ન જાનિ શકૈ કોઉ, આદિ ન અંત જીવૈં ન મરૈ હૈ;
રૂપ અરૂપ કછુ નહિ દીસત, ભેદ અભેદ કરૈ ન હરૈ હૈ;
શુદ્ધ અશુદ્ધ કહૈ પુનિ કૌન જુ! સુંદર બોલે ન માન ધરૈ હૈ. ૭

ખોજત ખોજત ખોજી ગયે પુનિ, ખોજત હૈં અરૂ ખોજહિ આને;
ગાવત ગાવત ગાઈ રહે સબ, ગાવત હૈ પુનિ ગાઇહિ ગાને;
દેખત દેખત દેખિ થકે સબ, દીસે નહી કછુ ઠૌર ઠિકાને;
બૂઝત બૂઝત બૂઝિકે સુંદર, હેરત હેરત હેરહિ રાને, ૮

પિંડમે હૈ પરિ પિંડ મિલૈ નહિ, પિંડ પરે પુનિ ત્યુંહિ રહાવૈ;
શ્રોત્રમે હૈ પરિ શ્રોત્ર સુનૈ નહિ. દૃષ્ટિમે હૈ પરિ દૃષ્ટ ન આવૈ;
બુદ્ધિમે હૈ પરિ બુદ્ધિ ન જાનત, ચિત્તમે હૈ પરિ ચિત્ત ન પાવૈ;
શબ્દમે હૈ પરિ શબ્દ થક્યો કહિ, શબ્દહુ સુંદર દૂર બતાવૈ. ૯

એકહિ બ્રહ્મ રહ્યો ભરપૂર તુ, દૂસર કૌન બતાવનહારો!
જો કોઉ જીવ કરૈ પરમાન તુ, જીવ કહા કછુ બ્રહ્મતેં ન્યારો!
જો કહિ જીવ ભયો જગદીશતેં, તૌ રવિમાંહિ કહાંકો અંધારો!
સુંદર મૌન ગહી યહ જાનિકે, કૌનહુ ભાંતિ ન હ્વૈ નિરધારો. ૧૦

ભૂમિહુ તૈસેહિ આપહુ તૈસેહિ, તૈસેહિ તેજ રૂ તૈસેહિ પૌના;
વ્યોમહુ તૈસેહિ આહિ અખંડિત, તૈસેહિ બ્રહ્મ રહ્યો ભરિ ભૌના;
દેહ સંયોગ વિયોગ ભયો તબ, આયો સો કૌન ગયો તૌ હિ કૌના!
જો કહિયે કહતે ન બને કછુ, સુંદર જાનિ ગહી મુખ મૌના. ૧૧

જો હમ ખોજ કરૈં અભિઅંતર, સો વહ ખોજ હિરૈહિ બિલાવૈ;
જો હમ બાહિરકું ઉઠિ દૌરત, તૌ કછુ બાહિર હાથ ન આવૈ;
જો હમ કાહુકુ પૂછત હૈં પુનિ, સોહિ અગાધ અગાધ બતાવૈ;
તાહિતેં કોઉ ન જાનિ શકૈ તિહિ, સુંદર કૌનસિ ઠૌર રહાવૈ! ૧૨

નૈન ન બૈન ન ચૈન ન આસ ન, વાસ ન ખાસ ન પ્યાસ ન યાતે;
શીત ન ઘામ ન ઠૌર ન ઠામ ન, પુર્ષ ન બામ ન માત ન તાતે;
રૂપ ન રેશ ન શેષ અશેષ ન, શ્વેત ન પીત ન શ્યામ ન રાતે;
સુંદર મૌન ગહી સિદ્ધ સાધક, કૌન કહૈ ઉસકી મુખ બાતે! ૧૩

વેદ થકે કહિ તંત્ર થકે કહિ, ગ્રંથ થકે નિશિ વાસર ગાતે;
શેષ થકે શિવ ઇંદ્ર થકે પુનિ, ખોજ કિયો બહુ ભાંતિ વિધાતે;

પીર થકે પુનિ મીર થકે પુનિ, ધીર થકે બહુ ઓલિ ગિરાતે;
સુંદર મૌન ગહી સિદ્ધ સાધક, કૌન કહે ઉસકી મુખ બાતે ! ૧૪
યોગિ થકે કહિ જૈન થકે રૂ, ષિ તાપસ થાકિ રહે ફલ ખાતે;
ન્યાસિ થકે વનવાસિ થકે જુ, ઉદાશિ થકે બહુ ફેર ફિરાતે;
શેખહુ શાલિક ઐારહુ બાધક, થાકિ રહે મનમેં મુસકાતે;
સુંદર મૌન ગહી સિદ્ધ સાધક, કૌન કહે ઉસકી મુખ બાતે ! ૧૫

ઇતિ આશ્ચર્યકો અંગ સંપૂર્ણ. ૩૪

इति श्री सुंदर विलास

समाप्त.

जाहेर खबर.

જાહેર ખબર.

આ ચોપડી નીચે લખેલ ઠેકાણેથી મળશે.

મુંબાઈ—બુકસેલર સખારામ ભીકસેટ. ઠા. હનમાન ગલીમાં. બુકસેલર બાળકૃષ્ણ લક્ષ્મણ. બુકસેલર ભીમશી માણેક. ઠા. ચીજ-બજાર. બુકસેલર દામોદર ઇશ્વર. ઠા. કાળકાદેવીનારસ્તાપર. બુકસેલર ગોકળદાસ હરજીવનદાસ.

વલસાડ—બુકસેલર દવારકાંદાસ પરભુદાસ.

સુરતમાં—મેહેતાજી ફકીરભાઇ કાશીદાસ. ઠા. સગરામપરે.
બુકસેલર કીકાભાઈ પરભુદાસ ઠા. દરીઆ મેહેલ આગળ.
બુકસેલર મંચેરજી જમસેદજી. ઠા. નાણાવટમાં.
બુકસેલર કરશનદાસ નારણદાસ. ઠા. નાણાવટમાં.
બુકસેલર લલુભાઈ જમનાદાસ. ઠા. નવી સડક.
બુકસેલર ત્રીભોવનદાસ ગોપાળદાસ. ઠા. નવી સડક.

ભરૂચ – બુકસેલર ફુલચંદ ખુબચંદ પાસેથી.

વડોદરા – બુકસેલર દસરથરાગોબા તથા બુકસેલર રણછોડ મોતીરામ.

ડાકોર – બુકસેલર ત્રીભોવનદાસ રણછોડદાસ પાસેથી.

નડીઆદ – કાગદી સાદકભાઈ ચોપડી વેચનાર.

સંઘુગ્રામ—બુકસેલર લલુ જેભાઈ. તથા કાશીરામ જેભાઈ.

વીરમગામ—બુકસેલર ભીખા નથુરામ. બુકસેલર મુળશંકર લલુ.

વઢવાણ—બુકસેલર પ્રાણશંકર રામજી બુકસેલર રામા નાંનજી.

લીંબડી—બુકસેલર છગન સંગજી.

ધાંગધરા – બુકસેલર નરશી જીવા ઠકર.

સાંમટી લેવી હોય તેમણે પોષ્ટપેડ કાગળ લખી ખુલાશો કરવો. નાટપેડ કાગળ લીધામાં આવશે નહી. મુંબાઇનાં છાપેલાં સંસ્કૃત, હીંદુસ્તાની, ગુજરાતી, ડીક્સ્નેરીઓ, નાટકો, જૈનધરમનાં, તથા વૈષ્ણવ ધરમનાં, વારતાઓ, તથા કાયદાઓ, પેહેલેથી તે સાતમી સુધીના અરથ, તરજુમાઓ, અને વૈદકનાં પુસ્તકો વિગરે બીજી ઘણી ખરી જાતનાં પુસ્તકો અમારી પાસેથી ઘણી સરસછાપને સસતીકીમતેમળશે.

જગજીવનદાસ દલપતરામ.

ઠે. અમદાવાદમાં બાલેશ્ટનની હવેલીમાં.